

76867

T.C
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

MECLİS SORUŞTURMASI

Tezi Hazırlayan : Ferhat KAPICI
Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Erdal ONAR

Ankara 1991

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK MECLİS SORUŞTURMASI

I. TÜRKİYE'NİN ANAYASAL GELİŞMELERİ İÇERİSİNDE SİYASAL REJİMLER..	3
1-1876 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim.....	3
2-1909 Anayasal Değişiklikleri İle Getirilen Siyasal Rejim....	4
3-Milli Mücaadele Dönemini Kapsayan Siyasal Rejim.....	5
4-1921 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim.....	7
5-1924 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim.....	9
6-1961 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim.....	10
7-1982 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim.....	13
II. MECLİS SORUŞTURMASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	14
1-Meclis Soruşturmasının Tarihçesi.....	14
2-İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Meclis Soruşturması.....	15
A)İngiltere'de Meclis Soruşturması.....	15
a-Seçilmiş Özel Komisyonlar (ad hoc commission).....	15
b-Tahkikat Mahkemeleri.....	16
B)Amerika Birleşik Devletleri'nde Meclis Soruşturması.....	16
C)İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Meclis Tahkikatları Hakkında Genel Değerlendirme.....	18
3-Meclisin Hükümeti Denetleme Gereksinimi.....	18
4-Meclisin Hükümeti Denetleme Yolları.....	18
5-Meclis Soruşturmasının Amacı ve Konusu.....	19
6-Hükümet Sistemlerine Göre Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı.....	19
A)Başkanlık Hükümeti Sisteminde Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı.....	19
B)Meclis Hükümeti Sisteminde Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı.....	20
C)Parlamenter Hükümet Sisteminde Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı.....	21

7-Meclis Soruşturmasının Hukuksal Niteliği.....	21
A)Meclis Soruşturmasının Yargısal Niteliği.....	21
B)Genel Olarak Ceza Yargılamaları Safhaları.....	22
a-İlk Soruşturma.....	22
b-Ön Soruşturma.....	22
aa-Ön Soruşturmanın Amacı.....	22
bb-Ön Soruşturmanın Görevleri.....	23
aaa-Delilleri Toplama.....	23
bbb-İsnadı Açıkça Belirtme.....	23
ccc-Koruma.....	23
cc-Ön Soruşturmanın Özellikleri.....	23
aaa-Yazılılık.....	23
bbb-Gizlilik.....	23
ccc-Dağınıklık.....	23
dd-Ön Soruşturmanın Evreleri.....	24
aaa-Başlangıç Soruşturması.....	24
bbb-Kısa Soruşturma.....	24
c-Son Soruşturma.....	24
C)Meclis Soruşturmasının Niteliği.....	24
8-Meclis Soruşturmasının Benzer Kurumlarla Karşılaştırılması...	26
A)Meclis Soruşturması ve Meclis Tahkikatı Kavramları.....	26
B)Meclis Soruşturmasının Meclis Araştırmasından Farkı.....	26
a-Genel Olarak Meclis Araştırması ve Türleri.....	26
aa-Yasama Araştırması.....	26
bb-Siyasal Araştırma.....	27
cc-Yargısal Araştırma.....	27
aaa-Seçim Tutanakları Üzerinde Yapılan Araştırma.....	27
bbb-Yürütme Organının Suçlandırılmasına İlişkin A- raştırma.....	27
b-Meclis Soruşturmasının Meclis Araştırmasından Farkı.....	27
aa-Konu Yönünden.....	28
bb-Yürütülme Şekli Yönünden.....	28
cc-Sonuçları Yönünden.....	28
C)Meclis Soruşturmasının Memur Yargılaması İle Karşılaş- tırılması.....	29
a-Memur Kavramı.....	29
b-Memurların Özel Bir Yargılamaya Tabi Tutulmalarının Gereği.....	29

c-Memurların Suç İşlemesi.....	30
aa-Genel Hükümlere Göre Memurların Yargılanmaları.....	30
bb-Memurun Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat Hükümlerine Göre Memurların Yargılanmaları.....	30
cc-Mal Bildiriminde Bulunulması,Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücaadale Kanunu Hükümlerine Göre Memurların Yargılanmaları.....	31
d-Meclis Soruşturması İle Memur Yargılaması Hakkında Benzerlikler ve Farklılıklar.....	32
İKİNCİ BÖLÜM	
ANAYASALARIMIZDA MECLİS SORUŞTURMASI	
I.1924 ANAYASASINDAN ÖNCEKİ ANAYASALARIMIZDA MECLİS SORUŞTURMASI.	34
1-Birinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Soruşturması.....	34
2-İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Soruşturması.....	35
3-Milli Mücaadele Döneminde Meclis Soruşturması.....	35
II.1924 ANAYASASINDA MECLİS SORUŞTURMASI.....	36
1-Meclis Soruşturmasının Konusu.....	37
2-1924 Anayasasının Meclis Soruşturmasını Düzenleme Şekli.....	37
A)Anayasal Düzenleme.....	37
B)İçtüzükteki Düzenleme.....	37
a-Meclis Soruşturması İstemi.....	37
aa-İçtüzüğün 169.Maddesine Göre.....	37
bb-İçtüzüğün 170.Maddesine Göre.....	38
b-Meclis Soruşturmasının Yürütülmesi.....	39
c-Komisyonun Kurulması.....	39
d-Komisyonun Yetkileri.....	40
e-Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun Kararı....	42
3-Kurucu Meclis Zamanında Meclis Soruşturması.....	43
4-Yüksek Adalet Divanı'nın Muhakeme Usulüne Ait Kanun (Yasıada Mahkemeleri).....	45
III.1961 ANAYASASINDA MECLİS SORUŞTURMASI.....	45
1-1961 Anayasasında Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı..	45
A)Anayasadaki Düzenleme.....	45
B)İçtüzükteki Düzenleme.....	47
2-1961 Anayasasında Meclis Soruşturmasının Yürütülmesi.....	47
A)Meclis Soruşturması Açılması İstemi.....	47
a-Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Meclis Soruşturması Açılmasını İstemeleri.....	49

b-Yargı Organlarınca Meclis Soruşturması Açılması İstem- leri.....	50
B)Meclis Soruşturmasının Konusu.....	50
C)Meclis Soruşturması İsteminin Şekli.....	51
D)Meclis Soruşturmasının Kapsamı.....	51
3-Meclis Soruşturması İsteminin Görüşülmesi ve Meclis Soruş- turması Hazırlık Komisyonu.....	52
A)Meclis Soruşturması İsteminin Gündeme Alınması ve Görüşül- mesi.....	52
B)Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Hazırlık Komisyonu.	52
a-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Kurulması.....	52
b-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Çalışma Süresi.....	55
c-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Yetkileri.....	55
d-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Çalışma Yöntemi.....	55
e-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Raporu.....	56
4-Meclis Soruşturmasının Açılması ve Meclis Soruşturma Komis- yonu.....	56
A)Meclis Soruşturmasının Açılması.....	56
B)Meclis Soruşturma Komisyonu.....	57
a-Soruşturma Komisyonunun Kuruluşu.....	57
b-Soruşturma Komisyonunun Çalışma Süresi.....	57
c-Soruşturma Komisyonunun Yetkileri.....	58
d-Soruşturma Komisyonunun Çalışma Yöntemi.....	58
e-Soruşturma Komisyonunun Raporu ve Bu Raporun Türkiye Bü- yük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda Görüşülmesi.....	58
C)Komisyon-Parti İlişkisi.....	59
D)Soruşturma Önergesi Geri Alınabilir mi?.....	59
5-Milli Güvenlik Konseyi Döneminde Meclis Soruşturması.....	60
IV.1982 ANAYASASINDA MECLİS SORUŞTURMASI.....	62
1-1982 Anayasasında Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı...	62
A)Anayasadaki Düzenleme.....	62
B)İçtüzükteki Düzenleme.....	64
2-1982 Anayasasında Meclis Soruşturmasının Yürütülmesi.....	65
A)Soruşturma İsteminde Bulunabilecek Olanlar.....	65
B)Meclis Soruşturmasının Konusu.....	66
C)Meclis Soruşturması İsteminin Kapsamı.....	67
3-Meclis Soruşturması İsteminin Görüşülmesi ve Meclis Soruş- turma Komisyonu.....	67
A)Soruşturma Komisyonu.....	67

a-Soruşturma Komisyonunun Kuruluşu.....	67
b-Soruşturma Komisyonunun Çalışma Süresi.....	70
c-Soruşturma Komisyonunun Yetkileri.....	70
d-Soruşturma Komisyonunun Çalışma Yöntemi.....	72
e-Soruşturma Komisyonunun Raporu ve Bu Raporun Türkiye Bül- yük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda Görüşülmesi.....	72
f-Komisyon-Parti İlişkisi.....	74
V.YÜCE DİVAN'DA YARGILAMA.....	74
1-Sanığın Sıfatı Bakımından Yüce Divan'ın Görevi.....	74
A)Suçun Saki.....	74
B)Yüce Divan'da Yargılanacak Kişiler.....	75
C)Görevsizlik.....	75
D)Görev Suçu.....	76
E)Yasalarla Bağlılık.....	76
F)Suç.....	76
G)Bakanlar Kurulunun Yüce Divan'da Yargılanması Sorunu.....	77
2-Yüce Divan'da Yargılama Usûlü.....	77
A)İtham Eden.....	77
a-Savcılık Makamı.....	77
b-Kanunilik İlkesi.....	78
aa-İzin.....	78
bb-Son Soruşturma Kararı.....	78
B)Yürürlükteki Usûl Kanunları İle Bağlılık.....	79
C)Davanın Geri Alınmazlığı.....	79
D)İstinabe.....	80
E)Usûl Tedbirleri.....	80
F)Müdahale.....	81
G)Hüküm ve Yargılamanın Yenilenmesi.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SİYASAL GERÇEKLIĞİNDE

MECLİS SORUŞTURMASI

I.KURUMUN TÜRK ANAYASAL UYGULAMALARINDAKİ İŞLEYİŞİ.....	82
1-Yürütme Organının Güçlenmesi.....	82
2-Meclis Soruşturmasının Uygulamadaki İşleyişi.....	83
A)Meclis Soruşturmasını Etkisiz Duruma Getiren Etkenler.....	83
a-Yürütme Organının Güçlenmesi ve Kişiselleşmesi.....	83
b-Siyasal Partiler.....	84
aa-Sorumlu Parti Hükümeti Sistemi.....	85
bb-Parti Disiplini ve Tutarlılığı.....	85

cc-Oligarşinin Demir Kanunu.....	86
B)Ülkemizde Parti Disiplini ve Tutarlılığı.....	87
C)Meclis Soruşturmasının Uygulamadaki Durumu.....	88
II.TÜRK SİYASAL HAYATINDA MECLİS SORUŞTURMASI.....	89
SONUÇ.....	92

EKLER

EK-I.ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN ANAYASALARINDAKİ MECLİS TAHKİKATI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER.....	95
1-1831 Tarihli Belçika Anayasası'nın 40.Maddesi.....	95
2-1948 Tarihli İtalyan Anayasası'nın 82.Maddesi.....	95
3-1946 Tarihli Japonya Anayasası'nın 62.Maddesi.....	95
4-1949 Tarihli Batı Almanya Anayasası'nın 44.Maddesi.....	95
5-1958 Tarihli Fransız Anayasası'nın 68.Maddesi.....	95
EK-II.ERZURUM MİLLETVEKİLİ SEBAHATTİN ARAS VE ARKADAŞLARI TARAFINDAN HAZIRLANAN VE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İÇTÜZÜĞÜ TEKLİFİ ÜZERİNE ANAYASA KOMİSYONUNUN KABUL ETTİĞİ METİN.....	96
EK-III.2949 SAYILI ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞ VE YARGILAMA USÛLERİ HAKKINDA KANUNUN YEDİNCİ VE SEKİZİNCİ BÖLÜMLERİ.....	98
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	104
İNGİLİZCE ÖZET.....	110

KISALTMALAR

A.B.D.	:Amerika Birleşik Devletleri
A.M.K.D.	:Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
A.Ü.H.F.D.	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
A.Y.	:Anayasa
b.	:Bası
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
C.M.U.K.	:Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu
D.Ü.H.F.	:Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
E.	:Esas
İ.T.	:İçtüzük
K.	:Karar
m.	:Madde
M.M.H.K.M.	:Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat
M.M.İ.T.	:Millet Meclisi İçtüzüğü
Ör.	:Örneğin
s.	:Sayfa
S.B.F.D.	:Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
S.B.O.D.	:Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi
T.B.M.M.	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M.B.T.İ.	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
T.C.K.	:Türk Ceza Kanunu
T.D.	:Tutanak Dergisi
vd	:Ve devamı
yuk.	:Yukarıda

GİRİŞ

Yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerin niteliği, hükümet sistemlerini karşımıza çıkarmaktadır.

Başkanlık hükümet sisteminde, yasama ve yürütme organları birbirlerini etkileme ve frenleme olanaklarına sahip bulunmakla birlikte, bu olanaklar oldukça sınırlı bir durumdadır. Bu hükümet sisteminde yürütme organı, yasama organına nazaran üstün yetkilere sahip bulunmaktadır. Başkanlık hükümet sisteminin uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri'nde Kongre'nin, başkan (yürütme) üzerindeki en önemli etki aracı "impeachment" adını alan kurumdur. Bu yolla, vatana ihanet eden ya da ağır bir suç işleyen federal görevliler (bu arada başkan ve bakanlar), Temsilciler Meclisi'nin ithamı ile, Yüksek Mankeme Başkanı başkanlığında toplanacak senato tarafından yargılanıp sorumlulukları belirlenecektir. Bu kurum, meclis soruşturmasına benzeyen bir kurumdur.

Meclis hükümeti sisteminde yasama organının üstünlüğü esastır. Yürütme organı bu hükümet sisteminde yasama organını etkileyememekte, aksine onun adına görev yapan bir organ durumunda bulunmaktadır. Bu sebeple meclis hükümeti sisteminde, meclisin hükümeti her zaman denetleyebilmesi, hükümet görevlilerini her zaman görevden alabilmesi sistemin bir gereğidir. Belki başka bir adla ya da başka bir şekilde uygulanan bir meclis soruşturması kurumu, bu hükümet sistemlerinde daima bulunmaktadır.

Parlamenter hükümet sisteminde ise, yasama ve yürütme organları arasında karşılıklı denge, işbirliği ve birbirlerini etkileme ve frenleme olanakları bulunmaktadır. Bu hükümet sisteminde yasama organının yetkisi, sadece yasama fonksiyonunu yerine getirmekle sınırlı olmayıp, yürütme organını denetleme gibi başka yetkileri de içermektedir. Bu bağlamda, yasama organının yetkileri arasında başbakan ve bakanların görevleri sırasında görevleri ile ilgili olarak cezai sorumluluklarını gerektiren eylemleri yapmış olup olmadıklarını belirlemek, yaptıkları larsaolayı yargısal makamlara aksettirmek amacını güden "meclis soruşturması" adını taşıyan denetim yolu da bulunmaktadır.

Meclis soruşturmasının amacı, başbakan veya bakanların görevleri sırasında görevleri ile ilgili olarak suç işleyip işlemediklerini ortaya çıkarmaktır. Bu soruşturmanın sonunda devreye Yüce Divan girebilmekte ve bu yargı organında yargılama yapılabilmektedir. Bu sebeple meclis soruşturması yargısal bir karaktere sahip bulunmaktadır.

Acaba meclis soruşturması kurumu, uygulamada işlevini tam anlamıyla yerine

getirebilmekte midir? Biz bu çalışmamızda bu soruya yanıt ararken, meclis soruşturması hakkında, sistematik ve Türk Anayasaları ağırlıklı olarak bilgi vermeye çalışacağız.

İncelememiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Genel Olarak Meclis Soruşturması başlığı altında, Türkiye'nin Anayasal gelişmeleri içerisinde siyasal rejimler ve meclis soruşturması hakkında genel bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde, Anayasalarımızda meclis soruşturması incelenirken, 1876 Anayasasından günümüze kadarki Anayasalarımızda kurumun düzenlenişi sistematik olarak incelenecektir. Bu incelemede 1961 ve 1982 Anayasalarının meclis soruşturmasını düzenleyiş şekli ağırlıklı olarak incelenecektir. Bu bölümde ayrıca, Yüce Divan'da Yargılama başlığı altında, Yüce Divan'da yapılacak yargılama ile ilgili olarak gerekli olan öz bilgi verilmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise Türk Anayasal gerçekliğinde meclis soruşturması incelenirken, kurumun Türk Anayasal uygulamalarındaki işleyişi ve Türk siyasal hayatında meclis soruşturması hakkında bilgiler verilecektir.

Ayrıca "Ekler" bölümünde, bazı yabancı ülke anayasalarında meclis soruşturması ile ilgili hükümler, 2949 Sayılı, 18229 numaralı ve 13.11.1983 tarihinde yürürlüğe giren Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun'un, konumuzla ilgili bulunan Yedinci ve Sekizinci bölümleri metin olarak ve ayrıca Erzurum Milletvekili Sabahattin Aras ve arkadaşları tarafından 31.12.1984 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü Teklifi ve Anayasa Komisyonunun kabul ettiği meclis soruşturmasına ilişkin bölümleri de bilgi olarak sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK MECLİS SORUŞTURMASI

I.TÜRKİYE'NİN ANAYASAL GELİŞMELERİ İÇERİSİNDE SİYASAL REJİMLER

1-1876 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim

1876 Kanunu Esasisi (Anayasası) batıdaki anayasa hukuku gelişmesine, Osmanlı İmparatorluğunca katılımın ilk belgesidir(1).

1876 Anayasasında ne kuvvetler birliğine ne kuvvetler ayrılığına açık bir temas ve işaret bulunmamaktadır. Anayasanın 5. maddesine göre "Zatı Hazreti Padişahisinin mukaddes olan şahsiyeti, masum ve gayrı mesuldür". Sultanın yetkilerini sayan 7. maddeye göre, parlamentonun davet, tatil ve gerektiğinde feshine ilişkin yetkiler Padişahındır.

Yukarıda belirtildiği gibi 1876 Anayasası önemli yetkileri Padişaha vermiştir. Yürütme kuvvetinin başında bulunan Padişah, yasama kuvvetini de denetliyor, yasama kuvvetinin fonksiyonunun kendi iradesine uygun olarak gelişmesine olanak veren bir statüye sahip bulunuyordu(2).

Acaba Birinci Meşrutiyet Anayasası ile nasıl bir rejim getirilmeye çalışılmıştır?

Bu Anayasa ile siyasal iktidara, bir dalı halk seçimine dayanan beşeri otorite-parlamento- ortak olmuştur(3). Ancak Heyet-i Ayan'ın atamayla kurulması yanında, Heyet-i Mebusan'ın da gerçek anlamda bir seçimle oluşmamış olmasından ötürü, ilk Osmanlı Anayasal sisteminin parlamenter sistem sayılamayacağını söylemek mümkündür(4).

İlk Osmanlı Anayasasında parlamento ile hükümet arasındaki ilişkilerin düzenleniş şekli, bu Anayasanın getirdiği sistemi parlamenter sistem yapmaktan alıkoymaktadır. Hukuken parlamenter hükümet biçimi için önemli olan, yasama yetkisinin gerçekten hükümetin elinden çıkmış olması, bakanların yasama yetkisini kullanan meclise karşı sorumlu sayılmaları ve parlamentonun hükümeti denetleyebilmesidir(5). 1876 Anayasasında bu koşullar yerine getirilmemiştir. Padişah parlamen-

(1) ABADAN, Yavuz; SAVCI, Bahri: Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış, Ankara 1959, s. 33.

(2) ALDIKAÇTI, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. b., İstanbul 1982, s. 56; TUNAYA, Tarık Zafer: Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1980, s. 202-205; SAVCI, Bahri: Türkiye'de Meclis Hükümet Münasebetlerine Bir Bakış (İncelemeler) Ankara 1960, s. 57; DAL, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, İstanbul 1974, s. 9-12.

(3) SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul 1986, s. 32.

(4) ABADAN-SAVCI: s. 51.

(5) SOYSAL(1986): s. 33.

toyu toplantıya çağırabilmekte, dağıtabilmekte, mecliste görüşülecek yasa önerilerini önceden görüp onaylayabilmektedir. Ayrıca parlamento hükümeti denetleyememekte, bunun yanında bakanların sorumlulukları sadece hükümdara karşı bulunmaktadır. Öte yandan her iki meclis üyeleri de Padişaha bağlılık yemini etmek zorundadırlar(6).

O halde 1876 Anayasasının getirdiği siyasal rejimi parlamenter hükümet şekli olarak kabul edemeyiz. Öğretide bu siyasal rejim "Sınırlı Monarşi Rejimi" olarak adlandırılmaktadır(7).

2-1909 Anayasa Değişiklikleri ile Getirilen Siyasal Rejim

Birinci Meşrutiyet ile birlikte bazı iyi değişiklikler yapılmış olsa bile II. Abdülhamid'in yaptığı baskı, fikri gelişmenin ve özgürlük isteğinin alevlenmesine yol açtı. Sonunda "Genç Türkler" adı ile anılan Türk aydınları, "İttihat ve Terakki" adıyla bir örgüt kurup, II. Abdülhamid'i tahttan indirdiler. İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri II. Abdülhamid'in yerine Mehmet Reşad'ı getirdiler(8).

Bu hareketin ardından 1876 Anayasasında bazı değişiklikler yapıldığını görüyoruz. Bu değişiklikler parlamenterizme ve halk egemenliğine açık bir rejimi içeriyordu. 3. maddede yapılan değişiklik "Padişah şer'i ve Kanuni Esasi hükümlerine, vatan ve millete sadık kalacağına yemin ile mükellef" tutuluyordu. 7. maddenin Padişaha parlamentoyu açış, kapayış ve fesih yetkilerini tanıyan hükümleri daraltılıyordu.

Yukarıdaki değişikliklerin yanında 1909 Anayasal değişikliklerinin siyasal rejimi etkileyen en önemli yanları ise şunlardı.

Parlamentoya sunulacak yasa önerilerinden "Padişahça uygun görme" şartı kaldırılmıştı. Asıl önemli olan değişiklik ise, bakanların genel hükümet politikasından dolayı "birlikte", kendi bakanlıklarının işlerinden dolayı da "tek başına" Meclis'i Mebusan'a karşı sorumlu olacakları hükmünü içeren 30. maddede yapılan değişiklikti(9). 1876 Anayasasında yapılan bu değişikliklerde Mehmet Reşad'ın kişiliği de önemli rol oynamıştır. Mehmet Reşad parlamenter düzende devlet başkanına düşen "sembolik yetkileri" üstlenmeye yatkın uysal yaradılışlı ve yumuşak bir

(6) SOYSAL(1986):s.33.vd.

(7) TUNAYA:s.186;KUBALI,Hüseyin Nail:Anayasa Hukuku Dersleri,İstanbul 1969,s.292.

(8) ABADAN-SAVCI:s.43.

(9) SOYSAL(1986):s.36-37;ALDIKAÇTI:s.71 ve 57-58. Bu değişiklikte bakanlar kurulu hükümet olarak yaptığı işlerden dolayı artık birlikte sorumlu olacaktır. Bunun yanında her bakanlık ise kendisine bağlı olan birimlerle ilgili olarak yapmış olduğu işlerden dolayı tek başına sorumlu olacaktır. Bu sorumluluk kuralları günümüz parlamenter hükümet sistemine uygun bulunmaktadır.

insandı(10).

Yukarıda anlatılanlardan 1909 Anayasal değişiklikleri ile oluşan Anayasal sistemin, siyasal iktidarın ortak yürütülmesinde halk payının artırıldığı bir Anayasal sistem olduğu sonucu çıkmaktadır(11). Ancak bu sefer de Devlet hayatına İttihat ve Terakki Partisi egemen olmuştur(12). Bütün bunlara rağmen 1909 Anayasal değişiklikleri ile parlamenter sisteme uygun sayılabilecek bir Anayasal sistemin getirildiğini söylemek mümkündür(13).

Bu rejim fazla sürmemiştir. Meclis'i Mebusan Sait Halim Paşa Kabinesi ile Tâlat Paşa Kabinesinin savaş suçlusu olarak Divan'ı Âli'ye gönderilmesini inceleyen, Anayasanın değişik 7. maddesine dayanılarak feshedilmiş ve İkinci Meşrutiyet Dönemi son bulmuştur(14).

3-Milli Mücaadele Dönemini Kapsayan Siyasal Rejim

23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ile birlikte, tipik bir meclis hükümeti sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilerle donatılmış, yasama ve yürütme güçleri yanında İstiklâl Mahkemeleri aracılığı ile yargı gücünü de tekeline almıştır(15).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24.4.1920 tarihli İkinci Birleşiminde Mustafa Kemal Paşa, Meclisin gücü hakkında şunları söylemiştir.

"Böylece Meclisiniz olağanüstü yetki dolayısıyla karşısına çıkacak bir yürütme kurulunu yalnız denetlemek ve ulusun çok önemli (yaşamsal) sorunları üzerinde böyle bir kurulla çalışma zorunda bulunmak gibi, günümüzdeki durumun hiç de elverişli olmayacağı bir yasama görevi ile değil, ulusun genel yönetimini eylemli olarak yürütmek, ülkenin ve hilafetin kurtuluşunu doğrudan doğruya savunmak ve sağlamak görev ve yetkisi ile kurulmuştur. Ve artık Yüksek Meclisinizin üstünde bir güç yoktur"(Velidedeoğlu tarafından sadeleştirilmiştir)(16).

(10) SOYSAL(1986):s.36.

(11) ABADAN-SAVCI:s.51.

(12) SAVCI(1960):s.57-58.

(13) TUNAYA:s.203; ONAR, Erdal: Meclis Araştırması, Ankara 1977, s.53. Soysal ise biçimsel açıdan bir parlamenter sistem getirildiğini söylemektedir. SOYSAL (1986):s.35-36.

(14) SELEK, Sebahattin: Anadolu İhtilali, 4. b, İstanbul 1968, s.83; ONAR(1977):s.54-55.

(15) SOYSAL, Mümtaz: Anayasaya Giriş, 2. b, Ankara 1969, s.157; ONAR(1977):s.55.

(16) VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: Devirden Devire, c.1, Ankara 1974, s.16 (Aslı için bkz. 24.4.1336 tarihli 2. Birleşim, T.B.M.M. 2.C Devre, 1, c.1, 2. b, (1940), s.32.

Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal, kolordu komutanlarına gönderdiği bildiride de kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin niteliği hakkında şunları söylemiştir.

"...Şu duruma göre,Devlet Başkentinin dokunulmazlığını,ulusun bağımsızlığını ve Devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankara'da toplantıya çağrılması ve dağıtılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zorunlu görülmüştür"(17).

Yine temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal 22 Nisan 1920 günlü bildirisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin niteliği hakkında şunları söylemektedir.

"Tanrı'nın yardımıyla Nisan'ın 23.günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askeri makamların ve bütün ulusun başvuracağı en yüce kat,adı geçen meclis olacaktır.Bilgilerinize sunulur"(18).

Mustafa Kemal,1 Kasım 1925 tarihinde Meclisin İkinci Dönem Üçüncü Toplantı Yılı'nı açarken de şu konuşmayı yapmıştır.

"Büyük Millet Meclisi'nin,durumun gerektirdiği önemi ve ağırlığı iyice göz önünde tutarak almış olduğu tedbirler,yurdun esenliğini ve yurtdaşların güvenini sağlayabilmiştir.Yüce Meclisin görüş ve tedbirlerinin tam yerinde olmasıyla ulusal tarihimizdeki saygıya değer yerini bir daha ve hakkıyla sağlamlaştırmış bulunmaktadır"(19).

Görüldüğü üzere Büyük Millet Meclisi üstün yetkilerle donatılmış bir organdır.Ancak meclisin yürütme kuvvetini fiilen yerine getirmesi düşünülemediğinden "icra kuvveti" kurulmuş,yürütme yetkisi bu kuvvete verilmiştir.Ancak bu kurulun görevi,meclisin aldığı kararları yerine getirmekten ibarettir.Yani meclisin bir ajanı durumundadır(20).İcra vekilleri heyeti varlığını meclis dışı bir organın iradesinden,hatta Anayasadan değil,sadece ve doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi'nin iradesinden almıştır.Büyük Millet Meclisi 25 Nisan 1920 tarih ve 5 Sayılı Genel Kurul kararında "Kuvve-i İcraiye teşkiline karar verildi" denilmektedir(21).Dolayısıyla icra vekilleri heyetinin hukuki varlığının

(17) ATATÜRK, Mustafa Kemal: Söylev (Nutuk), 1.c.7.b. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s.306.

(18) ATATÜRK, Mustafa Kemal: Söylev (Nutuk), 2.c.7.b. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s.325.

(19) ATATÜRK: c.2.s.152.

(20) ONAR (1977): s. 57-58.

(21) GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref-KİLİ, Suna: Türk Anayasa Metinleri, Ankara 1957, s.81.

kaynağı meclisin kararıdır.Meclis bu kararı doğrultusunda 2 Mayıs 1920 tarihinde "Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyetinin Suret-i İntihabına Dair 3 Sayılı Kanun"u kabul etmiş ve yürütme işlerini görmek üzere on kişiden oluşan bir icra vekilleri heyeti kurmuştur(22).

Bu dönemde meclisin,kurduğu olağanüstü mahkemelerle yargı yetkisini de kullandığını görüyoruz(23).Yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik olarak dört aylık bir uygulamayla,29 Nisan 1920 tarih ve 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu, sonra 11 Eylül 1920 tarih ve 21 Sayılı Firariler Hakkında Kanun'un 1. maddesi ile yargıçları Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşan İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur(24).

Mustafa Kemal Paşa,1 Mart 1921 (1337) tarihinde,Büyük Millet Meclisinin İkinci Toplantı Yılı'nı açarken,İstiklâl Mahkemeleri hakkında şunları söylemiştir.

"...Yüce Meclisinizin kurduğu İstiklâl Mahkemeleri,adalete uygun,hızlı ve güven verici davranışlarıyla bir çok kötülöklere son vermişlerdir.Bu gün bütün ölkede uygar yasalar ve türlü çapta sürekli mahkemeler düzeni koruyacak durumdadırlar"(25).

Yukarıda kısaca anlatıldığı üzere,Milli Mücaadele Dönemi Anayasal rejimini "Meclis Hükümeti Sistemi" olarak nitелеmek mümkündür.

4-1921 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim

1921 Anayasası da "Meclis hükümeti sistemini" beraberinde getirmiştir.

Anayasanın 1.maddesine göre "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir".Anayasanın 2.maddesine göre "icra kuvveti ve teşri yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde tecelli eder",Yine Anayasanın 3.maddesinde yer alan "Türkiye Devleti,Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti,Büyük Millet Meclisi Hükümeti ünvanını taşır" hükmü,siyasal rejimin "meclis hükümeti sistemi" olduğunu ortaya koymaktadır.Anayasanın 8. maddesi de bu kanımızı desteklemektedir.8.maddeye göre "Büyük Millet Meclisi,hükümetin bölündüğü daireleri,özel kanun gereğince seçmiş olduğu daireler aracılığı ile idare eder.Meclis icrai hususat için vekillere veçhe tayin ve gerektiğinde bunları tebdil eyler".

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin,Hukuku Hakimiyet ve Hükümaninin Mümes-sili Hakikisi Olduğuna Dair Heyeti Umumiye Kararında da,siyasal rejimin niteli-

(22) GÖZÜBÜYÜK-KİLİ:s.82.

(23) ONAR(1977):s.57-58.

(24) AYBARS,Ergun:İstiklâl Mahkemeleri,Ankara 1975,s.43.

(25) ATATÜRK,Mustafa Kemâl:Bu Günün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri,Ankara 1968, s.72 (Bu günkü dile aktaran Behçet Kemal Çağlar).

ği şu şekilde ifade edilmektedir.

"...Teşkilatı Esasiye Kanunu ile Türkiye Halkı,hukuku hakimiyet ve hükümransininin mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde gayrı kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve İradi Milliyeye istinat etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Milli hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli hükümet tanımaz.Binaenaleyh Türkiye Halkı hakimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 Mart 1336 (1920) tarihinden itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir"(26).

Milli Mücaadele Döneminde ve 1921 Anayasası Döneminde siyasal rejime "meclis hükümeti sistemi" niteliğini veren özellikleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz.

- Kuvvetler birliği ve yürütme organının yasama organına bağlılığı(27).
- Devlet Başkanının yokluğu(28).

Gerek 1921 Anayasası,Gerek Milli Mücaadele Döneminin diğer kanunları,bir Devlet Başkanlığı makamı yaratmamıştır.Atatürk,24 Nisan 1920 günü Büyük Millet Meclisi'nde hükümet teşkilatı hakkında yapılan görüşmelerde,bu hususu şöyle dile getirmiştir.

"Anadoluda muvakkat kaydıyla dahi olsa bir hükümet reisi tanımak veya bir padişah makamı ihdas etmek hiç bir surette kabili cevaz değildir.Şu halde reissiz bir hükümet vücuda getirmek zorundayız....Diğer taraftan herhangi bir makama devlet ve millet güçlerini birleştirme ve dengeleme yetkisi vererek,o makamı sorumsuz kılmak felaket doğurur"(29).

- Yürütme organının meclis tarafından seçilmesi

Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair 3 Sayılı Kanun,vekillerin Büyük Millet Meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından

(26) ATATÜRK, Mustafa Kemal:Nutuk, Atatürk'ün 100.Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu,c.1,s.287-288(Bu günün diliyle yayına hazırlayan Prof.Dr.Zeynep Korkmaz).

(27) ÖZBUDUN,Ergun:Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Niteliği,Atatürk Araştırma Dergisi,c.1,Ankara 1985,s.484.Bu özellik yukarıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

(28) ÖZBUDUN(1985):s.484.

(29) BAŞGİL, Ali Fuat:Esas Teşkilat Hukuku,c.1,İstanbul 1960,s.299;ARSEL, İlhan:Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları,Ankara 1962,s.345;OKANDAN, Recai Galip:Parlamentarizm ve Bugünkü Şekli,İ.H.F.D.1935,c.1.sayı.3,s.316;ALDIKAÇTI,Orhan:Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı,İstanbul 1960,s.181 vd.

mutlak çoğunlukla ve teker teker seçilmelerini öngörmüştür(30).Sonra bu hüküm 4 Kasım 1920 tarih ve 47 Sayılı Kanun ile değiştirilmiş,bakanların,Büyük Millet Meclisi Başkanının meclis üyeleri arasından göstereceği adaylar içerisinde mutlak çoğunlukla seçileceği hükmü kabul edilmiştir(31).

-Meclisin sürekliliği

Birinci Büyük Millet Meclisi sürekli olarak çalışan bir organdı.Bu onun, yürütme işlerinin de aslı sahibi olmasının zorunlu bir sonucudur.Süreklilik ilkesi,5 Eylül 1920 tarih ve 18 Sayılı Nisab-ı Müzakere Kanunu'nda açıkça ifade edilmiştir.Bu kanunun 1.maddesine göre:

"Büyük Millet Meclisi,Hilafet ve saltanatın,vatan ve milletin istiklâl ve istihsalinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar aşağıdaki şartlar içerisinde müstemirren inikad eder"(32).

Bu ilke,1921 Anayasasının ek maddesinde de şu şekilde teyid edilmiştir.

"El yevm münakit Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 1.maddesinde gösterildiği üzere,gayesinin husulüne kadar,müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle..."(33).

-Yürütme organının meclisi etkileme araçlarından yoksunluğu

İcra vekilleri heyeti,sürekli olarak çalışan Büyük Millet Meclisinin çalışma süresini kısaltacak veya meclisi tatil edecek yetkilere sahip olmadığı gibi,parlamenter hükümet sistemlerinde görüldüğünün aksine yeni seçimler yapılmak üzere meclisi feshetmesi de söz konusu olamaz.Bu özellik 1924 Anayasasında da bulunmaktadır(34).

1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddeleri 1923 yılında değiştirilmiş bulunmaktadır.Ancak bu değişiklikler siyasal rejime etkili olacak nitelikte bulunmamaktadır(34).

5-1924 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim

1924 Anayasasının meclis hükümeti ile parlamenter hükümet sistemi arasında "kendine özgü" bir sistem kurduğunu söyleyebiliriz(36).Gerçekten 1924 Anayasasında yapılacak bir incelemede,her iki hükümet sistemine özgü niteliklerin de bulunduğu görülecektir.

1924 Anayasasının meclis hükümeti sistemini çağrıştıran yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

(30) GÖZÜBÜYÜK-KILI:s.82.

(31) GÖZÜBÜYÜK-KILI:s.84.

(32) GÖZÜBÜYÜK-KILI:s.83.

(33) T.B.M.M.Zabit Ceridesi (T.B.M.M.C.3.Basılış,T.B.M.M.Matbaası,Ankara 1959, Devre I,c.1,İçtima 3,s.52-53).

(34) ÖZBUDUN(1985):s.488.

(35) Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun, 29.10.1339 (1923),3.Tertip,Düştur,c.5,s.158.

(36) BALTA,Tahsin Bekir:İncelemeler,Türkiye'de Yasama ve Yürütme Münasebeti,Ankara 1960,s.1;TUNAYA:s.203;SOYSAL(1986):s.44-48;ÖZBUDUN(1986):s.10.

-Anayasanın 4. maddesine göre "Türk Milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır".Anayasanın 5.maddesine göre ise "yasama ve yürütme yetkileri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve onda toplanır".

-Meclisin her zaman hükümeti denetleme ve düşürme(m.7) yetkisinin varlığına rağmen,hükümetin bu tür yetkileri bulunmamaktadır.

Öte yandan 1924 Anayasası şu yönleri ile de parlamenter rejimi andırmaktadır.

-Anayasanın 6.maddesine göre meclis,yasama yetkisini kendisi kullanır.Ancak yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu eliyle kullanabilir(m.77). Öğretide bu sistemi "kuvvetler birliği" ve "görevler ayrılığı" sistemi olarak adlandıranlar bulunmaktadır(37).

-1924 Anayasasında hükümetin kurulması konusunda da parlamenter rejime uygun bir model kabul edilmiştir.Anayasanın 44.maddesine göre "Başbakan,Cumhurbaşkanınca meclis üyeleri arasından atanır.Öteki bakanlar başbakan tarafından seçilip,tamamı Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra meclise sunulur.Meclis toplanık değilse,sunma işi meclisin toplanmasına bırakılır.Hükümet,tutacağı yolu ve siyasi görüşünü en geç bir hafta içerisinde meclise bildirir ve ondan güven ister".

-1921 Anayasasında 1923 yılında yapılan değişiklikle,başbakan ve bakanların meclis onayına sunulması hükmü getirilmişken,1924 Anayasasında sadeve güven için başbakan ve bakanların meclise sunulması söz konusudur.Bu sebeple 1921 Anayasasında 1923 yılında yapılan değişikliğe göre,başbakanlık ve bakanlık sıfatları meclisin onayı ile kazanılabilirken,1924 Anayasasında bu sıfatlar Cumhurbaşkanı tarafından onanma anında kazanılır(38).

-1924 Anayasasının 46.maddesine göre "Bakanlar kurulu hükümetin genel politikasından birlikte sorumludur".Oysa Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun'un 4.maddesine göre,Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi sırasında bakanlar arasında çıkacak uyuşmazlıkları Türkiye Büyük Millet Meclisi çözüyordu(39).

Yukarıda kısaca anlatıldığı üzere 1924 Anayasası,meclis hükümeti ile parlamenter hükümet sistemi arasında "kendine özgü" bir siyasal rejim kurmuş bulunmaktadır.

6-1961 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim

1924 Anayasasının millet egemenliğini tek başına temsil eden üstün yetki-

(37) ÖZBUDUN,Ergun:Türk Anayasa Hukuku,Ankara 1986,s.10.

(38) ÖZBUDUN(1986):s.11.

(39) ÖZBUDUN(1986):s.10-11.

li meclis anlayışına karşılık,1961 Anayasası bu konuda farklı bir düzenleme getirmiştir.

1961 Anayasasında yasama (m.5),yürütme (m.6) ve yargı (m.7) kuvvetleri ayrı organlara verilmiş ve dolayısıyla kuvvetler ayrılığı sistemi benimsenmiştir. Ancak bu ayrım kuvvetlerin yumuşak ayrımıdır.Bu husus Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu'nda şöyle dile getirilmiştir.

"Bu tasarıda benimsenmiş olan parlamenter rejim,millî hakimiyete dayanan Devletimizin,tarihinde tamamen bir yenilik ifade eder. Zira meclis hükümetinin dayandığı kuvvetler karışımını değil,yumuşak bir kuvvetler ayrımını esas almıştır"(40).

O halde 1961 Anayasal sistemi,kuvvetlerin yumuşak ayrımını esas alan parlamenter hükümet sistemidir(41).

Parlamenter hükümet sistemi,temsili sisteme ve kuvvetlerin ayrılığı ilkesine ve yasama organı ile yürütme organı arasındaki sürekli ilişkilerin bakanlar kurulu aracılığı ile düzenlendiği,yani bakanların parlamentoya karşı sorumlu buldukları bir hükümet sistemidir.

Hemen belirtmek gerekir ki parlamenter hükümet sisteminde yasama ile yürütme organlarının birbirlerinden hukuken ve kesin bir şekilde değil,yumuşak bir şekilde ayrılması,her ikisinin hukuken birbirine eşit olması ve işbirliği içinde bulunmaları esastır(42).Bunun içindir ki parlamenter hükümet sistemi kuvvetlerin işbirliğinin tipik örneğini oluşturur.

Kuvvetlerin işbirliği,kuvvetlerin karışarak işbirliği içerisinde olmaları anlamına gelmez.Bu rejimlerde kuvvetlerin yumuşak ayrılığı(43),kuvvetlerin dengesi ve eşitliği esastır.

(40) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu,Temsilciler Meclisi 5,sayısı 35,s.4.

(41) Ayrıntılı bilgi için bkz.ÖZBUDUN(1986):s.19-29;TUNAYA:s.203.

(42) 1961 Anayasası yürütmeyi görev olarak düzenlemişken,1982 Anayasası yürütmeyi hem görev hem yetki olarak düzenlemiştir.Bunun sonucu olarak,sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde (A.Y.m.121-122) çıkarılacak kanun hükmünde kararnamelelerin yeri Anayasa üstünlüğü içerisinde daha da normalleşmiştir. Anayasanın belirtilen hükümleri incelendiğinde,bu dönemlerde çıkarılacak kanun hükmünde kararnameleler için yetki kanununa gerek olmadığı anlaşılacaktır.Yine Anayasanın 107.maddesinde (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluş,teşkilatlanma ve çalışma esasları ile personel atama işlemlerinin doğrudan doğruya cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenebilmesi) olduğu gibi,yürütmenin asli düzenleme yetkisi genişletilmiştir.(ÖZBUDUN(1986):s.148-151).

(43) Bu teori 1689-1755 yılları arasında yaşamış ünlü bir Fransız sosyal ve siyaset bilimcisi Montesquieu'nun "Kanunlar Ruhu" diye anılan eserinin(1748) XI.kitabının VI.bölümüne izafe edilir.Ancak bu görüş yepyeni bir görüş değildir.Devlet fonksiyonları hakkındaki araştırmalar çok daha eskidir ve Aristot'ya kadar iner.Sonraları XVII.yüzyıl filozoflarından Locke tarafından da ele alınmıştır.Montesquieu'nun yaptığı,kendisinin İngiltere' esas teşkilatı üzerindeki gözlemleriyle birlikte,Devletin organları ve forksiyonları sorunlarını sistemleştirmek olmuştur.

Her parlamentolu rejim parlamenter rejim değildir.Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde parlamento bulunmasına rağmen,başkanlık hükümet sistemi bulunmaktadır.0 halde parlamenter rejimin bazı unsurları bulunmalıdır.

Klasik parlamenter rejimin gereklerini şu şekilde özetlemek mümkün olacaktır(44).

- Çoğulcu\(\çok partili) siyasal hayat
- Bir ya da iki meclisten oluşan parlamento
- Sorumsuz bir devlet başkanı
- Parlamentoya karşı sorumlu bir bakanlar kurulu
- Yasama ve yürütme organları arasında eşitlik ve denge
- Yasama ve yürütme organları arasında,birbirini karşılıklı etkileme ve frenleme olanakları

Yasama organının yürütme organını denetleme olanaklarına örnek olarak,soru,gensoru,meclis araştırması,genel görüşme ve meclis soruşturmasını sayabiliriz.Yürütme organı da,parlamentoyu fesih hakkını bir denetleme aracı olarak kullanılabilir(45).

Her devlette üç iktidar vardır.Yasama,yürütme ve yargı iktidarlarıdır bunlar diyor,Montesquieu."Yasama iktidarı,devletler hukukuna giren işleri görme iktidarı ve medeni hukuka giren işleri görme iktidarı".Birinci iktidar ile hükümdar (veya yüksek memur) belirli bir süre için veya sürekli olacak kanunlar yapar veya yapılmış olan kanunları düzeltir veya kaldırır.İkinci iktidar ile harp veya sulh yapar,elçiler gönderir veya kabul eder,asayişi sağlar,istilaları önler.Üçüncü iktidarla suçluları cezalandırır veya uyumsuzlukları çözer.

Kuvvetler ayrılığı kuramının özünde iktidar yatmaktadır.Kuvvetler ayrılığı kuramının amacı sınırlı iktidarı yaratmaktır.Bu nedenle çağdaş anayasacılığın temelini oluşturmaktadır.Montesquieu'ya göre,"yasama ile yürütme aynı kurulda birleşirse hürriyet kalmaz.Aynı şekilde,yargı iktidarı da yasama ve yürütmeden ayrılmazsa,hürriyet olmaz.Aynı insan (organ) bu üç iktidarı birden elinde tutarsa herşey kaybolur.Yasama işlerini görecektanları halk seçmelidir.Yürütme,bir hükümdarın elinde bulunmalıdır.Çünkü bu iş kalabalıkla görülemez".Eğer bir hükümdar bulunmaz da,yürütme işi yasadadan alınacak kimselere verilirse,Montesquieu'ya göre yine hürriyet kalmaz.Zira iktidar bu surette birleşmiş olur(Montesquieu bu sözleri ile meclis hükümeti sisteminin sakıncalarını da ileriye görerek vurgulamaktadır).Yargı ise mutlaka bağımsız olmalıdır(ARSEL,İlhan:Anayasa Hukukumuzun Umumi Esasları,1955,s.317-320;TANILLI,Server:Devlet ve Demokrasi,Anayasa Hukukuna Giriş,İstanbul 1982,3.b,s.375-378;ÖZYÖRÜK,Mukbil:İdare Hukuku Dersleri,Ankara 1972-1973,s.40-41;TURHAN,Mehmet:Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası,Diyarbakır 1989,s.8).

(44) Bu konuda bkz.GÜNEŞ,Turhan:Parlamenter Rejimin Bu Günkü Mânası ve İşleyişi,İstanbul 1956,s.57;İSLAM,Nadir Latif:Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı,Ankara 1966,s.5;TEZİÇ,Erdogan:Anayasa Hukuku,İstanbul 1986,s.145;ÖZBUDUN,Ergun:Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakebe Vasıtaları,Ankara 1962,s.1;TUNAYA:s.190-191.

(45) Tekçi ve ikici parlamenterizm için bkz.TUNAYA:s.194-197.

Bu açıklamalardan sonra 1961 Anayasasında parlamenter hükümet sisteminin gereklerinin yerine getirilip getirilmediğini inceleyebiliriz.

1961 Anayasasında yapılacak bir incelemede, parlamenter hükümet sisteminin gereklerinin yerine getirilmiş bir şekilde düzenleme yapıldığını görmekteyiz. Şöyle ki:

-Çok partili (çoğulcu) siyasal hayatın kurulmasına ilişkin gerekli hükümler yer almaktadır(m.56-57).

-Sorumsuz bir Cumhurbaşkanlığı kurumu da 1961 Anayasasında yer almaktadır(m.95-101).

-Sorumlu bir bakanlar kurulu da 1961 Anayasası tarafından düzenlenmiştir (m.102-106).

-Yasama ve yürütme organları arasında eşitlik ve denge 1961 Anayasasında sağlanmıştır.

-Yine yasama ve yürütme organları arasında birbirlerini karşılıklı etkileme ve frenleme olanakları da 1961 Anayasası içerisinde yer almaktadır(örneğin m.80-90).

7-1982 Anayasasının Getirdiği Siyasal Rejim

1982 Anayasası bazı yönleri ile 1961 Anayasasından ayrılmakla birlikte, sistem olarak parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Anayasanın 7.maddesi, yasama yetkisinin Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin olduğunu, 8.maddesi, yürütme yetkisi ve görevinin Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından kullanılacağını, 9.maddesi ise yargı yetkisinin bağımsız mahkemelere ait olduğunu düzenlemektedir(46).

1982 Anayasasında parlamenter hükümet sisteminin kabul edildiğine ilişkin Anayasa maddelerini şu şekilde sıralayabiliriz.

-Sorumsuz bir Cumhurbaşkanlığı kurumu 1982 Anayasasında yer almaktadır(m.101-108).

-1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasasında, çok partili (çoğulcu) demokratik siyasal hayatın kurulmasına ilişkin hükümler yer almaktadır(m.68-69, 53-54, 26 vb).

-Sorumlu bir bakanlar kurulu da 1982 Anayasası tarafından düzenlenmiştir(m.109-111).

-Yasama ve yürütme organları arasında işbirliği 1982 Anayasasında sağlanmıştır.

-Yasama ve yürütme organları arasında birbirlerini karşılıklı etkileme ve frenleme olanakları da 1982 Anayasasında düzenlenmiştir(m.98-100).

(46) 1961 Anayasası yürütmeyi görev olarak düzenlemişken, 1982 Anayasası yürütmeyi hem görev hem yetki olarak düzenlemiştir. Bunun doğuracağı sonuçlar hakkında bkz.yuk.dipnot 42.

1982 Anayasası Cumhurbaşkanının önemini klasik parlamenter rejime oranla artırmıştır. Fakat 1982 Anayasasında da, Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler kural değil, istisnadır. Ayrıca bir ülkenin "yarı başkanlık" veya "parlamenter rejimi benimsemesi için Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ya da seçilmemesi önem arz etmektedir(47).

1982 Anayasasının hazırlanması sırasında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilip seçilmemesi yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmüş, sonunda Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmemesi benimsenmiştir. Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmesi nedeniyle, meclis güvenine dayanan ve bu güveni her an korumaya zorunlu bulunan bakanlar kurulu ister istemez halk iradesini, yani demokratik meşruluğu daha yakından temsil eden bir organ olarak görülecektir. Bu durumda tercih edilen makam Cumhurbaşkanlığı değil, Başbakanlık olacaktır. Rejimin normal işlemesi durumunda yürütme organının içindeki dengenin bakanlar kurulu lehine olacağını söylemek mümkündür(48). Bu sebeplerden ötürü 1982 Anayasası başkanlık rejimine doğru bir kaymayı ifade etmemektedir.

Ancak güçlü Cumhurbaşkanının tarafsız davranması beklenemez. Çağdaş demokrasilerde halktan yetki almanın yolu, halkın karşısına siyasal partilerle çıkmaktır. Halk adına yetki kullanacak hiç bir makam tarafsız, yani partisiz olamaz. O halde parlamenter rejimden önemli bir sapma olarak nitelendirilebilecek "yarı başkanlık rejimi"ni savunmaların belirttiği gibi, Cumhurbaşkanının hem güçlü olmasını hem yansız davranmasını savunmak bir çelişkidir(49).

II. MECLİS SORUŞTURMASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1-Meclis Soruşturmasının Tarihçesi

Meclis soruşturmasının doğuşu hakkında fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak meclis soruşturmasının doğuş yeri olarak İngiltere'yi göstermek mümkündür. Ortaçağ'da bile İngiltere'de benzer bir kurum bulunduğu görülmektedir(50).

Parlamentonun hükümet üzerindeki denetimi Ortaçağ'da İngiltere'de belirlemeye başlamış ve kademeli olarak etkinliğini artırmıştır. Temsili rejimin bu ilk gelişme safhasında meclis denetiminin amacı, mutlak kral iktidarını sınırlamaktır. Yürütme organının kralın elinde bulunması sebebiyle, keyfi uygulamaların yapılması her zaman olasıdır. Bunun önlenmesi için ise, meclisin hükümeti denetlemesi gerekir(51).

(47) DUVERGER, Maurice: A New Political System Model: Semi Presidential Government European Journal Of Political Research, 1980, s.165-187 (Naklen TURHAN, Mehmet: s.169 vd).

(48) TURHAN: s.169-173; ÖZBUDUN (1986): s.310-316.

(49) SOYSAL, Mümtaz: Yürütme Oganı Nasıl Olmalı? Milliyet 9 Şubat 1982; TURHAN: s.186.

(50) ARSEL (1959): s.272.

(51) ÖZBUDUN (1962): s.1.

2-İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Meclis Soruşturması

Bu bölümde karşılaştırma olanağı sağlamak için sadece İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde meclis soruşturması kurumunu inceleyeceğiz. Çalışmamızın sonundaki "Ekler" bölümünde ise bazı devletlerin meclis soruşturmasını düzenleyen Anayasa Maddelerini belirtmekle yetineceğiz.

A)İngiltere'de Meclis Soruşturması

İngiltere'de meclis soruşturmasına, biri tamamen diğeri kısmen karşılık veren iki kurum bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Avam ve Lordlar Kamarasının kendi içlerinden seçtikleri "Seçilmiş Özel Komisyonlar (ad hoc commission)" aracılığı ile yaptıkları gerçek anlamda meclis soruşturması, diğeri de 1921 tarihli "Tahkikat Mahkemeleri Kanunu (Tribunals Of Inquiry Act)"na dayanılarak yapılan ve açılması meclislerden birinin kararına dayanmakla birlikte, üyeleri kral veya devlet başkanı tarafından seçilen mahkemelerce icra olunan tahkikattır(52).

a-Seçilmiş Özel Komisyonlar (ad hoc commission)

İngiltere'de "İmpeachment" olarak nitelendirebileceğimiz bu yolla parlamento, bakanları yarı yargısal bir süreçle yargılayabilirdi. Bu süreçte Avam Kamarası itham edici bir nitelikte görevini yerine getirirken, Lordlar Kamarası da yargıç görevini yerine getirmekteydi. Esasında bu uygulama yalnız bakanlar için değil, rüşvet almaktan suçlanan kamu görevlileri ve yargıçlar için de kullanılabilirdi. Ancak XVIII.yüzyıl boyunca bakanlar aliyhine işletilebilecek "gensoru" kurumu büyük ölçüde "İmpeachment" in yerini almıştır. Nitekim politik güvenilirlik, politik içerikli bir yargılama olmaksızın daha iyi bir şekilde ortaya konulabilir. En son İmpeachment 1805 tarihini taşımaktadır. İlkine ise 1376 tarihinde rastlanmıştır. Bu usûl şu anda terk edilmemekle beraber, uygulamasına tanık olunmamaktadır(53).

Tahkikat kural olarak gizlidir. Tahkikatın sonucunu, meclislerden birisinin kararı ile kurulan komisyon bir raporla Kamara'ya bildirir. Tahkikatın sonunda Lordlar Kamarası gereken kararı verir(54).

Bu yoldaki uygulamalardan birisi 1689 tarihini taşımaktadır. Bu tarihte İrlanda 'da girişilen savaşın kötü yönetimi sebebiyle kurulan komisyonun yaptığı soruşturma sonunda verdiği raporda, Londondery Valisi Albay Lundy'nin hareket şeklindeki hatalar sert bir lisanla eleştirilmiş ve bunun üzerine Avam Kamarası

(52) ÖZBUDUN, Ergun: İngiltere ve Amerika'da Meclis Tahkikatı, A.Ü.H.F.D.c.XVII, 1960, sayı 1-4, s.218-219.

(53) DE SMITH, S.A.: Constitutional and Administrative Law, Third Edition, Midlexex 1978, s.163.

(54) ÖZBUDUN(1960):s.229.

Tac'a başvurarak kendisinin vatana ihanetten dolayı yargılanmak üzere İngiltere'ye gönderilmesini talep etmiştir(55).

b-Tahkikat Mahkemeleri

Tahkikat işlerinin siyasal gruplar tarafından değil,bağımsız mahkemeler niteliğindeki topluluklar tarafından yapılması için 1921 yılında Tahkikat Mahkemeleri Yasası çıkarılmıştır.Bu yasanın 1.maddesine göre,parlamento kamu yönünden büyük önem arzeden bir olayı soruşturmak için komisyon kurulmasına karar verirse,kral veya devlet bakanlarından birisi mahkemeyi kurar ve atama belgesi ile birlikte mahkemeye şu yetkileri verebilir.

-Tanıkların celbi ve yeminli ya da yeminsiz olarak dinlenmeleri

-Evrakların ilgili yerlerden istenmesi

-Yurt dışındaki tanıkların usûl yasalarına uygun olarak istinabelerine karar verilmesi

Bu kurallara uymayanlar hakkında çeşitli cezai yaptırımlar vardır(56). Mahkeme gerekli yargılamayı yapar ve gerekirse sorumluları cezalandırabilir.Çalışmaları kural olarak gizli değildir(57).

Ayrıca İngiltere'de 1949 tarihli "Election Commissioner Act" ile seçim ihtilaflarını çözmek için seçim komisyonları kurulmuştur.Bu komisyonlar da tahkikat komisyonları gibi çalışır(58).

B)Amerika Birleşik Devletleri'nde Meclis Soruşturması

Amerika Birleşik Devletleri'nde üç çeşit meclis tahkikatı bulunmaktadır.

-İlerde çıkması muhtemel bir yasaya esas olacak bilgiyi toplama amacıyla yapılan ve günümüzdeki meclis araştırmalarına benzeyen meclis tahkikatı,

-İcra organının faaliyetlerinde bir yolsuzluk bulunup bulunmadığının belirlenmesi ve denetlenmesi amacıyla yapılacak meclis tahkikatı(59).

Bu çeşit meclis tahkikatı Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının 1.maddesinin 3.bölümünde düzenlenmiş bulunmaktadır.

"Suçlanan federal görevlileri yargılamaya yetkili tek makam Senato'dur.Bu amaçla toplandıklarında Senato üyeleri ya yemin etmiş ya da yeminli bir beyanın yerine geçen yeminsiz beyanda bulunmuş olacaktır.Birleşik Devletler Başkanı yargılandığında,Yüksek Mahkeme Başkanı oturuma başkanlık edecektir;ve mevcut üyelerin üçte ikisinin kararı olmadan hiçbir kişinin suçluluğuna karar verilemeyecektir".

Bir başkan yargılandığında Senato'ya başkan yardımcısı yerine yüksek mahkeme başkanının başkanlık etmesinin nedeni,belki de başkanın suçlu bulunduğuna

(55) ÖZBUDUN(1960):s.224.

(56) ÖZBUDUN(1960):s.231-232.

(57) ÖZBUDUN(1960):s.232.

(58) ÖZBUDUN(1960):s.233.

(59) ÖZBUDUN(1960):s.235-237.

başkan yardımcısının başkanlık görevini yüklenecek olmasıdır."Yemin etmiş ya da yeminli bir beyanın yerine geçen yeminsiz bir beyanda bulunmuş olmak"deyimi,suçlanan federal görevlinin yargılanmasında senatörlerin,tıpkı normal bir mahkemede dava sırasında görev yapan jüri üyeleri gibi yeminli olmaları anlamını taşımaktadır(60).

"Suçlanan federal görevli davalarında verilecek karar,görevden alma ve Birleşik Devletler hizmetinde,güven isteyen fahri ya da ücretli bir görev için yetkisiz görünmekten öteye gidemez:fakat suçlu bulunan taraf,yasa uyarınca yine iddianame konusu olabilir,hakkında dava açılabilir,yargılanabilir ve cezalandırılabilir".

Suçlanan kişinin cezai sorumluluğunun bulunduğu anlaşılırsa,o kişi görevden alınır ve bir daha federal bir görevde çalışamaz.Senato bu yaptırım dışında başka bir ceza veremez,ancak bu kişi genel mahkemelerde yargılanabilir.

Senato şimdiye kadar tümü yargıç olmak üzere beş kişiyi suçlu bulmuştur. Bu kişiler görevinden alınmışlar,ancak hiçbirisi genel mahkemelerde yargılanmamıştır(61).

Acaba "icra organının denetlenmesi amacıyla yapılan tahkikatlar" bakımından,Temsilciler Meclisi ile Senato'nun yetkileri arasında bir fark var mıdır?Bazılarınca Temsilciler Meclisi'nin bu konudaki yetkilerinin daha fazla olduğu ileri sürülmüştür.Çünkü Anayasa ittiham (impeachment) yetkisini sadece Temsilciler Meclisi'ne vermiştir.Senatoyu ise bu işlemde ancak hüküm vermekle görevli kılmıştır.Bu düşüncede olanlara göre,bu düzenlemeden ,Senato'nun idari faaliyetleri hakkında tahkikatta bulunma yetkisinden mahrum edildiği sonucu çıkarılmaktadır.Oysa böyle bir sonucun çıkarılması düşünülemez(62).

İmpeachment,büyük yolsuzlukların düzeltilmesine yönelik,ağır işleyen ve bu sebeple arasına kullanılan bir yöntemdir.Anayasa bu fevkalade usulün kullanılmasını sınırlamakla,çok daha mutad halde olan ve gereği tecrübelerle ortaya çıkmış bulunan tahkikat yetkisini kısıtlamak istemiş olamaz(63).

Gerçekten meclislerden birinin tahkikatta bulunabilmesi için bu tahkikatın impeachmentte münhasır olması şart değildir.Nitekim bu tahkikat usulüne tâbi tutulamayacak şahıslar hakkında da tahkikat yapılabilmektedir.Senato 1818 yılından bu yana tahkikat yetkisini kullanmaktadır(64).

-Meclisin yargısal görevlerinin Yerine getirilmesi amacıyla yapılacak meclis tahkikatı

(60) Açıklamalı Amerika Birleşik Devletleri Anayasası,1987,s.23.

(61) Açıklamalı Amerika Birleşik Devletleri Anayasası,1987,s.23.

(62) ÖZBUDUN(1960):s.235.

(63) ÖZBUDUN(1960):s.236.

(64) ÖZBUDUN(1960):s.237.

Meclislerin tartışmalı seçimler veya bir üyenin milletvekilliğinden ihra-
cı hakkında hüküm verirken de tahkikatta bulunabileceklerinde şüphe yoktur.Zi-
ra bu gibi hallerde meclisin kararı,şahitlerin ifadeleri ile ortaya çıkacak o-
lan olaylara dayanacaktır.Nitekim In Re Chapman Davasında mahkeme,yasama faali-
yeti ve milletvekilliği görevleri ile bağdaşmaz bir suç işleyen milletvekilini
ıskat etme hakkı meclise ait olduğuna göre,meclisin bu suçu tahkik etmek ve bu
amaçla özel şahısları şahadette bulunmak üzere celbetmek yetkisine de sahip ol-
duğuna karar vermiştir(65).

C)İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Meclis Tahkikatları Hak- kında Genel Değerlendirme

İngiltere ve Amerika'da tahkikat yetkisi meclislerin ceza verme yetkile-
ri ile yaptırımıdır.Oysa meclislerin ceza verme yetkileri tehlikeli ve sakın-
malıdır(66).

Diğer taraftan meclis tahkikatı sahasının İngiltere ve kısmen Amerika'da
olduğu gibi sınırsız olması da doğru değildir.Özellikle mahkemelerin yetkili ol-
duğu konularda,meclis tarafından tahkikatta bulunulması mahkemeleri ağır bir
baskı altında tutabilir.

3-Meclisin Hükümeti Denetleme Gereksinimi

Yasama organının gerek kanun yaparken,gerek hükümeti denetlerken,gerekse
yargısal işlemler yaparken doğru bir karar verebilmesi için,uğraştığı konuda
aydınlanmış olması gerekir(67).

Meclis soruşturmasının amacının,mutlak olarak ilgili bakan veya başbakanın
cezalandırılması şeklinde düşünülmesi yanlış olacaktır.Meclis soruşturmasında il-
gili bakan veya başbakanın kamuoyunda aklanması,kamuoyunun aydınlanması veya ge-
rekli ise ilgili bakan veya başbakanın cezalandırılması gibi amaçlar bulunmakta-
dır.O halde meclis soruşturması da meclisin bilgi edinme yollarından birisidir.
Meclis soruşturması yapılırken,soruşturma konusu hakkında edinilen bilgiye göre
gerekirse Yüce Divan yoluyla yargılamaya gidilecek,gerekirse bu yola başvurulma-
yacaktır.Ama herşeyden önce meclisin bu konuda bilgi sahibi bulunmasının gerek-
liliği ortadadır.

Öte yandan yürütme kuvvetinin ayrı bir organa verilmesi ,bu organın tama-
men keyfi bir tutum takınması sonucunu doğurmamalıdır.Bu sebeple yasama ve yar-
gı organlarının yürütme organını denetlemesi gereklidir.

4-Meclisin Hükümeti Denetleme Yolları

Meclisin hükümeti denetleme yollarını 1982 Anayasasını dikkate alarak şu
şekilde sıralayabiliriz.

(65) ÖZBUDUN(1960):s.237.
(66) ÖZBUDUN(1960):s.244.
(67) ÖZBUDUN(1962):s.1.

- Soru (A.Y.m.98/2)
- Genel Görüşme (A.Y.m.94)
- Meclis Araştırması (A.Y.m.98)
- Gensoru (A.Y.m.99)
- Meclis Soruşturması(A.Y.m.100)(68)

Meclisin hükümeti denetleme yollarını bu şekilde sıraladıktan sonra kısaca meclis araştırması ve meclis soruşturmasını incelemek istiyoruz.

Meclis araştırması, belirli bir konuda meclisin bilgi edinmek için yaptığı incelemeden ibarettir(69). Meclis soruşturması ise "başbakan veya bakanların cezai sorumluluklarının araştırılmasını sağlayan bir denetim yoludur"(A.Y.m.100). Öte yandan gensoru, ilgili bakan ya da başbakanın siyasal sorumluluğuna yol açabilecekken, meclis soruşturması cezai sorumluluğa yol açabilir(70).

5-Meclis Soruşturmasının Amacı ve Konusu

Meclis araştırmasının amacı, başbakan veya bakanların görevleri ile ilgili olarak cezai sorumluluklarının bulunup bulunmadığının araştırılmasıdır(71). Görevinden ayrılmış olsa dahi, bir bakan veya başbakanın görevi ile ilgili bir suç işleyip işlemediği, bu soruşturmanın konusudur. Bu soruşturmanın sonucunda ise, ilgili bakan veya başbakanın Yüce Divan'a sevki gerekli görülürse ilgililerin sorumluluklarının bulunup bulunmayacağına Yüce Divan karar verecektir. Yüce Divan'a sevkedilmeme durumunda ise ilgili bakan veya başbakan sorumluluktan kurtulacaktır(72).

6-Hükümet Sistemlerine Göre Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı

A) Başkanlık Hükümeti Sisteminde Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı

Başkanlık hükümet sisteminin temel özelliklerinden birisi, yürütme organının doğrudan doğruya parlamentoya karşı sorumlu olmamasıdır(73). Başkanlık hükümet sisteminde yürütme tek başlıdır. Başkan, yürütme organının temsilcisi olarak hem devletin, hem hükümetin başıdır ve halk tarafından seçilir. Başkan (yürütme) ile yasama organı arasında ilişkiler, karşılıklı baskı tertiplerine dayanmaz. Her iki kuvvet birbirlerinden ayrı oldukları için meclis, başkanı düşüremez, başkan da meclisi dağıtamaz ve yeni seçimlere gitme kararı alamaz. Bu sistem iki temele

(68) Meclisin hükümeti denetleme yolları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DUMAN, Av. İlker Hasan: Türk Anayasa Hukuku, İstanbul 1985, s.171; TIKVEŞ, Özkan: T.C. Anayasası Şerhi ve Uygulaması, İstanbul 1969, s.183-184.

(69) Ayrıntılı bilgi için bkz. ONAR (1977): s.1-142; TIKVEŞ: s.183; DUMAN: s.171.

(70) Ayrıntılı bilgi için bkz. TIKVEŞ: s.183-184; DUMAN: s.172; ÖZBUDUN (1986): s.269.

(71) ÖZBUDUN (1986): s.269.

(72) ÖZBUDUN (1986): s.269-270; ONAR (1977): s.82-83.

(73) TUNAYA: s.557.

dayanır.Öncelikle kuvvetler arasında bir dengenin kurulması gerekir.Sonra da her iki kuvvetin birbirine karşı bağımsızlığı söz konusudur.Yürütmenin ve yasanın ortak bir kaynaktan,yani seçimden çıkmış olmaları ve birbirlerini denetleme olanaklarından yoksun bulunmaları bu dengeyi kurabilir.Bir kuvvet ötekine oranla üstün olamaz(74).Bunların yanında başkan,Kongre tarafından kabul edilen kanunlara karşı veto yetkisine sahiptir.Başkan kanun teklifi için Kongre'ye mesaj gönderebilir.Bütçe,başkana bağlı olan bütçe bürosunun yardımıyla hazırlanır ve Kongre'ye sunulur.Öte yandan kamuoyu önünde başkanın büyük etkisi bulunmaktadır(75).

Kongre'nin başkan (yürütme) üzerindeki en önemli etki aracı ise İmpeachmenttir.Başkan,vatana ihanet ya da ağır bir suç işlediği zaman Temsilciler Meclisi'nin ithamı ile yüksek mahkeme başkanının başkanlığında toplanacak Senato tarafından yargılanarak mahkum edilebilir.Bu mahkumiyet başkanın azli demektir.1868 yılında başkan Andrew Jackson'dan bu yöntem ile kurtulmak için Kongre harekete geçmiş,ancak başkan suçlu bulunmamıştır.Aynı durum Watergate olayı dolayısıyla başkan Richard Nixon için de uygulanmaya çalışılmış,başkan bu durumdan zor kurtulmuştur(76).

Başkanlık hükümet sisteminde yürütme organı doğrudan doğruya parlamentoya karşı sorumlu bulunmadığı için,meclis soruşturmasının hukuksal dayanağı Amerika Birleşik Devletleri'nde şu şekilde açıklanmaya çalışılmıştır:

-Bütün devlet dairelerinin görevlerini yerine getirebilmeleri için gerekli olan ödeneği Kongre verir.O halde bu ödeneğin yerinde kullanılıp kullanılmadığını incelemek,dolayısıyla yürütme organını kontrol etmek Kongre'nin hakkıdır.

-Doğrudan doğruya Anayasa ile kurulmuş olan bazı devlet daireleri hariç,bütün idari ve icrai organlar,ancak Kongre'nin iradesi ile mevcut olabilirler.Kongre'nin bu kurumların başkanıca atanan memurlarını azletme yetkisi bulunmasa bile,gerektiğinde bu kurumları dağıtma yetkisi bulunmaktadır.Bu bakımdan da devlet dairelerinin görevlerini gereği gibi yapıp yapmadıklarını denetlemek Kongre'nin hakkıdır(77).

B)Meclis Hükümeti Sisteminde Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı

Meclis hükümeti sistemi hakkında yukarıda ayrıntılı olarak bilgi vermiştik(78).Kısaca özetlemek gerekirse,bu sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri,ya-

(74) TUNAYA:s.557.

(75) TUNAYA:s.558.

(76) TUNAYA:s.558-559.

(77) ÖZBUDUN(1960):s.220-221.

(78) Ekz.yuk.s.8-9.

sama organının elinde toplanmıştır.Yürütme,yasama organı adına çalışan bir kurul olarak düşünürsek,bu kurulun yasamaya karşı sorumlu olmasından daha doğal bir şey düşünülemez.Bu hükümet sisteminde kuvvetler birliği söz konusudur ve yürütme organı yasama organına bağımlıdır.Meclis hükümeti sisteminde devlet başkanlığı kurumu bulunmamaktadır.Yürütme organı meclis tarafından seçilmektedir ve meclis sürekli olarak çalışmaktadır.Yürütme organı yasama organını denetleme ve etkileme araçlarından yoksun bulunmaktadır.

Buna karşılık yürütme organı,görevini yasama organına bağımlı ve onun adına yerine getirdiğinden yasama organına karşı sorumluluğunun yoğunluğu oldukça fazladır.Bu sebeple meclis hükümeti sisteminde,meclis soruşturmasının hukuksal dayanağı için başka açıklamalara gerek bulunmamaktadır(79).

C)Parlamentar Hükümet Sisteminde Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı

Parlamentar hükümet sistemi hakkında yukarıda ayrıntılı olarak bilgi vermiştik(80).Kısaca özetlemek gerekirse:

Parlamentar hükümet sisteminde çok partili siyasal hayat,bir ya da iki meclisten oluşan parlamento,sorumsuz bir devlet başkanı,meclise karşı sorumlu bir bakanlar kurulu,yasama ve yürütme organları arasında eşitlik ve denge,yasama ve yürütme organları arasında birbirlerini karşılıklı olarak etkileme ve denetleme olanakları gibi unsurlar bulunmaktadır.

Parlamentar hükümet sisteminin başta gelen özelliklerinden birisi,yürütme organının yasama organına karşı doğrudan doğruya sorumlu bulunmasıdır.Bu sebeple parlamento,hükümeti denetleme hakkına bu sistemin niteliği gereği sahiptir.

7-Meclis Soruşturmasının Hukuksal Niteliği

A)Meclis Soruşturmasının Yargısal Niteliği

Meclis soruşturması,başbakan veya bakanların görevleri ile ilgili olarak yapmış oldukları eylemlerden dolayı cezai sorumluluklarının bulunup bulunmadığının araştırılmasını ve sonuçlandırılmasını sağlayan bir kurumdur.Bir kimsenin cezai sorumluluğunun bulunup bulunmadığının belirlenmesi ise bir yargılamayı gerektirir.Bu sebeple meclis soruşturması,yargısal karakter taşıyan bir denetim aracıdır(81).Anayasa Mahkemesi (Yüce Divan) 18.6.1970 tarihli,1970/25 ve 26 Esas, 1970/32 karar sayılı kararında meclis soruşturmasının yargısal niteliği hakkında şunları dile getirmektedir(82).

(79) ÖZBUDUN(1960):s.220.

(80) Bkz.yuk.s.11-13.

(81) ÖZBUDUN(1962):s.100;BİLGE,Necip:Bakanların Görev ve Sorumları,Ankara 1956, s.30.

(82) Anayasa Mahkemesi kararı için.bkz.A.M.K.D.sayı:8,Ankara 1971,s.343-363.

"Yasama üyeleri hakkında ceza kovuşturması yapılması Anayasa-ya göre meclisin kararına bağlıdır....Yüce Divan'a sevk yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir.Meclisin bu konuda yapacağı soruşturma adli ve yarı kazai bir nitelik taşımaktadır.Bundan ötürü Anayasa,bu konularda grupları karar almaktan yasaklamıştır".

Meclis soruşturması sonunda (eğer gerekli görülürse) Yüce Divan'da yapılan ise tam anlamıyla yargılama niteliğindedir.

B)Genel Olarak Ceza Yargılamaları Safhaları

Genel olarak ceza yargılamalarını incelemeye geçmeden önce,4.7.1985 tarihine kadar geçerli olan ve bu tarihte 3206 sayılı kanunun 82.maddesi ile birlikte yürürlükten kalkan "ilk soruşturma" hakkında kısaca bilgi verelim.

a-İlk Soruşturma

Bazı önemli işlerde kamu davasının doğrudan doğruya mahkemede değil de "sorgu hakimliği"nde hazırlık soruşturmasından başka ikinci bir soruşturmaya tabi tutulmasında yarar görülmüş ve ilk soruşturma usûlü kanunumuzda bir süre yer almıştır.

Çok ağır bir suçla itham edilen bir sanığın mahkemede beraat etmesi mümkündür.Ancak beraat edinceye kadar davanın devamı boyunca duyulacak azap,endişe ve halk önünde teşhirin oldukça ağır sonuçları bulunmaktadır.Bu sebeple bir kimseyi mahkemeye sevketmeden önce,ithamın bir kez de sorgu hakimliği önünde incelenmesinde sanık lehine bir güvence bulunmaktadır(83).

Sorgu hakimliğinin kamu davasına zaman kaybettirdiği,yapılan işin sonucu sorgu hakiminin kamu davası açılırken ithamda bulunmasının hakimi ithamcı yapması gibi gerekçelerle eleştirilmiştir.Gerçekten bu sistemde sorgu hakimliği bir çeşit Cumhuriyet Savcılığı konumuna getirilmiştir.Öte yandan bu sistem Cumhuriyet Savcılığına bir güvensizliği de beraberinde getirmiştir(84).

Sorgu hakimliği ve ilk soruşturma kurumları 4.7.1985 tarihinde 3206 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu kısa açıklamalardan sonra ceza yargılamaları safhalarını inceleyelim.

b-Ön Soruşturma

aa-Ön Soruşturmanın Amacı

Ön soruşturmanın amacı,kendinden sonra gelen soruşturma safhasını hazırlamak ve bu safhanın daha güvenceli yapılmasını sağlamaktır(85).Bu gün bizde ön soruşturma yasal deyimiyle "hazırlık soruşturması"ndan ibarettir(86).

(83) EREM,Faruk:Ceza Yargılamaları Hukuku,Ankara 1986,s.257.

(84) EREM(1986):s.257-258.

(85) KUNTER,Nurullah:Ceza Muhakemesi Hukuku,İstanbul 1986,s.698.

(86) KUNTER:s.699.

bb-Ön Soruşturmanın Görevleri

aaa-Delilleri Toplama

Yargılamadan önce gerçekleşen olayın tekrar yaşanabilmesi için delillerin toplanması gerekir. Ancak uyumsuzluğun maddi yönü sadece soruşturmada çözülebileceğinden, gerçek delil o zaman karşımıza çıkacaktır. Burada pek isabetli olmamakla beraber, delil toplama terimi ile anlatılmak istenen, son soruşturmada kullanılacak delil kaynaklarının toplanmasıdır. Bu işlemin bu safhada yapılması son soruşturmanın uzamasını önleme yanında, delillerin karartılmasının da önüne geçmiş olacaktır(87).

bbb-İsnadı Açıkça Belirtme

Ön soruşturmayı doğuran ihtiyaçların başında mahkemelerin işini azaltmak ve sanığı esassız ithamlardan korumak üzere ddiaların ayıklanması geldiğinden, ön soruşturmanın norm bakımından görevi, sanık hakkında isnadı açıkça belirtmektir. İsnat meselesi, hem olaya uygun tipin içinde yer aldığı normun araştırılması, dolayısıyla uyumsuzluk konusu olayın sınırlandırılması meselesidir(88).

ccc-Koruma

Yargılama sırasında somut olaya uygun ve yerine getirilebilir hüküm verilebilmesi için zorunlu araçlar olan ve kimi zaman önleyici nitelikte bulunan koruma tedbirlerini uygulamak için en uygun safha, ön soruşturma safhasıdır(89).

cc-Ön Soruşturmanın Özellikleri

aaa-Yazılılık

Ön soruşturmanın sonuçlarının objektif bir şekilde saptanması ve son soruşturmada bunlardan yararlanılabilmesi, bunların yazılı olması ile mümkündür. Yazılı işlem, işlemin doğrudan doğruya yazılı yapılmasını gerektirmez. Sözle veya hareketle yapılan işlemin tutanakla tesbiti de mümkündür(90).

bbb-Gizlilik

Ön soruşturma işlemleri kural olarak gizli yapılır. Bu soruşturma safhasında hazır bulunması gereken kişilerden başkaları bulunamaz. İşlemlerin gizli yapılmasının sonucu, işlem sonucunun da gizliliğini gerektirir. Dosyanın gizliliği asıl sanık bakımındandır. Delilleri karartabilecek asıl kişi sanıktır. Ancak sanığın sorgusunu içeren tutanak, bilirkişi raporları ve sanığın hazır bulunmaya yetkili bulunduğu işlemlere ilişkin tutanakları C.M.U.K.'nun 143.maddesi gereğince savunma avukatı inceleyebilir(91).

ccc-Dağınıklık

-
- (87) KUNTER:s.699.
 (88) KUNTER:s.700.
 (89) KUNTER:s.700.
 (90) KUNTER:s.701.
 (91) KUNTER:s.701-704.

Ön soruşturma işlemlerinin son soruşturmadakiler gibi, aynı yerde ve aynı kişiler bakımından ve kesintisiz olarak yapılması gerekmez. Bunlar, ihtiyaca göre dağınık olarak yani farklı yerlerde, farklı zamanlarda başka kişiler tarafından yapılabilir(92).

dd-Ön Soruşturmanın Evreleri

aaa-Başlangıç Soruşturması

Ön soruşturmanın sanıksız evresidir. Bu evrede sanık henüz belli değildir. Şikâyet, ihbar, şahsi dava, gizli haber verme, suç duyurusu, talep ve müraacat gibi yollarla bu evre başlar(93). Gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra, soruşturmaya devam için yeterli delil bulunamamışsa "kovuşturmaya yer olmadığı"na karar verilir. Eğer soruşturmanın devamı gerekiyorsa "kısa soruşturma"ya geçilir(94).

bbb-Kısa Soruşturma

Kamu davasının açılmasına gerek görülmesinden sonra başlayan ve talepten ya da iddianame ile kamu davası açılıncaya kadar geçen evredir. Bu evre ön soruşturmanın sanıklı evresidir(95).

Şüpheli kişiye suç isnad edilmesi ile kovuşturma başlar. Gerekli kovuşturma yapıldıktan sonra kamu davası açılmasına gerek görülürse Cumhuriyet Savcılığı kamu davası açılıncaya kadar yaptığı araştırmaların sonucunu bir iddianame ile düzenler ve kamu davasını açar. Aksi halde kovuşturmaya son verme kararı vererek kamu davası açılmasına gerek görmeyebilir(96). Görüldüğü gibi hazırlık soruşturmasını Cumhuriyet Savcılığı yapmaktadır.

c-Son Soruşturma

İddianame ile kamu davası açılır. Bu aşamada artık son soruşturma evresine geçmiş bulunmaktayız. Son soruşturma evresi artık mahkeme önündeki evredir(97).

C) Meclis Soruşturmasının Niteliği

Görevde ya da görevinden ayrılmış bulunan başbakan veya bakanlar hakkında görevleri ile ilgili suçlardan dolayı yapılan soruşturma ön soruşturma niteliğindedir(98). Bu ön soruşturma bir istemle başlar. 1982 Anayasasının 100. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile bu istemde bulunulabilir. Bu istemi ihbar ya da suç duyurusu olarak nitelenmek mümkündür.

Soruşturmanın açılması istendiğinde soruşturmanın açılmasına ya da açılma-

(92) KUNTER:s.704.

(93) KUNTER:s.704 vd.

(94) KUNTER:s.705.

(95) KUNTER:s.772.

(96) KUNTER:s.777-778.

(97) Burada konumuzla ilgili yeterli bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. KUNTER:s.669-860.

(98) KUNTER:s.382; TOSUN, Öztekin: Türk Suç Muhakemesi Hukuku, c.1., İstanbul 1984, s.528.

masına meclis bir ay içerisinde karar verecektir.Soruşturmanın açılması kararı Cumhuriyet Savcılığının iddianamesine benzer.Bunun yanında meclis soruşturması açılması istemi reddedilebilir.Bu karar da kovuşturmayaya yer olmadığına ilişkin karara benzemektedir(99).Meclis soruşturması açılmasına karar verilirse komisyon tarafından gerekli araştırmalar yapılır.Bu safha tıpkı ceza yargılamalarında olduğu gibi gizlidir.

Komisyon yaptığı inceleme sonunda bir rapor hazırlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na sunar.Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu bu aşamada iki tür karar verebilir.

-Yüce Divan'a sevk etmeme kararı

Bu kararı uygulamada takipsizlik adını alan kovuşturmayaya son verme kararına benzetebiliriz.

-Yüce Divan'a sevk etme kararı

Bu karar son soruşturmanın açılması kararına benzemektedir(100).

Ceza yargılamalarında son soruşturma kural olarak iddianame ile açılır(101).0 halde Yüce Divan'a sevk kararını bir iddianame olarak kabul edebiliriz(102).

1961 Anayasasında soruşturma hazırlık komisyonunun kurulmasına karar verilirse ya da herhangi bir şekilde son aşamaya varmadan iş bitirilirse,bu yönde verilecek karar da bir takipsizlik kararı niteliğindedir.

Yüce Divan'da görülen davalarda suçlayan (itham eden) makam Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı değildir.Bu makam sanıkların sıfatına göre değişmektedir.Meclis soruşturmasında başbakan ya da bakanlar kurulu üyelerinden birisi ya da birkaçı sanık konumunda bulunacağından,suçlayan makam yasama organı,yani Türkiye Büyük Millet Meclisi olacaktır.Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ise suçlamayı yürütecek olan makamdır(103).

Yüce Divan'da görülen davalarda ilgili bakan veya başbakan avukatları ile birlikte savunma makamını,Yüce Divan ise yargılama makamını oluşturacaktır(104).

(99) Kunter,Tosun ve Erem bu karara soruşturma açmama kararı demektedirler.
Bkz.KUNTER:s.382;EREM(1986):s.669;TOSUN:s.528.

(100) KUNTER:s.382-383;EREM(1986):s.669;TOSUN:s.528;KUMAŞ,Rahmi:İktidardan Yüce Divan'a,İstanbul 1980,s.272-273.

(101) Memurin Muhakematında iddianamenin yerini "lüzumu muhakeme kararı" alır.

(102) EREM(1986):s.383.Yüce Divan'a sevk kararını "izin" olarak düşünmek de akla gelebilir.Ama izin kurumu,devlet iddia makamının sorması üzerine,diğer devlet makamının somut olayda dava açılmasında kamu yararı görüldüğünde,belirli suçlar bakımından kanunun koyduğu engelin kaldırılmasıdır.İzin ile yasal engel kaldırılır.Örneğin T.C.K.'nun 160/2.ve 173.maddelerinde yazılı suçlardan ötürü yargılamanın Adalet Bakanlığının iznine tabi olması gibi.Oysa burada ayrı bir durum vardır.EREM(1986):s.669;KUNTER:s.85.

(103) KUMAŞ(1980)s.269;EREM,Faruk:Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak İncelenmesi,Ankara 1963,s.13.

(104) KUMAŞ(1980):s.269.

8-Meclis Soruşturmasının Benzer Kurumlarla Karşılaştırılması

A)Meclis Soruşturması ve Meclis Tahkikatı Kavramları

Meclis soruşturması ve meclis tahkikatı kavramları aynı anlama geliyor gibi görünseler de farklı kavramlardır.Meclis tahkikatı kavramı meclis soruşturması kavramına nazaran daha geniş bir anlamı içermektedir(105).Şöyle ki:

1924 Anayasası,meclis araştırması ve meclis soruşturması kurumlarını ayrı ayrı düzenlememiştir.İncelemelerimiz sonucu 1924 Anayasasının meclis hükümeti sistemi ile parlamenter hükümet sistemi arasında "kendine özgü" bir hükümet sistemini beraberinde getirdiğini belirtmiştik.Ne var ki 1924 Anayasasında yasama organı yine de en güçlü organdır.Anayasanın 7/2.maddesinde belirtildiği üzere meclis,hükümeti her zaman denetleyebilip,görevden uzaklaştırabilmektedir.O halde Anayasa-daki meclis tahkikatı kavramının,başbakan ve bakanların görevleri ile ilgili olarak cezai ve hukuki sorumluluklarını belirlemeye yönelik meclis soruşturması yanında bilgi edinmeye yönelik meclis araştırmasını da içerdiğini söyleyebiliriz.

Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesi'nin "Meclis Tahkikatı" başlığı altında,169-176.maddeleri arasında meclis soruşturmasını,177.maddesinde ise meclis araştırmasını düzenlediğini görmekteyiz.O halde meclis tahkikatı kavramının daha geniş bir kavram olduğu,meclis soruşturması ve meclis araştırması kavramlarını içeren bir kurum konumunda bulunduğunu söyleyebiliriz.

B)Meclis Soruşturmasının Meclis Araştırmasından Farkı

a-Genel Olarak Meclis Araştırması ve Türleri

Öğretide meclis araştırmasını bir üst kurum olarak kabul edip,meclis soruşturmasını bir meclis araştırması çeşidi olarak kabul eden görüşler bulunmaktadır (106).Şöyle ki:

Meclis araştırmasının en geniş anlamıyla amacı,yasama organının bilgi edinmesidir.Ancak bu amaç kullanılan yetkinin türüne göre değişir.Yasama organı,yasa konusu olabilecek bir konu hakkında bilgi isteyebileceği gibi,yürütme organını denetleme yetkisini kullanabilmek için de araştırma yapma ihtiyacını duyabilir.O halde meclis araştırmasını amaçlarına göre üç grupta toplamak mümkündür.

aa-Yasama Araştırması

Yasama organının ilerde düzenlemek istediği bir konu hakkında,kendi üyeleri arasından seçerek oluşturacağı bir komisyon aracılığı ile bilgi edinme ve inceleme yapma faaliyetine yasama araştırması adı verilmektedir(107).

(105) ONAR(1977):s.60-61.

(106) GÜNEŞ,Turan:Parlamenter Rejimin Bu Günkü Manası ve İşleyişi,İstanbul 1956, s.68-69;KURAN,Alp:Kapalı İktidar,İstanbul 1962,s.142-143;ÖZBUDUN(1962):s.99;ÖZÇELİK,Selçuk:Esas Teşkilat Hukuku Dersleri,İstanbul 1974,s.301-302; İSLAM:s.15-16.

(107) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.ONAR(1977):s.6-7;İSLAM:s.16.

bb-Siyasal Araştırma

Yasama organının hükümet sistemlerine göre yoğun ya da düşük düzeyde yürütme organını denetlemek için, onun politikası ve somut işleri hakkında bilgi edinmek için yaptığı araştırma türüdür(108).

cc-Yargısal Araştırma

Yasama organının yargısal yetkileri de bulunmaktadır. Bu yetkilerini gereği gibi kullanabilmesi için bilgi sahibi olması gerekir. İşte yasama organının yargısal nitelikteki yetkilerini kullanırken yaptığı incelemeye, yargısal araştırma adı verilir(109). Yargısal araştırma yasama organının yargısal yetkilerinin türüne göre ikiye ayrılır(110).

aaa-Seçim Tutanakları Üzerinde Yapılan Araştırma

Bu araştırma türünde, seçim sonrasında seçim tutanaklarının incelenmesi ve onaylanması yetkisinin yasama organına verildiği hukuk sistemlerinde, seçim tutanakları üzerinde yapılan araştırma söz konusudur. Yasama organının bu konudaki yapacağı araştırma sonucu vereceği karar yargısal olacaktır. Çünkü yasama organı bu araştırma sonucunda vereceği kararlar, seçim sonuçlarına ilişkin çekişmeleri kesin olarak ortadan kaldıracaktır(111).

bbb-Yürütme Organının Suçlandırılmasına İlişkin Araştırma

Yürütme organının üyelerinin görevlerini yaparken görevleri ile ilgili olarak işleyebilecekleri suçlardan ötürü yargılanmalarına gerek olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yasama organı inceleme yapabilir. Meclis soruşturması bu tip meclis araştırmasına benzeyen bir kurumdur(112).

b-Meclis Soruşturmasının Meclis Araştırmasından Farkı

Buradaki karşılaştırmamızda meclis soruşturmasından "yürütme organının suçlandırılmasına ilişkin meclis araştırması" nı, meclis araştırmasından da "siyasal araştırma" yı kastettiğimizi belirtmek isterim.

1982 Anayasası meclis soruşturması ve meclis araştırması kurumlarını ayrı ayrı düzenlemiştir.

Anayasanın 98.maddesine göre her iki kurum da meclisin hükümeti denetleme araçlarından birisidir. Anayasanın 98/3.maddesinde meclis araştırması tek fıkrada halinde düzenlenmişken, meclis soruşturması Anayasanın 100.maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Böylece 1982 Anayasası başbakan ve bakanların görevlerinden doğan cezai sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin olan meclis soruştur-

(108) Ayrıntılı bilgi için bkz.ONAR(1977):s.6-7; İSLAM:s.16.

(109) ÖZBUDUN(1962):s.100; ONAR(1977):s.9.

(110) Bu konuda öğretilerde farklı sınıflamalar bulunmaktadır. Bkz.ONAR(1977):s.9'daki 25 numaralı dipnot.

(111) GÜNEŞ:s.69'daki 37 numaralı dipnot; İSLAM:s.15.

(112) Bizim Anayasalarımızda meclis soruşturması olarak adını alan kurum bu kurumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz.ONAR(1977):s.11-12.

ması ile yasama organının herhangi bir konuda bilgi edinmesine yönelik meclis araştırmasını kesin çizgilerle ayırmıştır.

Her ne kadar meclis soruşturması ve meclis araştırması kurumları meclisin hükümeti denetleme yollarından olsalar da, her iki kurumun arasında konu, yürütülme şekilleri ve sonuçları bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır(113).

aa-Konu Yönünden

Meclis araştırmasının konusu, hükümetin ve bakanlardan birisinin herhangi bir kamu hizmetinin yürütülmesi hakkında tutumlarının öğrenilmesi için bilgi edinilmesi iken, meclis soruşturmasının konusu, başbakan veya bakanlardan birisinin görevleri ile ilgili işlerden dolayı veya hükümet politikasından dolayı cezai sorumluluklarının bulunup bulunmadığının belirlenmesidir. Diğer bir deyişle meclis araştırmasında hükümetin herhangi bir uygulamasının yerindeliği araştırılırken, meclis soruşturmasında başbakan veya bakanlardan birisinin görevleri ile ilgili bir suç işleyip işlemedikleri araştırılır(114).

bb-Yürütülme Şekli Yönünden

Meclis soruşturması isteminde bulunabilecek milletvekili sayısı sınırlanmıştır. 1982 Anayasasının 100. maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının onda birinin vereceği önerge ile meclis soruşturması açılması istenebilir.

Meclis araştırması hakkında ise bu konuda bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 102/3. maddesi, meclis araştırmasının genel görüşme hükümlerine göre açılacağını belirtmiştir. Genel görüşmenin açılmasını düzenleyen İçtüzüğün 100. maddesi ise hükümetin, siyasal parti gruplarının veya en az on milletvekilinin genel görüşme isteminde bulunabileceğini düzenlemektedir. O halde meclis araştırması isteminde, hükümet, siyasal parti grupları veya en az on milletvekili bulunabilecektir(115).

Diğer bir fark ise; Anayasanın 100. maddesinin son fıkrasına göre mecliste ki siyasal parti gruplarında, meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamayacağı ve karar alınamayacağı noktasında bulunmaktadır. Meclis araştırması ile ilgili düzenlemelerde böyle bir durum söz konusu değildir.

cc-Sonuçları Yönünden

Meclis soruşturmasının tamamlanmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, ilgili bakan veya başbakanın Yüce Divan'a sevk edilip edilmemesine karar ver-

(113) Aynı ayırım 1961 Anayasasında da yapılmıştır (Bkz. A.Y.m. 88-90). 1924 Anayasasında ve Dahili Nizamnamede ise böyle bir ayırım yapılmamıştır.

(114) ONAR(1977):s.81.

(115) Hükümetin meclis araştırması açılmasını isteyebilmesi için yapılan eleştirel tartışma için bkz. ONAR(1977):s.84.

mek durumundadır.Oysa meclis soruşturması sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin herhangi bir karar almasına gerek yoktur.Meclis araştırmasında amaç bilgi edinmektir.Bu araştırma sonunda hükümete veya bir bakana güvensizlik doğmuşsa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gensoru kurumu işletilecektir.Yani meclis araştırmasının doğrudan doğruya bir sonuç doğurması söz konusu değildir(116).

Bu farkla bağlantılı olarak meclis soruşturmasının yasama organı tarafından yürütülen bir yargı faaliyeti niteliğinde bulunduğunu belirtmemiz gerekir(117).Meclis araştırmasının böyle bir niteliği bulunmamaktadır(118).

C)Meclis Soruşturmasının Memur Yargılaması ile Karşılaştırılması

a-Memur Kavramı

Ceza hukuku açısından memur kavramı ile yönetim hukuku açısından memur kavramları arasında fark vardır.Ceza hukuku açısından memur kavramı daha geniş kapsamlı bulunmaktadır.Türk Ceza Kanununun 279.maddesine göre kamu görevinde bulunan herkes memurdur(119).Yönetim hukuku açısından memur kavramı ise daha dar kapsamlıdır(120).

b-Memurların Özel Bir Yargılamaya Tabi Tutulmalarının Gereği

Bilindiği gibi herhangi bir kimsenin suç işlediği,ihbar veya şikayet edildiği taktirde adli makamlar derhal soruşturmaya başlar.Hazırlık soruşturması yapıldıktan sonra,gerekirse kamu davası açılır ve mahkeme huzurunda son soruşturma yapılır(121).

Ancak memurların görevlerinden doğan ya da görevlerini yaptıkları sırada işledikleri suçlardan dolayı yapılacak soruşturmalarda kanun koyucu bu ana kuraldan ayrılmıştır.Memurların ayrı bir yargılamaya tabi tutulmaları onlar açısından bir teminattır.Memurların kural olarak görevleri sırasında veya görevleri

(116) ONAR(1977):s.82.

(117) Anayasa Mahkemesinin 18.6.1970 tarihli ve E.1970/25 ve K.1970/32 sayılı kararı için bkz.A.M.K.D.sayı 8,Ankara 1971,s.340-363;yuk.s.21-22;SAVCI, Bahri:Parlamentar Rejimli Hükümetin Unsurları,S.B.O.D.c.4.sayı 1-4,s.56.

(118) ONAR(1977):s.82-83.sayfadaki 142 numaralı dipnot.

(119) GÖZÜBÜYÜK,A.Şeref:Yönetim Hukuku,Ankara 1983,s.135;PINAR,İbrahim:Açıklamalı İçtihatlı Memur Suçlarında İdari Soruşturma,Ankara 1987,s.6-22;KULAN, Ruhi:Açıklamalı-Uygulamalı-İçtihatlı Memur Yargılamaları Usûlü ile 1609 Sayılı Kanuna Tâbi Suçlar,2.b.,Ankara 1989,s.20;MALKOÇ,İsmail-MALKOÇ,Aytaç:Memurlar ve Suçlar,Memurlar ve Kamu Görevlilerinin Hukuki Sorumlulukları,Ankara 1988,s.233-234;HOCAOĞLU,A.Şeref-KEPEKÇİ,İhsan:Memurin Muhakematı Hakkında Kanun ile Buna Dair Açıklamalar,Ankara 1962,s.36.

(120) Yönetim hukuku açısından memur kavramı için bkz.GÖZÜBÜYÜK(1983):s.102-107.

(121) KULAN:s.3-4.Mahkeme huzurunda ise tamamen genel hükümlere göre yargılama yapılır ve yargılamanın sonucuna göre ilgili kişiler suçlu bulunurlar ya da beraat ederler.

dolayısıyla bir suç işledikleri taktirde,haklarında Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat hükümleri uygulanacaktır.Ancak Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat hükümlerine tâbi bulunmasına rağmen,memurların işledikleri bazı suçların sadece suçun niteliğinden dolayı "Mal Bildiriminde Bulunulması,Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücaadele Kanunu"na tabi olduğunu görmekteyiz.Bu kanunun hükümleri incelendiğinde,memurlar hakkında oldukça ağır hükümlerin bulunduğunu görmekteyiz.

Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat,memurların şahıslarına imtiyaz tanınması için düzenlenmemiştir.Kamu hizmetlerinin düzenli ve verimli bir biçimde yürütülmesi,bunu sağlayacak olan memurun huzurlu bir çalışma ortamı içerisinde bulunmasına bağlıdır.Asılsız bazı iddialarla sık sık Cumhuriyet Savcılığının önüne çıkarılan memurdan,verimli bir çalışma beklemek yanlış olacaktır(122).Bu çeşit iddiaların öncelikle,kamu hizmetlerinin gereklerini ve memurların psikolojisini iyi bilen insanların süzgecinden geçmesi gerekir.Bu sebeple memurların ayrı bir yargılamaya tâbi tutulmaları bir ayrıcalık değil,aksine bir teminattır(123).

Memura verilen görev önemli ve kötüye kullanılmaya uygun olduğundan,bazı suçları memurların işlemeleri durumunda ayrı bir yargılama yönteminin getirilmesi de mantıklıdır.3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması,Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücaadele Kanunu bu amaçla çıkarılmış bir kanundur.

c-Memurların Suç İşlemesi

Memurların suç işlemesi durumunda haklarında ceza kovuşturması üç şekilde yapılmaktadır.

-Genel hükümlere göre

-Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat hükümlerine göre

-3628 Sayılı Kanuna göre(124)

aa-Genel Hükümlere Göre Memurların Yargılanmaları

Memurların diğer kişiler gibi suç işlemesi durumunda,soruşturma ve yargılama işleri,suçun adi suç olması durumunda adli yargı yerleri tarafından yapılacaktır.Örneğin bir memur adam öldürme gibi bir adi suç işlerse,genel hükümlere göre yargılama yapılacaktır.

bb-Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat Hükümlerine Göre Memurların Yargılanması

(122) KULAN:s.4.

(123) Bu konuda Anayasa Mahkemesinin,14.11.1967 gün ve E.14,K.36 sayılı kararı için bkz.A.M.K.D.sayı 5,Ankara 1972,s.196-222.

(124) Ayrım için bkz.GÖZÜBÜYÜK(1983):s.136.

Bu Kanunu Muvakkat 1913 yılında çıkarılmıştır(125).Bu Kanunu Muvakkat hükümlerine göre,memurun görevi sırasında ya da görevi dolayısıyla bir suç işlemesi durumunda,1.maddeye göre hakkında yapılacak soruşturmanın son soruşturmaya kadar olan aşaması yönetim,son soruşturmanın açılması vevahüküm aşaması,adli yargı yerlerince yapılır.

Bir memurun görevi sırasında suç işlediği ihbar veya şikayet olunduğu ya da diğer bir şekilde öğrenildiği takdirde ve işlediği suçun görevi ile ilgili ya da görevi sırasında olduğu anlaşılırsa,üst,soruşturma yapar(126).

Üst,soruşturmayı bizzat ya da görevlendireceği "tahkikçi" adı verilen memur ya da memurlara yaptırabilir(127).Ön soruşturmanın sonunda soruşturmanın özeti ve sonucunu gösteren bir fezleke düzenlenir ve üste verilir(128).

Sonra ilk soruşturma aşamasına geçilir.Bu aşamada,memurun yargılanmasına gerek olup olmadığına karar verilir.Bu kararı verecek olan kurullar,memurun görev derecesine göre il veya ilçe yönetim kurulu,bakanlıkça oluşturulan kurul ya da Danıştay İkinci Dairesi olacaktır.Karar kurulları yapacağı inceleme sonunda,memurun yargılanmasına gerek olup olmadığına karar verecektir.Bu karar "men'i muhakeme" ya da "lüzumu muhakeme" yönünde olacaktır(m.5).

Memurun yargılanmasına gerek olmadığına karar verilirse "men'i muhakeme" kararı verilecektir(129).

Memurun yargılanması gerektiğine karar verilirse "lüzumu muhakeme" kararı ile birlikte,memur yetkili ve görevli yargı yerine gönderilir(130).Bunun üzerine Cumhuriyet Savcılığı iddianame hazırlamadan doğrudan doğruya kamu davası açacaktır.

cc-Mal Bildiriminde Bulunulması,Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu Hükümlerine Göre Memurların Yargılanmaları

Bu kanun oldukça yeni bir kanundur.3628 sayılı kanun 19.4.1990 tarihinde kabul edilmiştir.Bu kanun 4.5.1990 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.Bu kanun aynı zamanda yürürlüğe girmeden önce uygulanan"Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Şerikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair 1609 Sayılı Kanun"u yürürlükten kaldırmıştır.

3628 sayılı kanuna göre memur,rüşvet,zimmet,ihtilas,irtikap,görev sırasında veya görev dolayısıyla kaçakçılık,resmi ihale ve alım satımlara fesat ka-

(125) Kabul tarihi,4.2.1329 Rebiülevvel 1332,yayımlandığı takvimi vakayı:24.2.1329,sayı 1751,yayımlandığı düstur,Tertip:2,c.6,s.207(Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Müdürlüğü,Yürürlükteki Kanunlar Külliyesi,c.1,s.65-68).

(126) Ayrıntılı bilgi için bkz.GÖZÜBÜYÜK(1983):s.147 vd;KULAN:s.11-18.

(127) KULAN:s.105.

(128) GÖZÜBÜYÜK(1983):s.137.

(129) GÖZÜBÜYÜK(1983):s.137;KULAN:s.130;HOCAOĞLU:s.73-96.

(130) Görevli yargı yeri için bkz.GÖZÜBÜYÜK(1983):s.137;KULAN:s.130-137;HOCAOĞLU:s.73-96;Memurun Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat m.5-6.

riştirme,devlet sırlarının açıklanmasına sebebiye verme suçlarını işlerse,hakkında Memurin Mahakematı Hakkında Kanunu Muvakkat hükümleri uygulanmayacak,bu kanun hükümleri uygulanacaktır.

Kanunun 18.maddesine göre ihbarlar Cumhuriyet Savcılıklarına yapılabilir. İhbar üzerine Cumhuriyet Savcılığı harekete geçer.Ama durumu derhal atamaya yetkili amire veya kanunun 8.maddesinde belirtilen mercilere bildirmek durumundadır.Gerekli soruşturma yapıldıktan sonra gerekiyorsa Cumhuriyet Savcılığı kamu davasını açar ve memur adliye mahkemeleri tarafından yargılanır(131).

d-Meclis Soruşturması ile Memur Yargılaması Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar

Meclis soruşturması ile memur yargılaması arısında yapılacak bir karşılaştırmada şu hususlar tesbit edilebilir(132).

-Her iki kurum da görevin iyi bir şekilde yerine getirilmesi için düzenlenmiştir.Her iki kurumla ilgili düzenlemeler,kişilere ayrıcalık tanınması amacıyla getirilmemiştir.Aksine,görevin iyi bir şekilde yerine getirilmesi için düzenlenmiş birer teminattır.Tabiki burada,meclis soruşturması ile ilgili düzenlemeler yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu ile ilgili kurallarla birlikte düşünülmelidir.Yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu da milletvekilleri için getirilmiş birer teminattır.Bu iki kurum sayesinde milletvekilleri,görevlerinden dolayı ayrıcalıklı soruşturma ve sorumluluk kurallarına tabi bulunmaktadır.

-Memur yargılamasına göre memurların yargılanabilmeleri için,görevleri ile ilgili ya da görevleri sırasında bir suç işlemeleri gerekir.Oysa başbakan veya bakanlar hakkında meclis soruşturması açılabilmesi için,bakanlar kurulunun genel siyasetinden veya başbakanın veya bakanların görevleri ile ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren eylemlerin görev sırasında işlendiğinden söz edilmesi gerekir(133).

-Memur yargılaması ile ilgili kuralların harekete geçirilmesi için herkesin aynı yetkiye sahip bulunduğu bilinmektedir.Oysa meclis soruşturması açılmasını isteme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının onda birine ait bulunmaktadır(1982 A.Y.m.100).Bu farkla bağlantılı olarak belirtilmesi gereken bir diğer nokta,memur yargılamasının harekete geçirilmesi için,ihbar veya şikayetin yeterli bulunmasına rağmen,meclis soruşturması açılması isteminin bir önerge ile mümkün olabilmesidir.

(131) Yetkili ve görevli mahkeme için bkz.GÖZÜBÜYÜK(1983):s.131;KULAN:s.130-137;Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat m.7.

(132) Buradaki karşılaştırmada meclis soruşturması hakkında 1982 Anayasal düzenlemesi dikkate alınarak fikir yürütülmeye çalışılmıştır.

(133) Bkz.Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İftüzüğü m.12.

-Her iki kurumun soruşturma usulleri de farklıdır.

Kısaca, memur yargılamasında ihbar veya şikâyet üzerine, üst memur ya da görevlendireceği bir memur, önce bir soruşturma yapar. Ön soruşturma sonunda düzenlenen fezleke ilk soruşturmayı yapacak kurullara verilir. Bu kurulların yapacağı soruşturma sonunda memurun yargılanması gerektiği kanısına varılırsa memur, "lüzumu muhakeme" kararıyla yargılanmak üzere yetkili ve görevli yargı yerine gönderilir.

Meclis soruşturmasında ise, soruşturma açılması istemi önce mecliste onaylanır. Soruşturma açılmasına karar verilirse, yine meclis kararıyla bir soruşturma komisyonu kurulur. Bu komisyon soruşturmayı yapar ve soruşturma sonucunu bir raporla meclise sunar. Yine ilgili bakan veya başbakanın yargılanması gerektiğine meclis karar verir.

-Memur yargılamasında memurların yargılanmalarına idari nitelikteki kurullar (il idare kurulu, ilçe idare kurulu, bakanlıkça oluşturulan kurul ya da Danıştay İkinci Dairesi) karar verirken, meclis soruşturması sonucu ilgili bakan veya başbakanın yargılanmasına meclis karar vermektedir.

-Memur yargılamasında sorumlu olduğu anlaşılan memur adliye mahkemelerinde yargılanırken, meclis soruşturmasında ilgili bakan veya başbakan yine bir yargı organı tarafından, ama Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanacaktır.

-Memur yargılamasında memur, yargılama sonuna kadar güvencededir. Geçici olarak görevden alınabilir ama yine de güvencededir. Oysa meclis soruşturması sonucu Yüce Divan'a sevk edilen bakan, yargılama sonucu beklenmeden bakanlıktan düşer. Eğer başbakan Yüce Divan'a sevk edilirse hükümet düşer (134).

(134) Bu karşılaştırma Memurun Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat hükümleri ile meclis soruşturması arasında yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASALARIMIZDA MECLİS SORUŞTURMASI

I-1924 ANAYASASI'NDAN ÖNCEKİ ANAYASALARIMIZDA MECLİS SORUŞTURMASI

1-Birinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Soruşturması

1876 Anayasası ile başlayan Birinci Meşrutiyet Dönemindeki siyasal sistemin "sınırlı monarşi" olabileceğini yukarıda ayrıntılı olarak incelemiştik(1). Bu sebeple Birinci Meşrutiyet Dönemindeki meclis soruşturması ile ilgili bilgiler, bu sistemin nitelikleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

1876 Anayasası ile başlayan Birinci Meşrutiyet Döneminde bakanların ceza-i sorumluluklarına ilişkin meclis soruşturması, Anayasanın 31.maddesinde ve Heyet-i Mebusan İçtüzüğü'nün 32.maddesinde düzenlenmiştir(2). Bu iki düzenlemeyi şu şekilde özetlemek mümkündür.

Heyet-i Mebusan üyelerinden bir veya birkaçı, Heyet-i Mebusan'ın görevine giren hususlardan dolayı bakanlar kurulu üyelerinden birisi hakkında şikayette bulunabilir(3). Bu istem üzerine ilgili komisyon devreye girer(4). Heyet-i Mebusan tarafından bu istem üç gün içerisinde ilgili komisyona gönderilir. Komisyon şikayet olunan bakanın veya başbakanın savunmasını alır. Yine komisyon meclis soruşturması isteminde bulunan ya da bulunanları dinler. Komisyon yapacağı araştırmanın sonucunda, şikayetin görüşmeye değer olup olmadığına çoğunlukla karar verecektir. Şikayet görüşmeye değer bulunmazsa meclis soruşturması bu aşamada bitecektir.

Görüşmeye değer bulunan şikayet, yani meclis soruşturması istemi Heyet'i Mebusan'da görüşülür. Bu görüşmede gerekirse şikayet edilen kişinin savunması istenebilir. Bu durumda ilgili bakan veya başbakan savunmasını yapar. Bu kişi savunmasını kendisi yapabileceği gibi bir vekil tuturak da savunmasını yapmak isteyebilir.

Gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra Heyet'i Mebusan üçte iki çoğunlukla bakanın veya başbakanın yargılanması gerektiğine karar verirse, bu istem padişaha iletilir. Bu aşamada padişahın onayı gerekmektedir. Padişahın bu aşamada onay vermemesi durumunda ilgili bakanın veya başbakanın yargılanmasına olanak bulunmamaktadır. Öte yandan Heyet'i Mebusan ilgili bakan ya da başbakanın yargı-

(1) Ekz.yuk.s.3-4.

(2) TANILLI, Server: Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat, İstanbul 1980, s.6; ARMAÇAN, Servet: Memleketimizde İçtüzükler, İstanbul 1972, s.65-66; SERVER, Feridun: Anayasalar ve Siyasal Belgeler, İstanbul 1962, s.17; ONAR (1977): s.51.

(3) 1876 Anayasasının 31.maddesi burada "Vükelayı Devletten bir zat" sözünü kullanmıştır. Bu söz başbakan ve bakanları kapsar.

(4) Heyet'i Mebusan İçtüzüğü'nün 32.maddesinde komisyon yerine "şube" sözü kullanılmıştır.

lanmasına gerek olmadığına karar da karar verebilir. Bu durumda ilgili bakan ya da başbakan yargılanmak üzere padişahın onayına sunulmayacaktır.

1876 Anayasasının padişahçı niteliği burada da kendisini göstermektedir. Heyet'i Mebusan tarafından yargılanması uygun bulunan bakan ya da başbakan hemen Divan'ı Âli'ye gönderilmeyip, karar padişahın onayına sunulmaktadır. Padişahın konumu ve üstün yetkileri dikkate alındığında, ilgili bakan ya da başbakanın yargılanmasını onaylayabileceği gibi, onaylamayacağını söylemeye gerek bile bulunmamaktadır.

Öte yandan bu karar padişah tarafından onaylanırsa, ilgili bakan ya da başbakan yargılanmak üzere Divan'ı Âli'ye gönderilecektir. Divan'ı Âli yapacağı yargılama sonucunda ilgili bakan ya da başbakanın sorumlu olup olmadığına karar verecektir.

2-İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclis Soruşturması

1876 Anayasasında 1909 yılında yapılan değişikliklerle parlamenter sisteme yakın bir hükümet sistemi getirilmek istendiğini yukarıda incelemiştik(5). Bu sebeple İkinci Meşrutiyet Döneminde meclis soruşturması incelenirken, bu anayasanın getirdiği siyasal sistem hakkında önceki anlattıklarımızın da dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır.

1876 Anayasasının birçok hükmünü değiştirerek parlamenter hükümet sistemine yakın bir siyasal sistem getiren 1909 Anayasal değişiklikleri, 1876 Anayasasının meclis soruşturmasını düzenleyen 31. maddesine ve Heyet'i Mebusan İçtüzüğü'nün 32. maddesine dokunmamıştır(6). Yani 1909 Anayasa değişikliği ile 1876 Anayasasının meclis soruşturmasını düzenleyen hükümleri aynıdır. Bu sebeple burada Birinci Meşrutiyet Dönemindeki meclis soruşturması ile ilgili bilgilere atıf yapmakla yetiniyoruz.

Ancak burada padişahın Heyet'i Mebusan'ın üçte iki çoğunlukla ilgili bakan veya başbakanın yargılanması gerektiği yönündeki kararını onaylayıp onaylamama yetkisinin kaldırılmamış olmasının parlamenter hükümet sistemi ile ne ölçüde bağdaştığı hususunun takdirini değerlendirmelerinize bırakıyorum.

3-Milli Mücaadele Döneminde Meclis Soruşturması

23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ile birlikte Türk siyasal hayatında yepyeni bir dönemin başladığını, bu dönemin meclis hükümeti sistemini beraberinde getirdiğini, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin olağanüstü yetkilerle donatıldığını, yasama, yürütme ve bir kısım yargı erklerini bünyesinde topladığını, yukarıda ayrıntılı olarak incelemiştik(7).

(5) Bkz. yuk. s. 4-5.

(6) SERVER: s. 28-32.

(7) Bkz. yuk. s. 5-7.

Milli Mücaadele Döneminde, Büyük Millet Meclisi'nin üstün yetkileri sebebiyle mevcut olan meclis hükümeti sistemi, 21 Ocak 1921 Anayasası'nın 2. maddesinde ifade edilmektedir. Anılan maddeye göre, yasama ve yürütme kuvveti, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nindir.

Milli Mücaadele Döneminde Büyük Millet Meclisi'nin belirli konularda kurduğu olağanüstü mahkemelerle yargı yetkisini de kullandığını görmekteyiz. Büyük Millet Meclisi'ne karşı girişilen bazı eylemlerle, birtakım savaş suçlarını önlemek amacıyla 29 Nisan 1920 tarih ve 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu yürürlüğe konmuştu. Ancak bu kanun, savaşın gereklerine çare olamaması, kanunu uygulayacak mahkemelerin yokluğu, bu suçlara bakmakla görevli ilk derece mahkemeleri ve harp divanlarının çalışma sistemlerinin bozukluğu gibi etkenlerle, Milli Mücaadele Döneminin koşullarına cevap veremiyordu(8). Bu sebeplerden ötürü, 11 Eylül 1920 tarih ve 21 Sayılı Firariler Hakkında Kanun'un 1. maddesi ile yargıçları Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşan ve meclise karşı sorumlu olan İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur(9). İstiklal Mahkemeleri, vatana ihanet, casusluk, bozguncu ve aleyhte propaganda, soygunculuk, görevi kötüye kullanma, halka eziyet ve baskı, asker ailesine saldırı, Tekalif-i Milliye'den mal kaçırmak, adam öldürmek, düşmanla her türlü işbirliği yapmak gibi suçların yargılamasını yapmakla görevliydi(10).

Burada dikkati çeken nokta, İstiklal Mahkemelerinin görevi kötüye kullanma suçunu işleyen kişileri de yargılayabilmesidir. Bu suçu hükümet üyelerinden birisi, yani bir bakan ya da başbakan dahi işlese, sonuç değişmeyecek ve İstiklal Mahkemeleri gerekli yargılamayı yaparak, ilgililerin sorumluluklarını belirleyecektir(11).

Öte yandan bu kadar güçlü bir yasama organınının 1921 Anayasasında açıkça yer almamasına rağmen, meclis soruşturması yoluna her zaman başvurup, ilgililerin sorumluluklarını belirleyebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

II-1924 ANAYASASI'NDA MECLİS SORUŞTURMASI

1924 Anayasası'nın parlamenter hükümet sistemi ile meclis hükümeti sistemi arasında, kendine özgü bir hükümet sistemi getirdiğini yukarıda incelemiştik(12). Bu sebeple bu bölümde anlatılacak olanların, 1924 Anayasası'nın getirdiği hükümet sisteminin özellikleri ile birlikte değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

(8) AYBARS:s.55-57.

(9) ONAR(1977):s.57; AYBARS:s.137.

(10) AYBARS:s.206-210.

(11) İstiklal Mahkemelerinin yargılama usulü, çalışma şekli ve diğer bilgiler için bkz. KILIÇ, Ali: İstiklal Mahkemeleri Hatıraları, İstanbul 1955 (tüm eser); AYBARS:s.213.

(12) Bkz. yuk.s.9-10.

1-Meclis Soruşturmasının Konusu

Meclis soruşturmasının konusunu, bakanlardan birisinin ya da birkaçının görevinden doğan işlerden dolayı cezai ve mali sorumluluklarını gerektiren hususlar oluşturur(13). Bakanlardan birisi ya da birkaçı görevleri ile ilgili olarak görevleri sırasında cezai ve mali sorumluluklarını gerektiren işlemlerden dolayı, görevlerinden ayrılmış olsalar bile meclis soruşturmasının muhatabı olabilirler. 1924 Anayasal düzenlemesinde meclis soruşturması yoluyla başbakan ve bakanların cezai sorumlulukları yanında mali sorumlulukları da inceleme konusu yapılmaktadır.

2-1924 Anayasasının Meclis Soruşturmasını Düzenleme Şekli

A) Anayasal Düzenleme

1924 Anayasası meclis soruşturması ve meclis araştırması kurumlarını ayrı ayrı düzenlemeyip, her iki kurumu birlikte ve "meclis tahkikatı" başlığı altında düzenlemiştir. Anayasanın 22. maddesinde "sual ve iztihaz ve meclis tahkikatı meclisin cümleî selahiyetinden olup, şekli tatbiki Nizamnamei Dahili ile tayin olunur" düzenlemesinin yer aldığını görmekteyiz. Burada kullanılan meclis tahkikatı kavramı, meclis soruşturması yanında meclis araştırmasını da içermektedir(14).

1924 Anayasası meclis araştırmasına sadece 22. maddede değinerek ayrıntılı düzenlemenin içtüzük ile yapılacağını belirtmiştir.

B) İçtüzükteki Düzenleme

1924 Anayasasının 22. maddesinde yer alan ve meclis soruşturması ile meclis araştırması kavramlarını içeren meclis tahkikatı kurumu, 2.5.1927 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ile ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. İçtüzük 169-176. maddeleri arasında meclis soruşturmasını, 177. maddesinde ise meclis araştırmasını düzenlemiştir. İçtüzük 169-176. maddeleri arasında meclis soruşturmasını şu şekilde düzenlemiştir.

a-Meclis Soruşturması İstemi

1924 Anayasasında meclis soruşturması açılması istemi iki şekilde yapılabilir.

aa-İçtüzüğün 169. Maddesine Göre

Bu maddeye göre "hükümete açılan bir gensorunun, yahut bütçenin görüşülmesi sırasında veya sonunda veyahut doğrudan doğruya Anayasanın 46. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında gösterileceği üzere, hükümetin genel siyasetinden ve bakanlıkların yerine getirmek ve yürütmekle ödevli olduğu görevlerden dolayı bakanlardan birinin veya bakanlar kurulunun cezai ya da akçalı sorumluluklarını gerektiren eylemlerde bulduklarından söz edilerek soruşturma yapılması iste-

(13) ARSEL(1959):s.272.

(14) Bkz.yuk.s.26.

nirse, Başkana bir önerge vermek gerekir"(15).

Milletvekilleri bakanlardan(16) birisi hakkında bu yolla sayısal bir sınırlama olmaksızın meclis soruşturması açılmasını isteyebilirler. Milletvekillerinden bir veya birkaçı bu istemlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verecekleri bir önerge ile yerine getirebilirler. Bu önerge Başkan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na sunulur. Önergenin Genel Kurul'a sunulduğundan ilgili bakan ya da bakanlar da haberdar edilir.

bb-İçtüzüğün 170.maddesine Göre

Meclis soruşturması açılması isteminin diğer bir şekli de İçtüzüğün 170. maddesinde düzenlenmiştir. Anılan maddeye göre "Adalet makamlarınca bir işin kovuşturulması sırasında bakanlardan birisinin görevinden doğan bir işten dolayı, görev bakımından verilen bir kararla Meclise başvurulursa, Meclis Genel Kurulu bu işte meclis soruşturması gerekip gerekmediğini anlamak için, beş kişilik bir komisyon kurar. Meclis Genel Kurulu'na komisyon raporu sunulur".

Görüldüğü gibi bu tür meclis soruşturması açılması isteminde adalet makamlarınca yapılan bir kovuşturmada, bakanlardan birisinin görevinden doğan ve sorumluluğu gerektiren eylemi bulunmalıdır. Bu durumda adalet makamları (mahkemeler), görevsizlik kararı vererek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başvurur(17).

Meclise yapılan bu başvuruyu üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, meclis soruşturması açılmasına gerek olup olmadığını incelemek amacıyla beş kişilik bir komisyon kurulmasına karar verir. Oysa milletvekilleri tarafından meclis soruşturması açılması önergesi verilmesi durumunda böyle bir komisyon kurulması söz konusu değildir.

Beş kişilik komisyonun herhangi bir şekilde soruşturma yapmaya, delil toplamaya yetkisi bulunmamaktadır(18). Komisyon sadece, meclis soruşturması açılmasına gerek olup olmadığı hakkında kısa bir inceleme yapmakla görevli bulunmaktadır.

(15) İçtüzüğün ilgili maddeleri günlük dile uyarlanarak verilmeye çalışılmıştır. 1924 Anayasasının 46/1.maddesi, Bakanlar Kurulunun kendi genel politikasından kolektif olarak sorumlu bulunduğunu, 46/2.maddesi ise bakanlardan herbirinin kendi görev alanındaki işlerden dolayı kişisel olarak sorumlu olduklarını düzenlemektedir. Bakanların sorumlulukları hakkında bkz. BİLGE, Necip: Bakanların Görev ve Sorumluları, Ankara 1956.

(16) İçtüzükte "vekillerden birisi" deyimini kullanılmaktadır. Bu deyim başbakanı da kapsamaktadır.

(17) GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Polat: Mebuslar ve Vekiller Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usulleri, Adalet Dergisi, No: 10, yıl: 1954, s. 1190; ARSEL (1959): s. 272.

(18) GÖZÜBÜYÜK, A. Polat: s. 1190

Doğaldır ki beş kişilik bir komisyon tarafından böyle bir incelemenin yapılabilmesi ve meclis soruşturmasının açılması ya da açılmaması hususunda bir karara varılabilmesi için, bakanların görevinden doğan ve sorumluluklarını gerektiren eylemleri hakkında, önceden hazırlayıcı bir soruşturmanın yapılması ve delillerin toplanması gerekir. Bu hazırlayıcı soruşturmayı yetkili ve görevli adli makamlar gerektiği gibi yapacaktır(19).

Beş kişilik komisyon gerekli incelemeleri yaptıktan sonra hazırlayacağı raporu Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na sunar. Bu iki ayrı yoldan gelen meclis soruşturması istemlerinin bu aşamadan sonraki izleyeceği seyir ortaktır.

b-Meclis Soruşturmasının Yürütülmesi

Meclis soruşturması istemi Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun önüne getirildikten sonra, ilgili bakan ya da bakanlar, önergeyi veren ya da verenler yahut raporu hazırlayan komisyon üyeleri dinlenir(İ.T.m.171/1).

Bu kısa incelemeden sonra Genel Kurul raporun dikkate alınıp alınmayacağına karar verir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu bu kararını bu kararını salt çoğunlukla verecektir(İ.T.m.171/1).

Hakkında meclis soruşturması açılması istenen bakanlar, o sırada milletvekili değil iseler, Genel Kurul ilgili ya da ilgililere yazılı olarak savunmasını yapması için süre verebilir(20).

c-Komisyonun Kurulması

Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekli incelemeyi yaptıktan sonra meclis soruşturması açılmasına karar verirse, bu soruşturmanın yapılması için Anayasa Komisyonu ile Adalet Komisyonundan kurulmuş Karma Komisyon ya da beşten onbeşe kadar üyesi bulunabilecek özel bir komisyon kurulmasına karar verir(İ.M.172).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Karma Komisyon kurulmasına karar verirse, bu komisyon Adalet ve Anayasa komisyonlarından oluşan bir komisyon olacaktır(21). Bu komisyonun görevi geçici olup somut olarak önüne gelen meclis soruşturması ile ilgili araştırmayı yapıp, raporu Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na sunulduktan sonra biter ve dağılır. Bu komisyona seçilen üyelerin eski görevleri devam eder.

(19) GÖZÜBÜYÜK, A. Polat: s.1190.

(20) Bu Anayasa döneminde Gümrük ve Tekel Eski Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'ye yazılı savunmasını yapması için onbeş gün süre verilmiştir. Bkz. KUMAŞ(1980): s.24.

(21) Komisyon kavramı için bkz. KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer: Yasama Meclisi'nde Komisyonlar, Ankara 1965, s.6-7.

Türkiye Büyük Millet Meclisi,Karma Komisyon yerine isterse beşten onbeşe kadar üyeden oluşabilecek soruşturma komisyonu kurulmasına da karar verebilir (İ.T.m.172).Türkiye Büyük Millet Meclisi bu komisyona üye seçilecek kişilerin sayılarını belirleme konusunda serbestiye sahip bulunmaktadır.Soruşturmanın kapsamına ve niteliğine göre az ya da çok üye seçilmesine karar verebilir.Bu şekilde oluşturulacak komisyon da özel bir komisyon olacaktır(22).Yani komisyonun görevi sadece kendisine görev olarak verilen meclis soruşturması konusunda inceleme yapmak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne rapor vermektir.Bu görevi sona erdikten sonra dağılacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu komisyonu kurarken,soruşturma ile görevli komisyonun görevini ne kadar zamanda bitireceğini,diğer bir deyişle görev süresini ve gerekirse başka yerlere gidip gidemeyeceğini de belirler(İ.T.m.174/1).

d-Komisyonun Yetkileri

Bu kadar önemli işlerle görevlendirilen komisyonun bazı üstün yetkilerinin bulunması gerekir.Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü soruşturma ile görevli komisyona bazı üstün yetkiler vermiştir.

Komisyon hükümetin bütün araçlarından yararlanabileceği gibi,istediği kağıtlara ve belgelere el koyabilir(İ.T.m.173).

Komisyon bakanları sorgulayabileceği gibi,dışarıdan herkesi tanık ya da bilirkişi sıfatıyla dinleyebilir(İ.T.m.174/2).

Çağrılan tanıklar gelmek zorundadırlar.Gelmezlerse haklarında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanır(23).

Acaba gelmek yükümlülüğü ve gelmemenin yaptırımları içtüzükle düzenlenebilir mi?

İçtüzükler nesnel,soyut,kişisel olmayan ve meclisin işlevlerini hangi yöntemlere uyarak yerine getireceğini,hangi usullerle çalışacağını gösteren kuralardan oluşan bir hukuk kaynağıdır(24).

İçtüzüklerin sadece belirli bir fizik çevrede,yani parlamento içerisinde uygulama olanağı bulunduğu(25),buna karşılık kanunların uygulama alanının böyle bir sınırlamaya tabi bulunmadığını belirtmek gerekir.

Meclis soruşturması ile ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizam-

(22) Özel komisyon kavramı,amacı,önemi,kuruluşu ve sona erişi konularında ayrıntılı bilgi için bkz.KARAMUSTAFAOĞLU:s.199-204.

(23) Bu yaptırımların uygulanması meclis soruşturmasının yargısal karakterini ortaya koymaktadır.

(24) ...Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı-1876-1976-Siyasal İlimleri Türk Derneği,Kanun-u Esasi'nin 100.Yılı Sempozyumu,Ankara 1971,s.282-307.

namesi de Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde uygulanacağından, meclis soruşturmasında bilgisine başvurulacak ve meclis dışında bulunan tanıklarla ilgili yaptırımların içtüzükle düzenlenemeyeceği kanısındayız. Şöyle ki:

Anayasamızın 38.maddesine göre suçlar ve cezalar kanunla konulur ve kaldırılır. Gerçi böyle bir hüküm 1924 Anayasasında bulunmamaktadır. Ancak, 2.5.1927 tarihli ve 320 sayılı Resmi Gazete'de 13.3.1926 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun 1.maddesi bu konuyu açık bir şekilde düzenlemiştir. Anılan maddeye göre:

"Kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez".

Yine Türk Ceza Kanunu'nun 2. maddesi de konuyu şu şekilde düzenlemiştir.

"İşlendiği zamanın kanununa göre cürüm veya kabahat sayılmayan fiilden dolayı kimseye ceza verilemez".

Tanıkların gelmemesi durumunda ne gibi yaptırımların uygulanacağı, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 45-46.maddelerinde düzenlenmiştir. 46.maddeye göre:

"Usulü dairesinde çağrılıp da mazeretini bildirmeksizin gelmeyen tanıklar zorla getirilir ve gelmemelerinin sebep oldukları masraflar ile beraber elli liradan ikiyüz liraya kadar hafif para cezasına mahkum edilebilirler".

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nu göre gelmeyen tanıklara bir ceza verilmektedir. Fakat ceza kanunla düzenlenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesi'nin "gelmezlerse haklarında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunundaki ilgili hükümlerin uygulanacağı"na ilişkin düzenlemesi doğru bir düzenleme değildir. Nitekim 1961 Anayasa döneminde ve 1982 Anayasa döneminde yürürlükte bulunan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 17/4-5.maddesine göre, meclis soruşturma komisyonu C.M.U.K.'nun tanıklara, bilirkişilere ve olayla ilgili bulunan diğer kişilere, tutuklama ve arama ile ilgili olarak adli organlara verdiği özgürlüğü kısıtlayıcı yetkilerin kullanılmasını gerekçelerini de bildirmek üzere görevli adli organdan isteyebilir. Bu düzenleme hukuk sistemimize daha uygun bulunmaktadır.

Bu görüşün aksini savunanlar da bulunmaktadır. Bu görüşte olan düşünürler, içtüzüklerin uygulama alanı ile ilgili olarak söylenenlere muhalif kalmakta, bu sebeple böyle bir düzenlemenin yapılabileceğini savunmaktadırlar.

"Pek çok kanun, içtüzükler gibi kural olarak sadece belirli bir fizik çevrede uygulanmak üzere "meclisin dışına taşan" ya da "meclis üyesi olmayan kişileri" bağlayan kuralları içermektedir. Ayrıca sadece meclis alanı içinde uygulama alanı bulan kanunlar

da vardır"(26).

İçtüzüğün 175.maddesine göre bir gensoru üzerine soruşturmaya gidilmişse soruşturma ile ödevli komisyon bir sonuca varıncaya kadar o iş hakkında yeniden bir gensoru önergesi verilemez.

Bu düzenleme de kanımızca doğru bir düzenleme niteliğinde bulunmamaktadır.Gensoru kurumu incelendiğinde siyasal bir sonuç doğuran bir kurum olduğu anlaşılacaktır.Gensoru sonucunda bakanlar kurulunun veya bir bakanın düşürülmesi söz konusu olacaktır.Başka bir deyişle hükümete ya da bakana bir güvensizlik söz konusu olacaktır.

Meclis soruşturmasında ise,başbakanın ya da bakanın cezai sorumlulukları araştırılmaktadır.

Bir gensoru sonucu meclis soruşturmasına gidilmesine karar verilmesi durumunda Yüce Divan'a gönderilme söz konusu olmasa dahi,o bakana ya da başbakanı güven duyulmayabilir.Hatta meclis soruşturması sonucu ilgili bakan ya da başbakan Yüce Divan'da aklansa bile o kişiye güvenin mevcut olup olmadığı tartışılabilir.Bu sebeple bir gensoru üzerine meclis soruşturmasına gidilmişse,soruşturma ile ödevli komisyonun görevini bitirinceye kadar o iş hakkında yeniden gensoru önergesi verilemeyeceğine ilişkin kuralın doğruluğu tartışılabilir.

Komisyon görevini tamamlamadan da yeniden gensoru istenebilmelidir.Komisyon görevini yaparken bu kişi veya kişiler kamuoyu önünde bakanlık ya da başbakanlığa layık görülmemeye durumuna düşebilirler.Meclis soruşturması yolu ise uzun bir yoldur.Güvenilirliğini yitiren bakan ya da başbakan istifa etmiyorsa,gensoru sonucunda bakanın ya da hükümetin düşürülmesi mümkün olabilmelidir.Komisyon yapacağı incelemelerin bitmesini beklemeden de bu sebeplerden ötürü gensoru açılması istenebilmelidir.

Komisyon yapacağı incelemelerin sonucunu bir raporla Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na sunar.

e-Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun Kararı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu soruşturma ile ilgili komisyonun vereceği rapora göre,bir kararla işi Yüce Divan'a intikal ettirebileceği gibi,Yüce Divan'a başvurulmasına gerek olmadığına da karar verebilir(İ.T.m.176).

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü Yüce Divan'a başvuru için soruşturma ile ödevli komisyonun raporunu vermesinden sonra onbeş günlük bir süre öngörmüştür.Buna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu,raporun kendisine geldiği tarihten itibaren onbeş gün içerisinde karar vermek durumundadır(İ.T.m.176).Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu ilgilileri Yüce Divan'a sevk edebileceği gibi,Yüce Divan'a sevk etmeme kararı da verebilir.

Yüce Divan 1924 Anayasası'nın 67.maddesine göre gerekli görüldüğünde Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla kurulur.Bu düzenleme 1924 Anayasası'nın 61-67.maddeleri arasında yer almaktadır(27).

3-Kurucu Meclis Zamanında Meclis Soruşturması

1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'a Ek "Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun" 13 Aralık 1960 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 37 ile 38.maddelerinde meclis soruşturmasını düzenlemiştir(28).

Kurucu Meclisi'in Teşkili Hakkında Kanun'un 37.maddesine göre,Temsilciler Meclisi üyeleri içtüzük hükümlerine göre bakanlar hakkında meclis soruşturmasının açılmasını talep edebilirler.Temsilciler Meclisi bakanlar ya da bir bakan hakkında meclis soruşturması açılmasını uygun görürse,kararını Milli Birlik Komitesi'ne bildirir.Milli Birlik Komitesi de bakanlar ya da bir bakan hakkında aynı yönde karar verirse meclis soruşturması açılır.

Aynı şekilde Milli Birlik Komitesi bakanlar ya da bir bakan hakkında meclis soruşturması açılması istemi üzerine,bu istemi kabul ederse kararını Temsilciler Meclisi'ne bildirir.Temsilciler Meclisi de aynı yönde karar verirse meclis soruşturması açılmış olur.

Temsilciler Meclisi'nin bakanlar veya bir bakan hakkındaki soruşturma kararı Milli Birlik Komitesi'nce,Milli Birlik Komitesi'nin bakanlar veya bir bakan hakkında meclis soruşturması açılması kararı Temsilciler Meclisi tarafından reddedilirse,durum aynı kanunun 20.maddesine göre çözülür.Kurucu Meclis'in Teşkili Hakkında Kanun'un 20.maddesi konuyu şöyle düzenlemiştir.

"Kanun tasarıları önce Temsilciler Meclisi'nde görüşülür.Temsilciler Meclisi tasarıyı kabul,red veya tadil ederek Milli Birlik Komitesi'ne gönderir.

Temsilciler Meclisi'nin reddettiği bir tasarı Milli Birlik Komitesince de reddedilirse tasarı düşer.

(27) 23 Nisan 1920'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi 27 Mayıs 1960 yılına kadar dört kez Yüce Divan kurulmasına karar vermiştir.1-Bahriye eski bakanı İhsan Eryavuz için,2-Ticaret eski bakanı Ali Cenani için,3-Bahriye eski bakanı Mahmut Muhtar Katıroğlu için,4-Gümrük ve Tekel eski bakanı Suat Hayri Ürgüplü için,Bkz.KUMAŞ(1980):s.23.

1924 Anayasasının Yüce Divan'ın kurulmasına ve üyelerinin teşekkülüne ilişkin hükümleri incelendiğinde,üyelerin siyaset adamlarından değil,memleketin en eski iki yargı organını temsil eden Yargıtay ve Danıştay başkan ve üyeleri arasından seçilmiş hukukçulardan oluştuğu görülecektir.Üstelik bu üyeleri Yargıtay ve Danıştay'ın kendi karar kurulları seçmektedir.Bu, son derece olumlu bir düzenlemedir.Bu düzenleme karşısında 1982 Anayasal düzenlemesi ileri bir düzenleme olarak kabul edilemez.

(28) Ayrıca Milli Birlik Komitesi içtüzüğünün 98-105.maddeleri de ayrıntılı olarak bir düzenleme yapmıştır.Bu ayrıntılı düzenleme için bkz.ARMAĞAN(1972): s.313-314.

Milli Birlik Komitesi Temsilciler Meclisi'nden gelen metni hiçbir değişiklik yapmadan kabul ederse tasarı kanunlaşır.

Milli Birlik Komitesi, Temsilciler Meclisi'nin kabul etmiş olduğu bir tasarıyı tamamen reddeder veya değiştirerek kabul ederse veya Temsilciler Meclisi'nin tamamen reddettiği bir tasarıyı olduğu gibi veya değiştirerek kabul ederse tasarıyı Temsilciler Meclisi'ne geri gönderir.

Temsilciler Meclisi de Milli Birlik Komitesi'nin red kararını benimserse tasarı düşer.

Temsilciler Meclisi Milli Birlik Komitesi'nce kabul edilen metni olduğu gibi kabul ederse tasarı kanunlaşır.

Aksi halde tasarrının ihtilafı kalan noktaları, Kurucu Meclis'teki en kıdemli Yargıtay temsilcisinin başkanlığında Milli Birlik Komitesinden ve Temsilciler Meclisinden seçilmiş (başkan dahil) yedişer üyeden kurulu bir karma komisyonda görüşülür. Karma Komisyon- da beliren ayrı görüşler, Kurucu Meclisin birleşik toplantısında sözcüler tarafından edilir ve metin görüşmesiz onaylanır. Milli Birlik Komitesi üyeleri ve Temsilciler Meclisi üyeleri ayrı ayrı oylarını kullanırlar ve tasarı oylama yüzdeleri vasatilerine göre kabul veya reddolunur.

Kanun yayınlanmak üzere derhal Devlet Başkanı'na gönderilir.

Kanunların görüşülmesinde gözetilecek süreler Kurucu Meclis içtüzüğünde belirtilir".

Görüldüğü üzere aslında kanun tasarılarının görüşülmesi ve kabul edilmesi hakkındaki usul kuralları, meclis soruşturması açılmasına ilişkin kurallara da uygulanmaktadır.

Kurucu Meclisin Teşkilî Hakkında Kanun'un 38. maddesine göre meclis soruşturması açılmasına yukarıdaki kurallara göre karar verilirse, Milli Birlik Komitesi veya Temsilciler Meclisinden seçilecek yedişer kişiden oluşacak soruşturma komisyonu kurulur. Bu komisyon gerekli araştırmayı yaptıktan sonra raporu birleşik toplantıda görüşülür. Bu görüşmede ilgililerin Yüce Divan'a sevk edilmesine gerek görülmeceği gibi, sevk kararı verilirse, 1924 Anayasasının 61-66. maddeleri uyarınca Yüce Divan'ın kurulmasına karar verilir ve ilgili bakan ya da bakanlar Yüce Divan tarafından yargılanır.

Bu düzenlemeye rağmen:

1924 tarih ve 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında 12 Haziran 1960 tarih ve 1 Sayılı Kanunun 4. maddesi hükmüne göre, Milli Birlik Komitesi bakanları her zaman denetleyip görevden almaya yetkilidir.

Görülüyor ki zamanın olağanüstü rejiminin özelliği gereği, bakanların denetimi usûlleri bir kenara bırakılıp "azletme" kurumu işletilebilmektedir. Milli Birlik Komitesi ister meclis soruşturması kurumunu, isterse azletme kurumunu işletebilir.

4-Yüksek Adalet Divanı'nın Muhakeme Usûlüne Ait Kanun(Yassıda Mahkemeleri)

27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafından görevlerine son verilen cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar kurulu üyeleri ve Demokrat Parti milletvekilleri ve bunların suçlarına katıldıkları ileri sürülen kamu görevlileri ile bazı iş adamlarının yargılanmaları için 12 Haziran 1960 tarihli geçici Anayasaya göre Yüksek Adalet Divanı kuruldu. Sonra Yüksek Adalet Divanı'nın yargılama usûlüne ilişkin bir kanun çıkarıldı(29). Yüksek Adalet Divanı adli, idari ve askeri yargıya bağlı yargıçlar tarafından oluşan 8 asil ve altı yedek üyeyi bünyesinde barındıran bir kuruldu. Sanıkların sorumlulukların araştırıp, son soruşturma açılmasına gerek olup olmadığını kararlaştırmak için de Yüksek Soruşturma Kurulu oluşturuldu. Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği kararlar kesin-di. Ancak idam kararlarının infazı için Milli Birlik Komitesi'nin onayı gerekiyordu.

Gerekli yargılamalar yapıldıktan sonra Yüksek Adalet Divanı'nın kararları 15 Eylül 1961 tarihinde açıklandı. 15 kişi idam, 31 kişi ömür boyu ağır hapis, 418 kişi değişik türde hapis cezasına çarptırıldı. 123 sanık ise beraat etti. 11 idam cezası Milli Birlik Komitesi tarafından müebbet ağır hapis cezasına çevrildi. İdam cezası onaylananlardan Celal Bayar'ın cezası yaşı sebebiyle ömür boyu ağır hapis cezasına çevrildi. 16 Eylül'de Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, 17 Eylül'de Adnan Menderes idam edildiler(30).

Olağanüstü bir dönemin eseri olan Yüksek Adalet Divanı'nda yapılan yargılama, sadece bakan ve bakanların, başbakanların yargılanması konusunda meclis soruşturmasına benzemektedir. Ancak bu benzerlik, Yüksek Adalet Divanı'nın olağanüstü niteliğini ortadan kaldırmakta yeterli bulunmamaktadır.

III-1961 ANAYASASI'NDA MECLİS SORUŞTURMASI

1-1961 Anayasası'nda Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı

A)Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasası'nın 90.maddesi meclis soruşturmasını metin olarak şu şekilde düzenlemiştir.

"Başbakan veya bakanlar hakkında yapılacak meclis soruşturması istemleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.

(29) Resmi Gazete'de neşir ve ilanı, 16.6.1960, sayı:1052, 4.T.Düster, c.1, s.43.

(30) Yeni Türk Ansiklopedisi, 12.c., Ötügen Yayınları, İstanbul 1985, s.4724-4727; Büyük Ansiklopedi, 15.c., Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, s.5829-5830.

Soruşturma, her iki meclisten eşit sayıda seçilecek üyelere kurul komisyonca yürütülür.

Yüce Divan'a sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir.

Meclisteki siyasal parti gruplarında, meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz".

1961 Anayasasının 90. maddesinin gerekçesini Anayasa koyucu şu şekilde düzenlemiştir.

"Başbakan veya bakanlar hakkında meclis soruşturması açmak her iki meclisin yetkilerindedir. Bu yetkilerini meclisler ayrı ayrı kullanırlar. Tahkikat sonucunda raporları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülür ve karara bağlanır"(31).

Meclisteki siyasal parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili olarak görüşme yapılamayacağı ve karar alınamayacağı kuralı acaba bağımsız milletvekilleri için de geçerli midir? Bu kural 1961 Anayasasının 90/4. maddesinde ve 1982 Anayasasının 100/4. maddesinde yer almaktadır. Bağımsız milletvekilleri sayısal açıdan bir grup oluşturabilecek nitelikte iseler, yukarıdaki kural bunlar hakkında da uygulanabilir mi?

1961 Anayasasının 85/2. maddesine göre siyasal parti grupları en az on üyeden oluşur. 1982 Anayasasının 95/2. maddesine göre ise, siyasal parti grupları en az yirmi üyeden oluşur. Diyelim ki meclisteki bağımsız milletvekili sayısı yirminin üzerinde olsun. Her iki Anayasanın anılan hükümlerine göre, bağımsız milletvekilleri grup kurmak için gerekli sayısal çoğunluğa sahip bulunmaktadır. Anayasada salt "siyasal parti grupları" denildiği için bunları grup saymayacak mıyız?

Siyasal partiler belirli görüşleri savunan baskı gruplarıdır. Bağımsız milletvekilleri de kendilerine ait belirli birer görüşü bulunan kişilerdir. Bu sebeple bunları da bir çeşit siyasal parti üyesi saymak mümkün olmalıdır. Öte yandan buradaki düzenlemenin amacı, milletvekillerinin hangi görüşte olurlarsa olsunlar, grup etkisi altında kalmadan davranmalarını sağlamaktır. O halde bağımsızlar hakkında da, grup oluşturulabiliyorsa aynı hükmün uygulanabilmesi gerekir.

1961 Anayasasının 88. maddesinde meclis soruşturması ile meclis araştırması kurumları ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bilindiği gibi 1924 Anayasasında 22. maddede yer alan düzenlemeye göre meclis soruşturması ve meclis araştırması kurumları birlikte ve meclis tahkikatı başlığı altında düzenlenmişti. Bu düzenlemenin bırakılarak, her iki kurumun ayrı ayrı düzenlenmesinin gerekçesi Anayasanın 88. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir.

(31) ÖZER, Atilla: Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası, Ankara 1984, Bilim Yayınları, s. 405.

"Bu maddede bakanların cezai ve mali sorumluluğuna yol açan meclis soruşturması yanında, meclislere hiçbir kazai yetki vermeyen meclis incelemesi ayrı bir müessese olarak tanzim edilmiştir. Eski içtüzüğün 177. maddesinde bahis konusu edilen bu yetkinin nasıl vahim suistimallere vesile verdiği malumdur. Tasarı bu yolla, meclislerin yargı organlarına bırakılan yetkileri eline almasına engel olmaktadır"(32).

B) İchtüzükteki Düzenleme

1961 Anayasası döneminde üç adet içtüzük bulunmaktadır.

Millet Meclisi İchtüzüğü'nün Altıncı Kısmı "Denetim Yolları"nı bölüm olarak düzenlemiş ancak bu düzenlemede meclis soruşturmasına değinmemiştir.

Cumhuriyet Senatosu İchtüzüğü'nde meclis soruşturması ile ilgili olarak bir tek hüküm bulunmaktadır. İchtüzüğün 26. maddesi konuyu şu şekilde düzenlemiştir.

"Cumhuriyet Senatosu üyelerinin soruşturma istemleri Başkanlıkça Anayasa ve Adalet Komisyonuna havale edilir ve komisyon raporu Genel Kurul'da görüşülür. Soruşturmaya karar verilirse keyfiyet Cumhuriyet Senatosu aracılığı ile Birleşik Toplantı Başkanlığı'na intikal ettirilir".

Meclis soruşturması ile ilgili asıl ayrıntılı inceleme ve düzenleme Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İchtüzüğü'nde 12-22. maddeler arasında yer almaktadır. Birleşik Toplantı İchtüzüğü'nün anılan maddeleri meclis soruşturması ile ilgili olarak oldukça ayrıntılı düzenlemeleri içermektedir(33).

2-1961 Anayasası'nda Meclis Soruşturmasının Yürütülmesi

A) Meclis Soruşturması Açılması İstemi

Başbakan ya da bakanlar hakkında meclis soruşturması isteminde bulunmak yetkisi her iki meclise tanınmıştır(34).

Meclis soruşturması açılması isteminde bulunmak yetkisinin Cumhuriyet Senatosu üyelerine tanınıp tanınmayacağı hakkında Temsilciler Meclisi'nde ateşli konuşmalar yapılmıştır. Cumhuriyet Senatosu üyelerine bu yetkinin tanınmamasını isteyenlerin başında yer alan Turhan Feyzioğlu şu görüşleri ileri sürüyordu.

"...Gensoru hakkı verilmedi. Soruşturma hakkı da verilmemelidir. Bir kere bu hak verildi mi, o zaman mahzurları ortaya çıkacak ve arkadaşlar vicdan muhasebesine varacaklar, hata ettiklerini anlayacaklardır....

Bir kere, meclis soruşturması açılması hakkı verildiği takdirde, vekillerin ikinci meclis tarafından sık sık meclis tahkikatı talebi karşısında bırakılması neticelerini doğurur. Gensoru kapanınca meclis soruşturması yolunu açmış olursak, mütemadiyen ikinci meclis,

(32) ÖZER: s. 398.

(33) İchtüzük metni için bkz. KUMAŞ(1980): s. 262-268.

(34) TIKVES: s. 186.

vekilleri hakkında cezai takibat yapılması için Önergeler verilecek ve Genel Kurul'a gelecektir. Bir kısmı için haklı olabilir, fakat bir kısmı için, mesela evvela konuşulsa, ondan sonra karar verseydik, diyenler olacaktır"(35).

Cumhuriyet Senatosu üyelerine bu yetkinin verilmesi yönünde fikir ileri sürenlerden, Meclis Başkanı Alp Kuran şunları söylemektedir.

"Cumhuriyet Senatosu'na hiç olmazsa, tahkikat açılmasına karar verme imkânının verilmesi lâzımdır"(36).

Bahri Savcı da lehte olanlara katılarak şunları söylemiştir.

"...zannediliyor ki, ikinci meclise meclis soruşturması açma yetkisi verilirse, ikinci meclis gensoru açıp, sorumlu kılamadığı hükümet üyeleri hakkında meclis soruşturması açmak suretiyle yine de bir mesuliyet tahakkuk ettirilecek ve bu yol ile hükümeti rahatsız edecek. Bu ise bizim sistemimize aykırıdır. İşte böyle mütaala ile bu maddeyi daraltmak istiyorlar.

Oysa böyle bir ihtimal varit değildir. Meclis soruşturması yetkisinin ikinci meclis elinde de olması bir tehlike teşkil etmez. Çünkü bu müessesenin suistimal edilmesini önleyen üç baraj vardır.

Bir kere...bu meclis soruşturması ancak ve ancak suçu ve suçluluğu araştırmak için adli bir soruşturmaya yol açma şeklinde ortaya çıkacaktır...Binaenaleyh, ikinci meclis suç ve suçluluğu mühim bir dosyayı teşkil edemeyeceği hallerde bu yolu tahrik ederek hükümeti rahatsız edemez...tahrik ve ısrarın sonucu boş çıkınca, kendi prestiji yıkılır.

İkinci bir baraj daha vardır...Burada Yüce Divan'a sevk kararı iki meclisin birleşik toplantısında verilecektir.

Nihayet üçüncü bir baraj vardır; mesuliyetin tahakkuk ettirilmesi Anayasa Mahkemesi'nde olacaktır. Anayasa Mahkemesi suçu varit gördüğü takdirde hükümet mesul olacaktır"(37).

Her iki meclisin meclis soruşturması açılması istemi yanında, yargı organları da bir işin takibi sırasında, başbakan veya bakanlardan birisinin cezai sorumluluğunu gerektiren fiilleri sebebiyle görevsizlik kararı vererek meclis so-

(35) ÖZTÜRK, Kâzım: T.C. Anayasası, C. III, Ankara 1966, s. 2707-2708.

(36) ÖZTÜRK: s. 2703.

(37) Bu konuda Temsilciler Meclisi'nde oldukça ateşli konuşmalar yapılmıştır. Bu tartışmalarda ileri sürülen görüşlerin hepsini burada vermemize imkân bulunmamaktadır. Biz bu görüşleri oldukça öz bir biçimde vermeye çalıştık. Bahri Savcı'nın ileri sürdüğü görüş ve karşı görüşler için bkz. ÖZTÜRK: s. 2703 vd.

ruşturması açılmasını isteyebilir(38).

0 halde meclis soruşturmaı açılması isteminde iki şekilde bulunulabilir.
a-Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Meclis Soruşturmaı Açılmasını İstemeleri

Gödevinde bulunan veya görevinden ayrılmış bulunan başbakan veya bakanlar kurulu üyeleri hakkında meclis soruşturmaı açılması istemi bir veya bir kaç Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi tarafından yapılabilir(T.M.M.M.B.T.İ.m.12).İçtüzüğün bu maddesinden anlaşılacağı üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri sayısal bir sınırlama olmaksızın meclis soruşturmaı açılması isteminde bulunabilirler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 12.maddesi, istemde bulunacakların Millet Meclisi üyesi ya da Cumhuriyet Senatosu üyesi olmaları açısından bir ayırım yapmamıştır.Ancak Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün 126.maddesi,Cumhuriyet Senatosu üyelerinin meclis soruşturmaı açılması istemlerini ayrı bir şekilde düzenlemiştir.Buna göre,Cumhuriyet Senatosu üyelerinin bir veya birkaçı meclis soruşturmaı açılması isteminde bulunursa,bu istem Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca Anayasa ve Adalet Komisyonuna havale edilir.Buradan geçecek rapor,Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'nda görüşülür.Bu görüşme sonunda meclis soruşturmaı açılmasına karar verilirse,durum Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca,Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına iletilir.

Görüldüğü gibi,meclis soruşturmaı açılmasını isteme usûlleri açısından,iki kili bir düzenleme yapılmış ve bu düzenlemenin ana kaynağını da,meclis soruşturmaı açılmasını isteyenlerin Millet Meclisi ya da Cumhuriyet Senatosu üyesi olması oluşturmuştur.Acaba bu düzenleme Anayasaya uygun bir düzenleme niteliğinde midir?

Cumhuriyet Senatosundan gelen meclis soruşturmaı önermeleri,yukarıda anlatıldığı gibi Anayasa ve Adalet Komisyonları süzgecinden geçtikten sonra Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tarafından,Birleşik Toplantı Başkanlığına intikal ettirilirken,Millet Meclisi üyeleri tarafından yapılan meclis soruşturmaı açılması istemleri böyle bir süzgece tâbi tutulmamaktadır.

Acaba Cumhuriyet Senatosu üyeleri milleti temsil etmeleri açısından,Millet Meclisi üyeleri ile aynı statüde bulunmamakta mıdır?

Öte yandan Cumhuriyet Senatosunda hazırlıkta bulunan siyasal parti,Millet Meclisi'nde ve dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı'nda çoğunlukta olabilir.Bu durumda çoğunluğun kendisinde olmasına rağmen Cumhuriyet Senatosu aracılığı ile meclis soruşturmaı yolunu bu siyasal parti işletemeyecektir.Millet Meclisi kanalıyla bu yol işletilebilir görüşü ileri sürülebilir,ancak Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi arasındaki bu ayırımın sebebi nasıl açıklan-

nabilir?

b-Yargı Organlarınca Meclis Soruşturması Açılması İstemleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 13.maddesine göre,yargı organları da meclis soruşturması açılması isteminde bulunabilirler.İçtüzüğün 13.maddesine göre yargı organları,kendilerinin bakmakta oldukları ve görevinden ayrılmış bulunan başbakan veya bakanlardan birisinin,bakanlar kurulunun genel siyasetinden veya bakanlıkların görevleri ile ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluklarını gerektiren eylemlerine rastlarsa,bu işe bakmakla görevli olmamaları sebebiyle görevsizlik kararı vereceklerdir.Çünkü bu gibi durumlarda,meclis soruşturması aracılığı ile Yüce Divan görevli bulunmaktadır.

Böyle bir durumda yargı organları görevsizlik kararı verecekler ve durumu, Başbakanlık aracılığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına intikal ettireceklerdir.

B)Meclis Soruşturmasının Konusu

Meclis soruşturmasının amacı,görevde bulunan veya görevinden ayrılmış bulunan başbakan veya bakanlar kurulu üyelerinden birisinin,bakanlar kurulunun genel siyasetinden veya bakanlıkların görevleri ile ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin görev sırasında işlemiş olup olmadığının belirlenmesidir.O halde meclis soruşturmasının konusu da,başbakan veya bakanlardan birisinin görevlerinden ayrılmış olsun olmasın,görevleri ile ilgili olarak yapmış oldukları eylemlerden dolayı cezai sorumluluklarının olup olmadığının belirlenmesidir.

1924 Anayasasında "bakanlardan birisinin veya bakanlar kurulunun cezalı, yahut akçalı sorumluluğu gerektiren eylemde bulunup bulunmadıklarını araştırmak" için meclis soruşturması açılabileniyorken,1961 (ve bu arada 1982) Anayasasında, bakanların ya da başbakanın sadece cezai sorumluluklarının bulunup bulunmadığı, meclis soruşturmasının konusu olabilmektedir.Bu hususu Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 12.maddesi açıkça düzenlemektedir.Ancak Anayasanın 88.maddesinin gerekçesinde "bu maddede bakanların cezai ve mali sorumluluğuna yol açan meclis soruşturması yanında,meclislere..." denilirken,1961 Anayasasında da meclis soruşturması yoluyla mali sorumluluk da araştırma konusu yapılıyor gibi bir sonuç çıkmaktadır.Oysa Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü bu konuyu açık bir şekilde düzenlemiştir.

Acaba bir bütün olarak bakanlar kurulu hakkında meclis soruşturması açılması isteminde bulunulabilir mi?

Gerek 1961,gerek 1982 Anayasalarında,başbakan ve bakanlar hakkında meclis soruşturmasının açılabilceği açıkça belirtilmişken,bakanlar kurulunun ismi zikredilmemiştir.

Şekli açıdan bakanlar kurulu hakkında da meclis soruşturması kurumunun işletilebileceğini söylemek mümkün gibi görünebilir. Ancak kurumun niteliği buna engel bulunmaktadır. Meclis soruşturmasının amacı, görevinde bulunan veya görevinden ayrılmış bulunan başbakan veya bakanların, görevleri ile ilgili olarak veya hükümetin genel siyasetinden dolayı cezai sorumluluklarının bulunup bulunmadığının belirlenmesidir. İlgililerin sorumluluğunun bulunduğu belirlenmesi durumunda: ilgililerin Yüce Divan'a gönderilmelerinin sağlanması da meclis soruşturmasının sonuçlarındadır.

Bakanlar kurulunun toplu olarak cezai sorumluluğunun bulunduğu ve bu sebeple cezalandırılması düşünülemez. Bakanlar kurulu hakkında ancak siyasal sorumluluk yolunu açan gensoru kurumu işletilebilir. Çünkü bakanlar kurulunun bütün olarak cezai sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu konuya Yüce Divan bir kararında şöyle değinmektedir.

"Cezai mesuliyette, iştirak için mesuliyetin baysi olan cürmün faili veya o cürümden, Ceza Kanunu'nun tarif ettiği suretlerden bir suretle fer'an zımatal olmak şarttır"(39).

C) Meclis Soruşturması İsteminin Şekli

Başbakan veya bakanlar kurulu üyelerinden birisi hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden bir veya birkaçı tarafından meclis soruşturması açılması istemi, bu konuda hazırlanacak bir "önerge" ile yapılabilir (T.B.M.M.B.T.İ.m. 12).

Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün 126. maddesinde sadece meclis soruşturmasından söz edilmekte, önerge sözü kullanılmamaktadır. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 12. maddesi burada da uygulanacaktır. Çünkü anılan maddede bütün Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden söz edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 13. maddesi uyarınca, yargı organları meclis soruşturması isteminde, verecekleri bir görevsizlik kararı ile bulunabilirler. Bu görevsizlik kararı Başbakanlık eliyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığı'na iletilir (40).

D) Meclis Soruşturmasının Kapsamı

Meclis soruşturması isteminde hangi fiillerin hangi nizam ve kanuna aykırılığı olduğunun açıkça belirtilmesi gerekir (41).

Bu konu, 1982 Anayasası'nda meclis soruşturması isteminin kapsamı hakkında anlatılanlar için de geçerli olacağından, 1982 Anayasası'nda meclis soruşturmasının kapsamı hakkında anlatılanlara atıf yapmakla yetiniyoruz (42).

(39) Yüce Divan kararı için bkz. 16.4.1968, Adliye Ceridesi, 928, n.7, s.4388.

(40) ALDIKAÇTI: s.291.

(41) ALDIKAÇTI: s.290; TANILLI (1981): s.389 ve T.B.M.M.B.T.İ.m.12/2.

(42) Ekz. aşağıda s.67.

3-Meclis Soruşturması İsteminin Görüşülmesi ve Meclis Soruşturması

Hazırlık Komisyonu

A)Meclis Soruşturması İsteminin Gündeme Alınması ve Görüşülmesi

Yukarıda anlatılan kurallara uygun olarak yapılan meclis soruşturması istemi,Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na gelir ve Başkanlık tarafından hemen ilgili bakan veya başbakana haber verilir.Meclis soruşturması istemi,bilginin ilgili bakan ya da başbakana iletilmesinden başlayarak yedi gün içerisinde gündeme alınır(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/1).

Meclis soruşturması açılması konusunda usûlüne uygun olarak verilmiş meclis soruşturması istemlerini,Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı veya Başkanlık Divanı meclise sunmak zorundadır.Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 14/1.maddesi bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na takdir yetkisi vermemiştir.Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na yukarıda anlatılan kurallara uygun olarak meclis soruşturması istemi geldiğinde,durum ilgiliye bildirilir ve otomatik olarak bu tarihten itibaren yedi gün içerisinde gündeme alınır.Bu istem tartışıldıktan ve görüşüldükten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından karara bağlanır(43).

B)Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Hazırlık Komisyonu

a-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Kurulması

Meclis soruşturması isteminin gündeme alındığı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu,bu konuda meclis soruşturması açılmasına gerek olup olmadığına karar vermek için inceleme yapmak üzere,Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Hazırlık Komisyonu kurulmasına karar verir.Bu komisyonu Genel Kurul görüşme yapmaksızın seçer.Bu komisyonun yarısı Cumhuriyet Senatosu üyesi,yarısı da Millet Meclisi üyesi olmak üzere altı kişiden oluşur(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/2).

Bu komisyonun seçilmesinde Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 21-25.maddeleri arasındaki kurallar uygulanır.Bu kuralların konumuzla ilgili bölümlerini aşağıya yazmayı uygun buluyoruz.

M.11/1:Parti Gruplarının Başkanlık Divanı'nda Temsili

"Millet Meclisi Başkanı,siyasi parti gruplarının,parti grupları toplam sayısı içerisindeki yüzde oranlarını ve bu oranlara göre her siyasi parti grubuna düşen Başkanlık Divanı'ndaki görev yeri ve sayısını tesbit eder ve Danışma Kurulu'na bildirir".

M.21:Parti Gruplarının Komisyonlarda Temsili

"Başkan,11.maddenin ilk fıkrasında belirtilen oranlara göre,

(43) KUBALI,Hüseyin Nail:Meclis Tahkikatı ve Meclis Reisiği,Vatan Gazetesi,17 Haziran 1959;OĞUZKAN,Zeynel Abidin:1961 Anayasasında Parlatonun Hükümeti Denetleme Yolları,Ankara 1981(seminer çalışması),s.1.vd.

komisyonlarda da parti gruplarına düşen üye sayısını tesbit eder.

Bir siyasi parti grubu, herhangi bir konuda kendisine düşen üyelikten vazgeçebilir.

Siyasi parti grupları, adaylarını belli edilecek bir süre içerisinde Başkanlığa bildirirler. Bütün komisyonlar için, siyasi parti gruplarınınca bildirilen adayların isimlerini gösterir listenin Genel Kurulca, işaret oyu ile onaylanması sonucu seçim tamamlanmış olur...".

M.22:Komisyon Üyeliklerinde Boşalma:

"Bir komisyonun üyeliklerinde boşalma olursa yenisi seçilmeye kadar komisyonun görev ve yetkisi aynen devam eder.

Noksan üyelik en kısa zamanda tamamlanır.

Mensubu olduğu siyasi parti ile üyelik bağı sona eren veya Millet Meclisi'nde grup kurma hakkını kaybeden bir siyasi partiye mensup olan milletvekilinin, komisyon üyeliği kendiliğinden sona erer.

Genel Kurulda siyasi parti gruplarının oranlarında değişiklik olması sonucunda bunların bir komisyonda sahip oldukları üyeliklerin sayısı değişen oranlara uymuyorsa, Başkan bu durumu tesbit eder. Bu durumda 21. madde uyarınca gereken işlem yapılır".

M.25:Komisyon Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Başkanvekilinin Seçimi

"Üye seçimi tamamlanınca, komisyonlar Millet Meclisi Başkanı tarafından toplantıya çağrılırlar

Bu toplantıda komisyonlar, başkan, başkanvekili, sözcü ve kâtiplerini seçerler.

Bu seçim için toplantı yeter sayısı, komisyon üye tamsayısının salt çoğunluğudur. Seçim gizi oyla yapılır. Seçilmek için, toplantıda hazır bulunanların salt çoğunluğunun oyu gereklidir.

Gereken hallerde, komisyon başkanının teklifi üzerine belirli bir konu için özel sözcüler veya bir özel kâtip toplantıda hazır bulunanların salt çoğunluğunun oyu ile seçilir".

M.28:Komisyonun Başkanı, Toplantı ve Karar Yeter Sayısı

"Komisyonlar, başkanlarının yönetiminde çalışır. Başkan bulunmadığı zaman, başkanvekili o da yoksa sözcü başkanlık eder.

Komisyonlar, üye tamsayısının üçte biri ile toplanır ve hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğu ile karar verir".

Komisyon, kendi üyeleri arasından bir başkan, bir sözcü ve bir de yazman seçer (M.M.İ.m.25 ve T.B.M.M.B.T.İ.m.14/4).

Soruşturma hazırlık komisyonuna,Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu'nun 21 ve 22.maddelerinde yazılı olan durumlardaki Millet Meclisi üyeleri ile meclis soruşturması önergesini veren ya da daha önce yasama meclislerinde ya da dışında, bu konudaki görüşünü açıklamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri seçilemezler(T.B.M.M.B.T.İ.m.18/1).

Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunu'nun 21 ve 22.maddeleri incelendiğinde şu şekilde bir düzenlemenin yer almakta olduğunu görmekteyiz.

"Hakimin Davaya Bakamayacağı Haller:

MADDE 21(Değişik)-Hakim aşağıdaki hallerde hakimlik görevini yapamaz

- 1-Suçtan kendisi zarar görmüşse,
- 2-Sonradan kalksa bile sanık veya mağdur ile aralarında evlilik veya vesayet rabitası bulunmuşsa,
- 3-Sanık veya mağdurun nesepten veya sebepten usûl veya fûruğ veya bunlarla evlat edinme rabitası veyahut sanık veya mağdur ile aralarında üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) nesepten veya kendisi ile sıhriyetten hasıl olan evlilik kalmasa bile ikinci dereceye kadar (bu derece dahil) sebepten civar hısımlığı olursa,
- 4-Aynı davada Cumhuriyet Savcılığı,adliye zabıta memurluğu görevini yahut mağdur veya sanığın müdafiliğini yapmış bulunursa,
- 5-Aynı davada tanık ya da bilirkişi sıfatıyla dinlenmişse.

Karara İştirak Edemeyecek Hakimler

MADDE 22 (Değişik)-

Aleyhinde Kanun yollarından birine müracaat edilmiş olan bir hükme iştirak eyleyen hakim mafevk mahkemesince bu hükme dair verilecek karara iştirak edemez".

Bu düzenlemelere kıyasen,başbakan veya bakanların eylemlerinden ötürü zarar gören Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile,eylemden zarar gören Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile ya da ilgili başbakan veya bakan ile aralarında evlilik ilişkisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri,ilgili başbakan veya bakanla veya mağdurla neseben veya sebeben usûl veya fûruğ veya üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) nesepten veya kendisi ile sıhriyetten hasıl olacak evlilik kalmasa bile ikinci dereceye kadar (bu derece dahil) civar hısımlığı olursa,söz konusu olayda tanık sıfatıyla dinlenmişse,soruşturma hazırlık komisyonunda görev alamayacaktır.

Bu düzenlemenin amacı,soruşturma hazırlık komisyonunun görevini etkin,baskılardan uzak ve tarafsız olarak yürütmesini sağlamaktır.Bu amaca yönelik diğer bir düzenleme de,1961 Anayasasınının 90.maddesi ve 1982 Anayasasınının 100.maddesinde açıkça düzenlenen,meclisteki siyasal parti gruplarında,meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaması ve karar alınamamasıdır.

Yukarıda anlatılan kurallar, komisyonun yazıcıları ve tutanak yazıcıları için de uygulanır(T.B.M.M.B.T.İ.m.18/2).

Soruşturma hazırlık komisyonu, meclisin bir organı olması sebebiyle dışarıdan üye alamaz. Ancak meclisin dışındaki kişilerin, istişari nitelikteki görüşlerinden yararlanabilir(44).

b-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Çalışma Süresi

Soruşturma hazırlık komisyonu raporunu, göreve başladığı günden itibaren otuz gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na vermelidir. Soruşturma hazırlık komisyonu incelemelerini otuz gün içerisinde bitiremiyorsa, gerekçesini de bildirerek Genel Kurul'dan bu sürenin uzatılmasını isteyebilir. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu otuz günden fazla olmamak üzere, soruşturma hazırlık komisyonuna yeni bir süre verir(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/5 ve 14/7).

Bu süreler ile soruşturma hazırlık komisyonunun görevini hızlı bir şekilde bitirmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu sürelerin sınırlı tutulması ile soruşturma hazırlık komisyonu güncelliğini yitirmeyecektir(45).

c-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Yetkileri

Her incelemede olabileceği gibi, meclis soruşturmasında da tanıkların dinlenmesine ve bazı belgelerin incelenmesine gerek duyulabilir. Bunu düşünen yasa koyucu soruşturma hazırlık komisyonuna hükümetten gerekli bilgileri istemek, hükümetin bütün araçlarından yararlanmak, istediği belgelere el koymak ve ilgili başbakan veya bakanlar kurulu üyesini dinlemek yetkilerini vermiştir(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/6).

Meclis soruşturma komisyonunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 17/4. maddesi ile tanık ve bilirkişi dinleme ve bu konu ile ilgili olarak Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanununda yer alan bazı cezai yaptırımların uygulanmasını istemeye ilişkin yetkisi, soruşturma hazırlık komisyonuna verilmemiştir(46). Bu düzenleme, soruşturma hazırlık komisyonunun adı üzerinde bir hazırlayıcı komisyon olmasından kaynaklanmaktadır.

d-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Çalışma Yöntemi

Komisyon çalışmaları gizlidir(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/3).

Soruşturma hazırlık komisyonu kuruluşu ile birlikte, üyeleri arasından bir başkan, bir sözcü ve bir de yazman seçer(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/4).

Soruşturma hazırlık komisyonunun toplantı ve karar yeter sayısı, üye tam-

(44) ÖZBUDUN(1962):s.103.

(45) ÖZBUDUN(1962):s.117.

(46) KUMAŞ(1980):s.266.

sayısının salt çoğunluğudur(T.B.M.M.B.T.İ.m.20).

Soruşturma hazırlık komisyonunda kendi üyeleri dışında,Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri bulunamaz ve çalışmalarını izleyemezler(T.B.M.M.B.T.İ.m20/2).

e-Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Raporu

Soruşturma hazırlık komisyonu çalışmalarını süresi içerisinde tamamlayarak,raporunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verir(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/5).

Komisyon bu raporunda meclis soruşturması açılmasına gerek olup olmadığı yönünde objektif olarak görüş bildirir.

Rapor Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilince Genel Kurul bir süre belirleyerek,başbakan veya bakanlar kurulu üyesinin yazılı olarak görüşünü komisyona iletmesini ister.Bu süre komisyonun seçildiği günden başlayarak onbeş günü geçemez.Soruşturma hazırlık komisyonu raporunu verince,ilgili bakanlara veya başbakana verilmekle birlikte derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtılır.Rapor üyelere dağıtıldıktan yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınır(T.B.M.M.B.T.İ.m.14/son).

4-Meclis Soruşturmasının Açılması ve Meclis Soruşturma Komisyonu

A)Meclis Soruşturmasının Açılması

Türkiye Büyük Millet Meclisi soruşturma hazırlık komisyonunun raporu üyelere dağıtıldıktan sonra yedi gün sonraki birleşimin gündeminde görüşülür.Bu görüşmede,o sırada görevde bulunsun ya da bulunmasın,ilgili başbakan ya da bakanlar kurulu üyesi,önergeyi verenlerden ilk imza sahibi ya da onun göstereceği bir imza sahibi ve soruşturma hazırlık komisyonu yetkilileri dinlenir.Bu görüşmede son söz hakkı,hakkında soruşturma açılması istenen başbakan ya da bakanlar kurulu üyesinindir(47).

İlgili başbakan veya bakanlar kurulu üyesi meclis soruşturması açıldığı sırada görev başında değilse,yani başbakan veya bakanlar kurulu üyesi değilse,soruşturma hazırlık komisyonu tarafından yapılan çağrıya uymaması durumunda zorla getirilir.Daha doğrusu zorla getirilmesi için Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanunundaki zor tedbirleninin uygulanması adli makamlardan istenebilir.Ancak dinlenecek ve hakkında meclis soruşturması açılması istenen ve açılan başbakan veya bakanlar kurulu üyesi o sırada görevde değilse,zorla getirilmesi adli makamlardan istenebilirken,görevi başında bulunan başbakan ya da bakanlar kurulu üyesi hakkında zor tedbirleninin uygulanması için adli makamlardan talepte bulunulamayacaktır.Çünkü yasama dokunulmazlığı kuralları çerçevesinde,Türkiye Büyük Mil-

(47) Bu ilke ceza yargılamasında da bulunmaktadır.C.M.U.K.'num 251/2.maddesi, en son sözün sanığa ait olduğunu belirtmektedir.Bu iki özdeş düzenleme de meclis soruşturmasının yargısal karakterini ortaya koymaktadır.

let Meclisi üyeleri hakkında zor kullanılamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, meclisin kararı olmadan tutulamaz, tutuklanamaz, sorguya çekilemez ve zor tedbirleri uygulanamaz. Bu kişiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan sandalyesiz bakan olsalar dahi kural değişmeyecektir.

Burada asıl amaç, ilgili bakan ya da başbakanın savunma yapmasının sağlanmasıdır. Savunma yapmak istemeyen ilgililer, bunun doğuracağı sonuçlara da katlanacaktır.

Bu görüşmelerden sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda meclis soruşturması açılması ya da açılmamasına karar verilir (T.B.M.M.B.T.İ.m.15).

B) Meclis Soruşturma Komisyonu

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, meclis soruşturması açılmasına karar verirken aynı zamanda meclis soruşturma komisyonunun kurulmasına da karar verecektir.

a- Soruşturma Komisyonunun Kuruluşu

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, meclis soruşturmasının açılmasına karar verirken, altıdan onaltıya kadar üyeden oluşacak meclis soruşturma komisyonunun kurulmasına da karar verecektir. Üye sayısı kaç olursa olsun, üyelerin yarısı Millet Meclisi'nden yarısı da Cumhuriyet Senatosu'ndan seçilecektir. Bu komisyonun seçilmesi yukarıda anlatılan genel kurallara tâbidir (48).

Buraya kadar anlatılanlar dışında kalan hususlar, 1982 Anayasasındaki meclis soruşturma komisyonunun kurulması ile aynı kurallara tâbi bulunduğundan, burada 1982 Anayasasında meclis soruşturma komisyonunun kurulması konusuna atıfta bulunmakla yetiniyoruz (49).

b- Soruşturma Komisyonunun Çalışma Süresi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu soruşturma komisyonunu kurduğu ve üyelerini seçtiği kararında, komisyonun görev yapacağı süreyi de belirler. Bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü bir sınırlama getirmemiştir. Oysa soruşturma hazırlık komisyonunun görev süresi "otuz gün, bu sürenin yetmemesi durumunda ise son olarak bir otuz gün daha" şeklinde düzenlenmiştir (T.B.M.M.B.T.İ.m.14/5 ve 14/7). Soruşturma hazırlık komisyonunun görev süresinin kısıtlanmaması, komisyonun görevinin önemi ve onun çalışmalarını rahat bir şekilde yapması düşünceleriyle açıklanabilir. Ancak bu düzenlemenin meclis soruşturması sürecini uzatacağı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Bütün bu anlatılanlara rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, soruşturma komisyonunu kurduğu kararında soruşturma komisyonunun görev süresi-

(48) Ekz.yuk.s.52-55.

(49) Ekz.aşağıda s.67-70.

ni de belirleyebilir.Bu sürenin yetmemesi durumunda komisyon,gerekçeli olarak Genel Kurul'dan ek bir süre isteyebilir(T.B.M.M.B.T.İ.m.17/1).

Soruşturma komisyonunun görev süresi ile ilgili diğer konularda benzer olmaları sebebiyle 1982 Anayasasındaki düzenlemelere ve soruşturma hazırlık komisyonunun görev süresi ile ilgili bölüme atıf yapmakla yetiniyoruz.

c-Soruşturma Komisyonunun Yetkileri

Meclis soruşturma komisyonunun görevinin önemi düşünülerek,üstün nitelikte bazı yetkilere sahip bulunması gerektiğini belirtmek gerekir.Bunu düşünen Anayasa koyucu,soruşturma komisyonuna bazı önemli yetkiler vermiştir.Bu yetkiler 1982 Anayasası kurallarına uygun olarak kurulacak soruşturma komisyonunda da aynıdır.Bu sebeple biz bu bölümde 1982 Anayasasında meclis soruşturma komisyonunun yetkileri bölümüne atıfta bulunmakla yetiniyoruz(50).

d-Soruşturma Komisyonunun Çalışma Yöntemi

Soruşturma hazırlık komisyonunun çalışmaları gibi,soruşturma komisyonunun çalışmaları da gizlidir(T.B.M.M.B.T.İ.m.17/6 ve 14/3).

Soruşturma komisyonu gerekli görürse,soruşturmanın daha iyi bir şekilde yürütülmesini sağlamak için "alt komisyonlar" kurulmasına karar verebilir(T.B.M.M.B.T.İ.m.17/3)(51).

Soruşturma komisyonunda kendi üyeleri dışından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri bulunamazlar(T.B.M.M.B.T.İ.m.20/2)Buradaki komisyon üyeleri dışındaki milletvekillerinden,soruşturma komisyonu çalışmalarına katılmamalarını istemekle,komisyon çalışmalarına etkide bulunmaları önlenmek istenmiştir.Bu düzenleme soruşturma komisyonunun çalışmalarının gizli olmasından da kaynaklanmaktadır.

Soruşturma komisyonu kural olarak meclis içerisinde görev yapar.Ancak gerekli görürse komisyon,kendisinin ya da kuracağı alt komisyonların meclisten ve Başkent'ten başka yerlere gitmesine de karar verebilir(T.B.M.M.B.T.İ.m.17/3)(52).

Soruşturma komisyonunun toplantı ve karar yeter sayısı üye tamsayısının salt çoğunluğudur(T.B.M.M.B.T.İ.m.20/1)(53).

e-Soruşturma Komisyonunun Raporu ve Bu Raporun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda Görüşülmesi

Yukarıda anlatılan kurallar çerçevesinde soruşturma komisyonu,raporunu hazırladıktan sonra,bu raporu Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na sunar.

(50) Bkz aşağıda s.70-72.

(51) ÖZBUDUN(1962):s.119.

(52) ÖZBUDUN(1962):s.118.

(53) Oylamanın niteliği hakkında eleştirisel bir tartışma için bkz.aşağıda s.72-73.

Bu rapor ilgili başbakan veya bakanın hazır bulunduğu oturumda görüşülür. Bu görüşmede ilgili bakan ya da başbakan dinlenir.

Bu görüşmeden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu ilgilinin Yüce Divan'a gönderilmesine ya da gönderilmemesine karar verir. Genel Kurul ilgilinin Yüce Divan'a gönderilmesine karar verirse, gönderme kararında ilgili bakan veya başbakanın hangi suçtan ötürü Yüce Divan'a gönderildiği hususunu da belirtmek zorundadır (T.B.M.M.B.T.İ.m.19/1-2).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında Yüce Divan'a gönderme kararı verilirse, dosya en geç yedi gün içerisinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'nca Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na gönderilir (T.B.M.M.B.T.İ.m.21). Yüce Divan'a gönderme kararı salt çoğunlukla verilir (1961 A.Y.m.86/1). Bu oylamanın gizli yapılmasında sonsuz yarar bulunmaktadır (54).

1961 Anayasasının 106/3. maddesine göre, Yüce Divan'a sevk edilen bakan bakanlıktan düşer. Başbakan Yüce Divan'a sevk edilirse hükümet düşer. Bu yaptırım 1961 Anayasasında açıkça düzenlenmemiştir. Ancak bu durumda hükümetin düşeceği normal bir sonuçtur.

C) Komisyon-Parti ilişkisi

1961 Anayasasının 90/4. maddesinde belirtildiği üzere, meclislerdeki siyasal parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 22. maddesi de bu düzenlemeye paralel bir düzenleme getirmiştir. Ancak anılan 22. maddeye göre, meclisteki siyasal parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili komisyon üyelikleri için gösterilecek adayların saptanması amacıyla seçim yapılabilir.

Yukarıda anlattığımız kurallar çerçevesinde bağımsız milletvekilleri de mecliste grup kuracak kadar çoğunluğa sahip iseler, meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamayacağı ve karar alınamayacağı kuralı bu milletvekilleri için de geçerli olacaktır (55).

Anayasanın ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün bu düzenlemeyi yapmasının amacı, meclis üyelerinin mensup oldukları partinin disiplini haricinde serbestçe hareket edebilmelerini sağlamaktır (56).

D) Soruşturma Önergesi Geri Alınabilir mi?

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüce Divan'a sevk kararını verir ve bu arada Yüce Divan'da yargılamaya başlanırsa, Türkiye Büyük Millet Meclisi davayı geri alamaz. Çünkü genel yargılama kurallarına göre, ortada bir kamu davası bulunmaktadır ve kamu davaları geri alınmaz (57).

(54) Bkz. aşağıda s. 72-73.

(55) Bkz. aşağıda s. 74 ve yuk. s. 46.

(56) OĞUZKAN: s. 11.

(57) EREM (1986): s. 671; KUMAŞ (1980): s. 273.

Burada başka bir sorun karşımıza çıkmaktadır.Acaba,dosya Yüce Divan'a gönderilmeden önce soruşturma önergesi geri alınabilir mi?

Soruşturma önergesini veren üye ya da üyeler ölmüşse soruşturma önergesi geri alınamaz.Yine soruşturma önergesini veren milletvekilleri üyelikten düşmüşse soruşturma önergesi geri alınamaz.Böyle bir durum yoksa önerge,veren milletvekilleri tarafından geri alınabilir.Ancak meclis soruşturması açılmasına karar verilmişse,ortada artık meclis iradesi olacağından soruşturma önergesi geri alınamaz(58).Acaba soruşturma önergesi meclisin iradesine ne zaman dönecektir?

Soruşturma önergesi 1961 Anayasasında soruşturma hazırlık komisyonu,1982 Anayasasında soruşturma komisyonu kurulunca meclisin iradesine dönüşür ve artık geri alınamaz.

Yüce Divan'da yargılama aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir(59).

5-Milli Güvenlik Konseyi Döneminde Meclis Soruşturması

2324 Sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'un(60) birinci maddesine göre, "9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı T.C.Anayasası ile değişiklikleri,aşağıdaki maddelerde belirtilen istisnalar saklı kalmak üzere,yeni bir anayasa kabul edilip yürürlüğe girinceye kadar yürürlüktedir" hükmünü getirmiştir.Kanun maddelerine baktığımız zaman meclis soruşturması ile ilgili bir değişiklik bulunmadığını görmekteyiz.

Kanunun 2.maddesine göre "Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na ait olduğu belirtilmiş olan görev ve yetkiler,12 Eylül 1980 tarihinden itibaren geçici olarak Milli Güvenlik Konseyi'ne;Cumhurbaşkanına ait olduğu belirtilen yetkiler de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanınca yerine getirilir ve kullanılır".O halde hükümeti denetleyecek organ Milli Güvenlik Konseyi'dir.

Milli Güvenlik Konseyi'nin yasama görevine ilişkin olarak "Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü"(61),dokuzuncu bölümünde "Denetim" başlığı altında yer alan 19.maddesinde,Milli Güvenlik Konseyi'nin başbakan ve bakanları her zaman denetleyebileceğini,soruşturma açılması kararının salt çoğunlukla verilebileceğini belirtmektedir.

(58) KUMAŞ(1980):s.273.Bu konuda örneğin,Danıştay kararlarının infaz edilmemesine göz yuman ve bu nedenle Anayasanın 132.maddesine aykırı bir tutum içinde olduğu ileri sürülen hükümet başkanı hakkında,19 Ocak 1967 gününde 136 sayılı kararla kurulan T.B.M.M.soruşturma hazırlık komisyonunun oluşturulmasını gerektiren önerge,sahibinin isteği üzerine geri verilmiştir(KUMAŞ(1980):s.273).

(59) Bkz.aşağıda s.74-81.

(60) Bu kanun 27.10.1980 tarihinde kabul edilmiş olup,28.10.1980 tarihli Resmi Gazetede Yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

(61) Bu tüzük 25.9.1980 tarihinde kabul edilmiş olup,28.10.1980 tarihinde Resmi Gazetede Yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

İçtüzüğün 20.maddesinde de başbakan ve bakanların görevleri sırasında,görevleri ile ilgili olarak işlemiş oldukları suçlardan ötürü soruşturma açılmasının Milli Güvenlik Konseyi kararına bağlı olduğu,adli organların bu konudaki isteklerinin de Adalet Bakanlığı ve Başbakanlık kanalıyla Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na iletileceğini belirtmektedir.Sonra Milli Güvenlik Konseyi konuyu gündeme alıp karara bağlayacaktır.

Bu ilk düzenlemenin yetersiz bir düzenleme olduğu ilk bakışta anlaşılacaktır.Bu yetersizlik Milli Güvenlik Konseyi tarafından da anlaşılmış,bu sebeple "T.C.Milli Güvenlik Konseyi'nin Yasama Görevleri İçtüzüğünün Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Milli Güvenlik Konseyi Kararı"(62) yürürlüğe girmiştir. Bu kararın 20.maddesi soruşturmayı geniş bir şekilde düzenlemiştir.Buna göre:

Başbakan veya bakanlar kurulu üyelerinden birisinin görevi ile ilgili olarak işlediği suçlardan ötürü meclis soruşturması açılması Milli Güvenlik Konseyi'nin kararına bağlıdır.Adli organların başvurusu hakkında bir değişiklik yapılmamıştır.

Soruşturma istemi Milli Güvenlik Konseyi tarafından karara bağlanır.Bu karar salt çoğunlukla verilir.Soruşturma açılmasına karar verildiğinde,bir soruşturma komisyonu kurulur.Komisyonun kuruluşu,çalışması,görev süresi ve soruşturma konusunun özelliğine göre gerekli diğer hususlar kuruluş kanununda gösterilir.

Komisyon ilgili kuruluşlardan ilgili bilgi ve belgeleri isteyebilir,istediği belgeye el koyabilir,hükümetin bütün araçlarından yararlanabilir,bakanlar kurulu üyelerini,diğer ilgilileri ve tanık ve bilirkişileri dinleyebilir,gerektiğinde alt komisyonlar halinde Başkent dışında çalışabilir,naip veya istinabe yoluyla adli organlardan yardım isteyebilir.Komisyon C.M.U.K.'nun sanık,tanık ve bilirkişilerle,zabıt,arama ve tutuklama ile ilgili olarak adli organlara verdiği özgürlüğü kısıtlayıcı yetkilerin kullanılmasını,gerekçesini de bildirmek suretiyle görevli adli organlardan isteyebilir.

Komisyonun çalışmaları gizlidir.

Komisyonun görev süresi yetmezse,gerekçeli istemi üzerine Milli Güvenlik Konseyi tarafından yeni bir süre verilebilir.

Komisyon çalışmalarının sonucunu bir raporla Milli Güvenlik Konseyi'ne sunar.Milli Güvenlik Konseyi ilgili başbakan veya bakanın savunmasını alır ve durumu karara bağlar.

20.madde ve devamı maddeler,bu karar sonucu neler olacağını belirtmemiştir.Ancak Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'un 1.maddesine göre,yeni anayasa yürür-

(62) Bu karar 10 numaralı karar olup,25.2.1981 tarihinde kabul edilmiş ve 3.3.1980 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

lûge girinceye kadar yeni düzenlemeler saklı kalmak kaydıyla,1961 Anayasasının ilgili hükümleri yürürlükte olacağına göre,Milli Güvenlik Konseyi ilgili bakan ya da başbakanın sorumlu olduğuna karar verirse,dosyayı Yüce Divan'a gönderecektir(63).

Görüldüğü gibi,12 Eylül 1980 rejimi,ilk önce Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ile meclis soruşturması hakkında 1961 Anayasal düzenlemelerinin saklı olduğunu belirtmiş,sonra konu ile ilgili Milli Güvenlik Konseyi İçtüzüğünü çıkararak sorunu çözmeye çalışmıştır.Bu düzenleme incelendiğinde,rejimin özelliklerinin serpiştirildiği bir düzenlemenin bulunduğu ve bu düzenlemenin,T.B.M.M.B.T.İ.'deki hükümlerin kötü bir kopyasından ileri gidemediği görülmektedir.

IV-1982 ANAYASASI'NDA MECLİS SORUŞTURMASI

1982 Anayasası,1961 Anayasasının tersine tek meclisli bir parlamenter rejimi benimsemiştir.1982 Anayasasında parlamento tek kanatlıdır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adını taşır.

1-1982 Anayasasında Meclis Soruşturmasının Hukuksal Dayanağı

A)Anayasadaki Düzenleme

1982 Anayasası,Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hükümeti denetleme yollarını düzenleyen 98.maddesinde meclis soruşturmasını da saymış ve 100.maddesinde de bu kurumu ayrıntılı olarak düzenlemiştir.Anayasanın anılan maddesine göre:

"Başbakan veya bakanlar hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir.Meclis bu istemi en geç bir ay içerisinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi durumunda,meclisteki siyasi partilerin güçleri oranında komisyona verecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ad çekmek suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır.Komisyon soruşturmanın sonucunu belirten raporunu iki ay içerisinde meclise sunar.Soruşturmanın bu süre içerisinde bitirilememesi durumunda,komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü taktirde,ilgilinin Yüce Divan'a sevkine karar verir.Yüce Divan'a sevk kararı üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

(63) Nitekim,sosyal güvenlik eski bakanı,Hilmi İşgüzar ile ilgili olarak Yüce Divan'a sevk ve Yüce Divan'ın,E.1982/2 sayılı ve 13.4.1982 günlü kararı için bkz.Yüce Divan Kararları,c.1,Ankara 1985,s.278-297;Tuncay Mataracı ile ilgili olarak Yüce Divan'ın 1981/2 E.ve 1982/1 K.sayılı ve 16.3.1982 tarihli kararı için adı geçen eser,s.714-742.

Meclisteki siyasi parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz".

1982 Anayasasının 100.maddesinin gerekçesinde ise şu düzenlemeler yer almaktadır.

"Bu maddede,1961 Anayasasının 90.maddesinde düzenlenmiş olan meclis soruşturması yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

Meclis soruşturmasında,Meclisin çalışmalarını aksatmama,ayrıca gerçekleri rahat bir çalışmayla ortaya çıkarma esası göz önünde tutularak aşağıdaki yenilikler getirilmiştir.

1-Meclis soruşturması için üyelerin en az onda birinin vereceği önerge şart koşulmuştur.

2-Bu istemin meclisçe en geç bir ay içerisinde karara bağlanması kuralı getirilmiştir.

3-Soruşturmaya karar verilmesi halinde,meclisteki siyasi partilerin güçleri oranında onbeş kişilik komisyona üye vermelerini sağlamak ve bu komisyonu ad çekmek suretiyle kurabilmek için,her partinin komisyona vereceği üye sayısının üç katı aday göstermesi; ad çekmenin de her parti adayları için ayrı ayrı yapılmak suretiyle sonuca varılması uygun görülmüştür.

4-Komasyon soruşturmayı yaparak sonucunu bildiren raporunu iki ay içerisinde meclis Başkanlığına sunacaktır.Soruşturmanın bu süre içerisinde bitirilememesi halinde komisyona iki aylık ve kesin bir süre daha verilmesi uygun görülmüştür.Rapor meclis tarafından öncelikle gündeme alınarak görüşülür ve Yüce Divan'a sevk kararı verilebilir.

5-Yüce Divan'a sevk kararı ancak salt çoğunlukla alınır.

Siyasi partilerin meclis soruşturması hakkında tarafsızlığı korunmuştur.

Bu esaslar göz önünde tutulmak suretiyle,meclis soruşturmasının sade ve selim,tartışmasız bir şekilde sonuçlandırılması amacı güdülmüştür"(64).

Danışma Meclisi görüşmelerinde de meclis soruşturması ile ilgili incelemeler yapılırken,Anayasa Komisyonu adına Kemal Dal şu görüşleri ileri sürmüştür.

"Bir hükümetin üyelerini yaptıkları görev dolayısıyla,bulun-

(64) ÖZER:.403-404.Anayasasının 100.maddesinin gerekçesi,1982 Anayasası ile 1961 Anayasalarının meclis soruşturması kurumunu düzenleme şekilleri arasındaki farkları da açık bir şekilde ortaya koymaktadır.1982 Anayasasında meclis soruşturması ile 1961 Anayasasında meclis soruşturması kurumları arasındaki farklar bu düzenlemeler incelenerek ortaya çıkarılabilir.

bulundakları mevki dolayısıyla olur olmaz ithamlardan korumak gerekir.Bu,ülkenin iyi yönetimi bakımından da gereklidir;ama gerçekten bir suistimalleri var ise,onların yakasına yapışılmasını herkes kabul eder.Bu bakımdan,yapılan soruşturmaların mutlaka sonuçlandırılması gerekir;ama olur olmaz ithamlarla da hükümet üyelerinin kamuoyunda küçük düşürülmemesi gerekir"(65).

B)İçtüzükteki Düzenleme

Yukarıda belirttiğimiz gibi 1982 Anayasasının yürürlüğe girmesinden bu yana,Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni bir tüzük hazırlamamıştır(66).Durum böyle olunca,1961 Anayasası dönemindeki içtüzüklerin uygulanırlığı sorunu ortaya çıkmıştır.Acaba bu içtüzüklerden hangisi ne ölçüde uygulanacaktır?Bu sorunun yanıtını,1982 Anayasasının geçici 6.maddesi vermektedir.Bu maddeye göre:

"Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplantı ve çalışmaları için,kendi içtüzükleri yapılmaya kadar,Millet Meclisi'nin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan içtüzüğünün Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanır".

Demek ki 1961 Anayasası zamanında yürürlükte bulunan içtüzüklerden yalnız Millet Meclisi İçtüzüğünün uygulanması mümkündür.Ancak Millet Meclisi İçtüzüğü incelendiği zaman,meclis soruşturması ile ilgili olarak birtek hükmün dahi bu içtüzükte bulunmadığı görülecektir.Anayasa yapıcı burada gerekli incelemeleri iyi yapmadığı için eksik bir düzenleme yapmıştır.

Bu eksikliğin farkına varan Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu,eski devlet bakanlarından İsmail Özdağlar hakkında açılan meclis soruşturması görüşmeleri sırasında,Anayasanın 100.maddesine göre kurulması kararlaştırılan meclis soruşturması komisyonlarının,üyelik şartları,çalışma usûl ve esasları ile yetkileri ve soruşturma komisyonunun düzenleyeceği raporun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi usûl ve esasları hakkında,Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü yapılmaya kadar,17.12.1965 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğünün Anayasaya aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasının Genel Kurul'un onayına sunulması üzerine,gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra bu öneriyi kabul etmiştir(67).

(65) Danışma Meclisi Tutanak Dergisi,c.9,140.Birleşim,1.Oturum,1.9.1982,s.260-267.

+ (66) Bu arada 31.12.1984 yılında,Erzurum Milletvekili Sebahattin Aras,İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ve arkadaşları tarafından,Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü teklifi yapılmış,Anayasa Komisyonu da bu konuda bir rapor hazırlamış,ancak bu durum bir içtüzük haline getirilememiştir.Bu teklifin meclis soruşturması ile ilgili bölümleri "EKLER" bölümünde sunulmuştur.Bkz. aşağıda s.96-98.

(67) T.B.M.M. Dönem XVII,c.12,s.254-255.

O halde 1982 Anayasasına göre meclis soruşturması istemleri yeni içtüzük yürürlüğe girinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün, "100. maddeye göre kurulan meclis soruşturması komisyonlarının üyelik şartları, çalışma usûl ve esasları ile yetkileri ve soruşturma komisyonunun düzenleyeceği raporun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi usûl ve esasları"na ilişkin hükümlerinden Anayasaya aykırı olmayanları uygulanacaktır.

2-1982 Anayasasında Meclis Soruşturmasının Yürütülmesi

A) Soruşturma İsteminde Bulunabilecek Olanlar

1982 Anayasası 1961 Anayasasına nazaran, sayısal açıdan soruşturma isteminde bulunabilecek olanları sınırlamıştır. Yukarıda anlattığımız gibi 1961 Anayasasında, Millet Meclisi üyeleri ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri sayısal bir sınırlama söz konusu olmaksızın meclis soruşturması açılması isteminde bulunabiliyorlardı. Oysa 1982 Anayasasının 100. maddesine göre, meclis soruşturması açılmasını isteme yetkisi sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının onda birine tanınmıştır. Öte yandan 1961 Anayasasında yargı organları da görevsizlik kararı vererek meclis soruşturması açılması isteminde bulunabilirken, 1982 Anayasası yargı organlarına bu olanağı tanımamıştır.

1961 Anayasasına göre meclis soruşturması önergesi verebilme yetkisinin bir tek parlamenterde dahi olması, bu dönemde meclis soruşturması önergelerinin sayısını artırmıştır. 1961 Anayasası döneminde, yani ondokuz yıl içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 316 adet meclis soruşturması önergesi verilmiştir. 1982 Anayasasındaki kısıtlayıcı düzenleme ile bu sayıda gözle görülür bir azalma olmuştur. 1982 Anayasasının kabul edilmesinden sonraki ilk dönemde, yani 17. Dönemde meclis soruşturması istemlerinde büyük bir azalma olmuştur. Bu dönemde sadece yedi adet meclis soruşturması önergesi verilmiş, bunlardan sadece bir tanesi kabul edilmiştir (68).

Yargı organları bakmakta oldukları bir dava sırasında, başbakan ya da bakanların sorumluluklarını gerektiren, görevlerinden dolayı bir eylemlerini ortaya çıkarırlarsa ne yapılacaktır? Bilindiği gibi başbakan ve bakanları görevleri ile ilgili olarak işlemiş oldukları suçlardan dolayı yargılama yetki ve görevi Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne ait bulunmaktadır. O halde Yüce Divan dışında bir organ bu tür davalara bakmaya yetkili ve görevli bulunmamaktadır. Bir başbakan veya bakanın görevi ile ilgili olarak işlemiş olduğu suç ile karşılaşan yargı organları görevsizlik kararı vermek zorunda kalacaklardır. Ancak bu tür davalarda Yüce Divan'a nakletme nasıl gerçekleştirilecektir?

(68) ONAR, Erdal: 1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hükümeti Denetleme İşlevi (22 Nisan 1990 Tarihli Milli Egemenlik Sempozyumuna Sunulan Tebliğ. Halen basım çalışmaları devam etmektedir), s. 16-17; Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu üyesi Turgut Tan bu konuda daha çarpıcı bir görüş ileri sürmüştür. "Tasarıda üye tamsayısının en az onda biri oranındaki üyelerin soruşturma önergesi verebileceğinden söz edilmektedir.... Mümkün olsa da en

Burada şöyle bir yol izlenebilir:

Geçtiğimiz 17.Dönem içerisinde eski yıllardan kalan meclis soruşturmalarından tamamlanmamış olanlarına karşı,milletvekilleri tarafından dönemin Meclis Başkanlığına bir teklifte bulunulmuştur.Bu teklifte Anayasanın 100.maddesi gereği meclis soruşturma önergelerinin sadece Türkiye Büyük Milletmeclisi'nin üye tamsayısının onda biri tarafından verilebileceği,adli makamlara başvuru yoluyla meclis soruşturması açılmasının mümkün olamayacağı,bu nedenlerden ötürü,önceden devreden meclis soruşturma önergelerinden onda birden fazla imzalı olanların 100.madde gereğince işlemden kalması istenmiştir.İmza sayısı Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının onda birinden az olan önergeler hakkında imza noksanının tamamlanması için Genel Kurul tarafından bir süre verilmesi istenmiştir.Bu teklif üzerine Genel Kurul tarafından on günlük bir süre verilmiş,zaten imza eksikliği olmayanlar ile imza eksikliği tamamlananlar işleme konmuş,diğerleri ise işlemden kaldırılmıştır(69).

1982 Anayasası uygulamasında da yargı organları tarafından meclise intikal ettirilecek meclis soruşturması önergeleri için aynı yol izlenebilir.Bu istem Başbakanlık aracılığı ile Meclis Başkanlığına iletilir.Meclis Başkanlığı üyelere bir süre verir.Bu süre içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının onda biri tutarında milletvekili tarafından bu istem benimsenirse ve önerge haline dönüştürülürse,meclis soruşturması süreci başlar.Aksi halde yapacak birşey kalmayacaktır.

1982 Anayasasının 100/1.maddesi gereğince meclis soruşturması açılması istemleri bir önerge ile yapılabilir.

B)Meclis Soruşturmasının Konusu

Meclis soruşturmasının amacının,görevinden ayrılmış olsun ya da olmasın,başbakan ya da bakanlar kurulu üyelerinden birisinin,bakanlar kurulunun genel siyasetinden veya bakanlıkların görevleri ile ilgili işlerden dolayı,cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin görev sırasında işlenmiş olup olmadığının belirlenmesi olduğunu yukarıda incelemiştik(70).

Meclis soruşturmasının konusu,başbakan veya bakanların görevlerinden dolayı cezai sorumluluklarının bulunup bulunmadığının belirlenmesidir.Başka bir deyişle,bakanları cezai sorumluluğa götürecek yol meclis soruşturmasıdır(71). Oysa 1924 Anayasasında meclis soruşturması yoluyla,bakanların cezai sorumlulukları yanında mali sorumluluklarının da bulunup bulunmadığı inceleme konusu ya-

100 üye denilse.Çünkü meclis soruşturması müessesesi zaman içerisinde Türk parlamento hukukunda ciddiyyetden büyük ölçüde kayıp vermiştir".(Danışma Meclisi Tutanak Dergisi,c.9,1982,s.262).

(69) T.B.M.M.TD.Dönem XVII,c.14,1984,s.463-466.

(70) Bkz.yuk.s. 50-52.

(71) ARMAĞAN,Servet:1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu,İstanbul 1978,s.158-159.

pılmaktaydı(72).1961 ve 1982 Anayasalarında ise,meclis soruşturması yoluyla bakanların görevleri dolayısıyla sadece cezai sorumluluklarının bulunup bulunmadığı incelenmektedir.

Öte yandan bir bütün olarak bakanlar kurulunun cezai sorumluluğunun bulunduğu kabul edilmediğinden,bakanlar kurulu aleyhine toplu olarak meclis soruşturması kurumu çalıştırılmaz(73).

C)Meclis Soruşturması İsteminin Kapsamı

Meclis soruşturması isteminde hangi fiillerin,hangi kanun ve düzene aykırı olduğunun açıkça belirtilmesi gerekir(74).Yani,meclis soruşturması isteminde,somut olarak meclis soruşturması isteminin konusunun ve kapsamının belirlenmesi gerekir.Başbakan veya bakanlardan bir veya birkaçının genel olarak cezai sorumluluklarının belirlenmesi için meclis soruşturması açılması isteminden söz edilemez.Somut olarak belirli eylem veya eylemlerin,başbakan veya bakanların cezai sorumluluğunu gerektirdiğinden söz edilerek meclis soruşturması isteminde bulunulması gerekir.Bu husus Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 12/2. maddesinde belirtildiği üzere,bir zorunluluktur.Yine aynı madde incelendiğinde,meclis soruşturması açılması isteminde gerekçe belirtmenin de bir zorunluluk olduğu anlaşılacaktır.Bu kurallara uyulmadan ileri sürülen meclis soruşturması istemleri reddedilir.

3-Meclis Soruşturması İsteminin Görüşülmesi ve Meclis Soruşturma Komisyonu

Meclis soruşturması önergesi en geç bir ay içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülür.Bu görüşmede meclis soruşturması açılmasına ya da açılmasına karar verilir(1982 A.Y.m.100).Bu karar basit çoğunlukla verilir(75).

A)Soruşturma Komisyonu

a-Soruşturma Komisyonunun Kuruluşu

1982 Anayasasında 1961 Anayasasının aksine,meclis soruşturması önergesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilince,bir hazırlık komisyonu kurulmayıp,doğrudan doğruya soruşturma komisyonu kurulmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından soruşturma açılmasına karar verilmesinden sonra,siyasal partilerin güçleri oranında komisyona verecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından ad çekmek suretiyle,onbeş kişilik bir komisyon kurulur.

Anayasanın 95.maddesinde,içtüzük hükümlerinin siyasal partilerin,Meclisin bütün faaliyetlerine,üye sayıları oranında katılmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilirken,partilerin grup kurmuş olmaları şartı aranmakta-

(72) ONAR(1990):s.13-14;BİLGE,Necip:Bakanların Görev ve Sorumluları,Ankara 1956, s.42-44;Ekz.yuk.s.50.

(73) Ekz.yuk.s.50-51.

(74) Ekz.yuk.s.51.

(75) ONAR(1990):s.14.

dır(76).Oysa meclis soruşturma komisyonunun oluşumunda,100.madde böyle bir şartı aramamaktadır.Sadece siyasal partilerden söz edilmektedir(77).Bu kuralı Anayasanın 95.maddesindeki grup kurma şartının bir istisnası olarak görmemiz gerekir.Nitekim bu maddenin Danışma Meclisi'nde görüşülmesinde,Anayasa Komisyonu Başkanı Prof.Dr.Aldıkaçtı,burada parti grubu terimini kullanmaktan bilinçli olarak kaçtıklarını söylemekteydi.Nedenini açıklarken "parti grubu denilseydi her gruba onbeş üyeli soruşturma komisyonunda mutlaka üyelik verilmesi gerekeceğine;oysa grup kurabilen parti sayısının çok fazla olduğu hallerde ise (örneğin onaltı parti grubu gibi),bunun imkânsızlığı"na dikkati çekmekteydi(78).Bu durumda madde "siyasal partilerin güçleri oranında" dediğinden,oranlamaya göre güçleri yetmeyen partilerin grup kurabilmiş olsalar bile,komisyonunda yer almaları söz konusu olmayacaktır.Buna karşılık uzak bir ihtimal dahi olsa,grup kuramamış siyasal partilerin de,iskemlelerin dağılımı izin verdiğinde soruşturma komisyonununa üye vermeleri mümkün olacaktır(79).

Soruşturma komisyonunda,oluşum için bağımsız milletvekillerinin durumu ise başka bir sorun doğurmaktadır.Anayasanın 100.maddesi sadece siyasal partilerden söz etmektedir.Bu sebeple sayıları ne olursa olsun bağımsız üyelerin komisyonunda görev almaları mümkün değil midir?

Günümüz partiler demokrasisinde,yasama organındaki bağımsızların sayısının ,komisyona üye vermeye yetecek düzeyde olmasını uzak bir ihtimal olarak görsek bile,Anayasada tamamen dışlandıklarını söyleyemeyiz.Başka bir deyişle Anayasa,soruşturma komisyonunun oluşumunda partilerin güçleri oranında temsil edileceklerini belirtirken,komisyonun sadece partili üyelerden oluşacağını,partili olmayanların bu komisyonunda asla yer almayacağını kastetmiş olamaz.Anayasadaki bu kural ile,komisyonun üyelerinin partiler arasındaki dağılımının nasıl olacağını gösterilmesi amaçlanmıştır.Dolayısıyla soruşturma komisyonunun oluşumunda,partili üyeler kadar bağımsızların da dikkate alınmaları ve sayıları komisyonun üye verecek sayıya u-

(76) 1982 Anayasasının 95/2.maddesi nin metni şöyledir."İçtüzük hükümleri,siyasi parti gruplarının,meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir...".

(77) Aslında,Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı Anayasa Tasarısında farklı bir düzenleme getirilmiş ve soruşturma komisyonunun,Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından ad çekme yoluyla belirleneceği belirtilmişti.Ancak Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında bu düzenlemeye,soruşturma komisyonunun tümünün aynı partiye mensup milletvekillerinden oluşabilme nedeniyle karşı çıkılmış,Anayasa Komisyonu da maddeyi geri çekerek yeniden düzenlemiş ve böylece bugünkü şekli ortaya çıkmıştır(Danışma Meclisi Tutanak Dergisi.c.9,s.260-267 ve c.10,s.334-338).

(78) Danışma Meclisi Tutanak Dergisi,c.10,s.336.

(79) Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanı Aldıkaçtı,bu ihtimalin gerçekleşmesini mümkün görmemekteydi(Danışma Meclisi Tutanak Dergisi,c.10,s.336).

laşmışsa, aralarından gösterecekleri üç kat aday içinden kura ile bunların da belirlenmeleri gerekecektir. Aksi düşünce, Anayasanın 100. maddesinin son fıkrasında yer alan, meclisteki siyasal parti gruplarında, meclis soruşturması ile ilgili olarak görüşme yapılamaması ve karar alınamaması kuralının sağlamak istediği parti disiplininin etkisinde kalmadan karar verebilme amacı ile de bir bakıma ters düşer. Gerçekten bir yandan, parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili karar alınması ve görüşme yapılması yasaklanarak, milletvekillerinin partili olmaktan etkilenmeyip objektif karar verebilmelerini sağlama amacı güdülmüş, öte yandan sayıları komisyona temsilci olarak katılmaya yetecek sayıda olsa bile, sırf partili olmadıkları için bağımsızların komisyonda yer almalarına izin verilmemiştir, şeklindeki bir düşünce tarzı tutarlı olmayan bir görüş olacaktır. Bu nedenle bağımsızların sayısı üye tamsayısına oranlandığında, onbeş kişilik soruşturma komisyonunda yer alacak güce ulaşırsa, komisyonun oluşumunda dikkate alınmaları gerekir. Anayasa Mahkemesi de 1961 Anayasası döneminde, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'nun Başkanlık Divanında sadece siyasal parti gruplarının yer alabileceğine ilişkin kararını iptal ederken, anılan kararın bu gerekçelerle yanlış olduğunu belirtmiştir(80).

Soruşturma komisyonuna, meclisin bir organı olması sebebiyle dışarıdan üye alınamaz. Ancak meclisin dışındaki kişilerin istişari nitelikteki görüşlerine başvurulabilir.

Soruşturma komisyonuna, C.M.U.K.'nun 21 ve 22. maddelerindeki yazılı durumlarda bulunan meclis üyeleri ile, meclis soruşturması önergesini veren ya da daha önce meclislerden birisinde veyahut meclisin dışındaki bir konumda görüşlerini açıklamış olan T.B.M.M. üyeleri seçilemez(81).

Bu kurallar, komisyonun tutanak yazıcıları ve yazıcıları için de uygulanır (T.B.M.M.B.T.İ.m.18/2).

Soruşturma hazırlık komisyonunda görev alan meclis üyelerinin, soruşturma komisyonunda görev alamayacağı kuralı, 1982 Anayasası dönemindeki meclis soruşturma üyeleri için uygulanmayacaktır. Çünkü 1982 Anayasası döneminde meclis soruşturması hazırlık komisyonu kurulmayıp, doğrudan meclis soruşturma komisyonu kurulacaktır.

Bütün bu anlatılan kurallar soruşturma komisyonu üyelerinin tarafsızlığını sağlamak için getirilmiştir.

(80) ONAR (1990); s.14-15; Anayasa Mahkemesi'nin kararı için bkz. 25.12.1973 tarihli, E.1973/43, K.1973/39 sayılı kararı A.M.Ė.D.c.2, s.385-388; Bu konuda ayrıca bkz. TEZİÇ, Erdoğan: Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, İstanbul 1980, s.91-93 ve s.115-117.

(81) Ekz.yuk.s.54-55.

b-Soruşturma Komisyonunun Çalışma Süresi

Meclis soruşturma komisyonunun çalışma süresi iki aydır(1982 A.Y.m.100/2).Bu sürenin yetmemesi durumunda komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

1961 Anayasasında yer almayan komisyonunun raporunun kesin olarak belirli bir süre içerisinde sunulması yükümlülüğü,1982 Anayasasında 1961 Anayasası dönemindeki sakıncaları gidermek için getirilmiştir.Gerçekten 1961 Anayasası döneminde,böyle bir yükümlülük olmayışı,1961 Anayasası zamanında meclis soruşturması çalışmalarının çok uzamasına yol açmıştır.Danışma Meclisi görüşmelerinde konu ile ilgili olarak Anayasa Komisyonu adına Kemal Dal şu görüşleri ileri sürmüştür.

"İki aylık sürede komisyon görevini bitiremediği takdirde,Anayasayı ihlal etmiş olmaz....Raporla çalışmalarını bitiremediklerini Meclise bildirirler;ama her halukârda komisyonun incelemesinin bitirilmesinin azami bir süresinin bulunmasında yarar olduğu kanısındayız"(82).

Burada,sonradan verilen iki aylık yeni ve kesin bir süreye rağmen,çalışmaların bitirilememesi durumunda dahi Meclisin yeni bir süre vereceği gibi bir sonuç çıkmaktadır.Ancak bu görüşe katılmak mümkün değildir.Çünkü Anayasa metni bu konuda çok açık ve net bir düzenleme getirmiş ve komisyona iki aylık yeni ve kesin bir sürenin verileceğini belirtmiştir.

c-Soruşturma Komisyonunun Yetkileri

1982 Anayasası döneminde yeni içtüzük henüz hazırlanıp yürürlüğe girmediğinden,konuya ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İchtüzüğü'nün ilgili maddeleri uygulanacaktır.

Her incelemede olabileceği gibi,meclis soruşturmasında da tanıkların dinlenmesine ve bazı belgelerin incelenmesine gerek duyulabilir.Bunu düşünen yasa koyucu,T.B.M.M.B.T.İ.ile meclis soruşturma komisyonuna bazı yetkiler vermiştir.

Soruşturma komisyonunun görevi oldukça önemlidir.Yapılacak soruşturma sonunda,başbakan veya bakanlar kurulu üyesinin sorumlu olup olmadığına ilişkin bir rapor hazırlanacak ve bunun sonucu olarak da,Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ilgili ya da ilgililer Yüce Divan'a sevk edilebileceklerdir.

Bu sebeplerden ötürü soruşturma komisyonunun bazı üstün yetkileri bulunmalıdır ve bulunmaktadır.

Komisyon,hükümetten gerekli bütün belgeleri isteyebilir,bütün araçlarından yararlanabilir.İstediği evraka el koyabilir.İlgili bakanlar kurulu üyesi ya da başbakanın dinlenmesi gerekirse dinleyebilir(T.B.M.M.B.T.İ.m.17/2).

(82) Danışma Meclisi Tutanak Dergisi,c.9,s.260-267.

Öte yandan soruşturma komisyonu, konu ile ilgili herhangi bir kişiyi tanık ve bilirkişi olarak dinleme yetkisine de sahip bulunmaktadır. Bu konuda, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun düzenlediği yaptırımların uygulanmasını isteme yetkisi de soruşturma komisyonuna tanınmıştır. Burada dikkat edileceği gibi soruşturma komisyonu Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda yer alan ve dolayısıyla cezai nitelikteki bazı yaptırımların uygulanmasını adli makamlardan isteyebilmekte, kendisinin bunları uygulama gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Komisyonun burada yapacağı iş, Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunmaktır.

Bu cümleden olarak; örneğin soruşturma komisyonu, usulüne uygun olarak olay hakkında bilgisine başvurulmak üzere bir kişiyi tanık olarak çağırabilir. Bu kişinin ömrünü bildirmeksizin gelmemesi üzerine zorla getirilmesini, tanıklıktan çekinme hakkı olmayan kişileri tanıklığa ve yemine zorlamak için, dinleneceği olay hakkında karar verilinceye kadar ve her halukârda altı ayı geçmemek üzere özgürlüğünün kısıtlanmasını yazı ile adli organlardan isteyebilir (C.M.U.K.'nin 43 ve 46. maddeleri). Yine yalan tanıklık durumunda suç duyurusunda bulunulabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü 17/5. maddesinde, soruşturma komisyonunun adli organlardan özgürlüğü bağlayıcı cezaların uygulanmasını isteme yetkisini tanımakla birlikte, diğer cezalar, örneğin para cezası hakkında bir atıfta bulunmamıştır. Komisyonun para cezalarının uygulanmasını adli organlardan isteme yetkisinin bulunup bulunmadığı sorunu karşınıza çıkmaktadır.

Burada içtüzük maddesinin dar yorumlanmaması gerektiği düşüncesindeyiz. Soruşturma komisyonunun amacı olayı tam olarak aydınlatmaktır. Bu amaca aykırı davranışlarda bulunan kişilere özgürlüğü bağlayıcı ceza verilmesini istemek yetkisine sahip bulunan soruşturma komisyonunun, diğer cezaların uygulanmasını isteme yetkisine sahip olduğunun öncelikle kabul edilmesi gerekir (83).

Yukarıda belirttiğimiz gibi, soruşturma komisyonunun bu yaptırımların uygulanmasını Cumhuriyet Savcılığını harekete geçirerek adli makamlardan isteme yetkisi bulunup, bizzatihi bu yaptırımları uygulama yetkisi bulunmamaktadır (84).

Komisyonlar kural olarak meclisin çalışma devresi içerisinde faaliyet gösterebilirler. Tatil zamamında çalışmalarına devam etmeyecekleri kural olmakla birlikte, bu dönemde de çalışmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'ndan izin alabilirler. Yani bu dönemde de yetkili olarak çalışmalarını mümkündür (85).

(83) Örneğin C.M.U.K.'nin 46. maddesine göre, usulüne uygun olarak çağrılan tanık, gelmezse zorla getirilir ve gelmemesinin sebep olduğu masraflar ile belirli bir oranda para cezasına mahkûm edilebilir.

(84) Soruşturma komisyonunun bu yetkileri de meclis soruşturmasının yargısal nitelikteki bir kurum olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir.

(85) ÖZBUDUN (1962): s. 117.

Ancak soruşturma komisyonunun görevini bitirmeden önce Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenmiş ve yeni bin meclis kurulmuş ise durum ne olacaktır? Soruşturma komisyonu, belirli bir meclis soruşturmasının hazırlık çalışmasını yapmak için seçildiğinden, seçimlerin yenilenmesi komisyonun hukuki varlığının sona ermesine sebep olacaktır.

d-Soruşturma Komisyonunun Çalışma Yöntemi

Soruşturma komisyonunun çalışmaları gizlidir(T.B.M.M.B.T.İ.m.17/6 ve 14/3). Bu özellik ile hazırlık soruşturmasının gizli olması arasındaki benzerlik, meclis soruşturmasının yargısal niteliğini ortaya koymaktadır.

Soruşturma komisyonunda kendi üyeleri dışından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri bulunamazlar(T.B.M.M.B.T.İ.m.20/1). Bu düzenleme, meclis soruşturmasının, soruşturma komisyonunun çalışmalarının gizli olması ile paralel bir düzenlemedir.

Soruşturma komisyonu gerekli görürse, soruşturmanın daha iyi bir şekilde yürütülmesini sağlamak için "alt komisyonlar kurulmasına karar verebilir(T.B.M.M.B.T.İ.m.17/3). Soruşturmanın kapsamının geniş olması durumunda daha iyi bir inceleme yapılmasının zorunlu olduğu hallerde, soruşturma komisyonu böyle bir karar verebilir.

Soruşturma komisyonu kural olarak meclis içerisinde görev yapar(T.B.M.M.B.T.İ.m.20/2). Ancak gereken hallerde komisyon, kendisinin ya da alt komisyonların Meclisten ve Başkent'ten başka yerlere gitmesine de karar verebilir(86).

e-Soruşturma Komisyonunun Raporu ve Bu Raporun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda Görüşülmesi

Yukarıda anlatılan kurallar çerçevesinde soruşturma komisyonu, çalışmalarının sonunda bir rapor hazırlar ve bu raporu Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na sunar.

Soruşturma komisyonunun hazırladığı bu rapor Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda öncelikle görüşülür. Genel Kurul, ilgili bakan ya da başbakanın da hazır bulunabileceği oturumda, ilgilinin Yüce Divan'a gönderilmesine ya da gönderilmemesine karar verecektir. Genel Kurul bu kararı verirken komisyonun raporu ile bağlı değildir. Yüce Divan'a gönderme kararı için, 1982 Anayasasının 100/3. maddesine göre salt çoğunluk gerekir. Bu kararın verilmesi için yapılacak oylamanın açık ya da gizli yapılması konusu önemli bir konu durumundadır.

1982 Anayasasının 100. maddesi oylamanın niteliği hakkında bir açıklama yapmamıştır. Daha doğrusu oylamanın gizli yapılacağına ilişkin bir düzenleme bulunmadığından, oylama açık yapılacaktır. Ancak oylamanın açık yapılması durumunda bazı

sakıncaların ortaya çıkacağı görüşündeyiz(87).

Anayasanın 100.maddesinin son fıkrasında belirtildiği gibi,meclisteki siyasi parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.Bu düzenlemenin amacı,soruna parti kimliği dışında yaklaşılmasının sağlanmasıdır.Bu amaca açık oylama ile varılabileceği tartışmaya açık bir husustur.Bu sebeple oylamanın gizli yapılmasında sonsuz yarar bulunduğu görüşündeyiz.

Bu görüşmeden sonra yapılacak oylama ile,ilgili ya da ilgililer Yüce Divan'a sevk edilirken,gönderme kararında ilgili başbakan ya da bakanın hangi suçtan ötürü Yüce Divan'a gönderildiği hususunun da belirtilmesi gerekir(T.B.M.M.B.T.İ. m.19/1-2).

Yüce Divan'a gönderme kararı verilmesi üzerine dosya en geç yedi gün içerisinde,Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'nca Yüce Divan'a gönderilir(T.B.M.M.B.T.İ.m.21).

Anayasanın 113/3.maddesi gereğince,Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir bakanın yargılanması için Yüce Divan'a gönderilmesi kararı vermesi durumunda,ilgili bakan bakanlıktan düşecektir.Başbakan Yüce Divan'a sevk edilirse,hükümet istifa etmiş sayılır.

Burada bir sorun karşımıza çıkmaktadır.

Meclis soruşturması sonucu,yargılanan ve Anayasanın 84.maddesi gereğince,Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen başbakan veya bakanlar kurulu üyesinin üyeliğinin düşmesine,üye tamsayısının salt çoğunluğu ile meclis karar verecektir.

Yine Anayasanın 76/2.maddesine göre:

"...taksirli suçlar hariç,toplam bir yıl ve daha fazla ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar;zimmet,ihtilas,irtikap,rüşvet,hırsızlık,dolandırıcılık,sahtecilik,inancı kötüyeye kullanma,dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla kaçakçılık,resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma,Devlet sırlarını açığa vurma,ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemlere tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar,affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler".

Şimdi Anayasanın 76/2.maddesinde belirtilen suçlardan birisiyle Yüce Divan'da yargılanan ve hüküm giyen bir bakan ya da başbakanın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinden düşmesine salt çoğunlukla karar verilecektir.Farazi olarak düşünsek dahi,böyle bir durumda Türkiye Büyük Millet Meclisi bu kişilerin üyeliğinin düşmesine karar vermeyebilir.Bu durumda,aslında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmaya layık olmayan bir milletvekilinin bu sıfatının Anayasa Mahkemesi'nin

(87) Aynı görüş için bkz.ONAR(1990):s.16.

kararına rağmen devam etmesi durumu söz konusudur. Burada Anayasa içerisinde bir çelişki yanında demokratik olmayan bir düzenleme ile karşı karşıya bulunmaktayız. Bu sebeple Anayasada, böyle bir durumda bulunan ilgili başbakan ya da bakanların (aynı zamanda milletvekili iseler), milletvekilliği sıfatlarının otomatik olarak düşeceğini içeren bir düzenlemenin yapılması gerekir.

f-Komisyon-Parti ilişkisi

1982 Anayasasının 100/son maddesinde belirtildiği üzere, Meclisteki siyasal parti gruplarında, meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz. 1982 Anayasası zamanında da yürürlükte bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İktüzüğü'nün 22. maddesinde de buna paralel bir düzenleme bulunmaktadır. Fakat anılan 22. maddeye göre, meclisteki siyasal parti gruplarında soruşturma komisyonlarına verecekleri üyelerin seçimi için toplantı yapılabilir. Ancak bu amaçla dahi olsa meclis soruşturması ile ilgili olarak Anayasanın anılan maddesinde belirtilen kuralın çiğnenmesi yasaktır.

Bu düzenlemenin amacı, meclisteki siyasal partilerin, meclis soruşturması ile ilgili olarak parti üyesi milletvekili üyelerini etkilemelerini önlemektir. Bu amaçtan hareket edildiği zaman bu kuralın, sadece siyasal parti üyesi olan milletvekilleri için değil, bağımsız milletvekilleri için de geçerli olduğu sonucuna varılacaktır(88).

V.YÜCE DİVAN'DA YARGILAMA

Yüce Divan'da yapılacak yargılamalarda, Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun uygulanacaktır. Bu kanun 2949 numaralı olup, 10.11.1983 tarihinde kabul edilmiş ve 13.11.1983 tarihli ve 18220 numaralı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Biz bu bölümde meclis soruşturması ile ilgili olarak gereken bilgileri vermekle yetinip, Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un, "Yüce Divan Sıfatıyla Bakılan İşlerde Usul" başlığını taşıyan yedinci bölümünün tam metnini "Ekler" bölümünde sunacağız.

1-Sanığın Sıfatı Bakımından Yüce Divan'ın Görevi

A)Suçun Saiki

1982 Anayasasının 148/3. maddesi sadece belirli kimselerin görevleri ile ilgili suçları hakkında, Anayasa Mahkemesi'ni Yüce Divan sıfatıyla yetkili ve görevli kılmıştır. Anayasanın anılan maddesine göre:

"Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay başkan ve üyelerini,

(88) Ekz.yuk.s.68-69 ve 59.

görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar".

Görüldüğü gibi, bakanlar kurulu üyelerini görevleri ile ilgili suçlardan dolayı yargılamak yetki ve görevi, Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne ait bulunmaktadır. Bu suçların özel olarak siyasi saik ile işlenmiş olması gerekmez. Kişisel yarar gözetilerek işlenen suçlarda da (örneğin zimmet, ihtilas, irtikap vb) Yüce Divan görevli ve yetkilidir(89).

B) Yüce Divan'da Yargılanacak Kişiler

Yüce Divan sadece belirli kişileri yargılayabilir.

Bunların kimler olduğunu Anayasanın 148/3. maddesi düzenlemiştir. Anılan maddede göre Yüce Divan belirli niteliklere sahip bulunan ve önemli görevlerde çalışanları yargılama yetki ve görevine sahip bulunmaktadır.

Anayasanın 148/3. maddesi incelendiğinde görülecektir ki, bakanlar kurulu üyelerini, meclis soruşturması sonucunda Yüce Divan'a gönderilmeleri durumunda gerekli araştırmaları yaparak yargılamaya Yüce Divan yetkili ve görevli bulunmaktadır. Bakanlar kurulu üyeleri deyimi başbakanı da içermektedir.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta, başbakan ve bakanlar kurulu üyeleri ile birlikte suç işleyen ve Yüce Divan tarafından yargılanacakları Anayasa ile düzenlenmemiş olanların, yargılamalarının nerede yapılacağı hususudur.

Bunların da suç ortakları ile birlikte Yüce Divan'da yargılanmalarında yarar bulunmaktadır. Bu kişiler ile suç ortakları olan başbakan ya da bakanlar kurulu üyelerinin ayrı ayrı organlarda yargılanmaları durumunda, suçun ayrıntılı olarak soruşturulması gerekeceğinden, ilgili bakan ya da başbakan hakkında da bu yargı organlarında soruşturma yapılması sonucunu doğurur ki bu durum, Anayasanın 148/3. maddesine aykırı bir durum teşkil edecektir. Öte yandan ceza yargılamamızda birleştirilen davalarda, yüksek görevli mahkemenin her iki davaya da bakması kuraldır. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında Yüce Divan'ın bu gibi davalarda bir bütün olarak yargılama yapması kuraldır(90).

C) Görevsizlik

Yüce Divan kişi ya da eylem bakımından kendisini görevli saymazsa, "görevsizlik kararı" verecektir. Bu durumda ortaya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sevk kararı ile görevli saydığı bir organın kendisini somut olay bakımından görevli görmemesi durumu ortaya çıkacaktır. Acaba Yüce Divan böyle bir durumda görevsizlik kararı verebilir mi?

Birinci anlayışa göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sevk kararı, aynı zamanda görevi de tayin eden "kanun" niteliğinde bir karardır. Bu karara rağmen Yüce Divan kendisini görevsiz sayamaz(91).

Diğer bir görüş Yüce Divan'ın bağımsız bir yargılama organı olmasından ha-

(89) EREM, Faruk: Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan Olarak İncelenmesi, Ankara 1963, s.6.

(90) EREM(1963):s.7.

(91) EREM(1963):s.7.

reket etmektedir.Bu görüşe göre,Yüce Divan yargılama yaparken tümten bağımsız bir durumdadır.Bu husus Anayasanın "Mahkemelerin Bağımsızlığı" başlığını taşıyan 138.maddesinde açık bir şekilde düzenlenmiştir.Bu sebeple Yüce Divan bu gibi durumlarda "görevsizlik kararı" verebilecektir.Esasen Yüce Divan'a sevk kararını kanun ayarında kabul etmek faraziyyeden öte gidememektedir.Bu durumu gerektiren bir hüküm ne Anayasamızda ne de mevzuatımızda bulunmaktadır.Kaldı ki görev yönünden olsa bile kendi yargılamasında bağımsız olmayan bir Yüce Divan düşünülemez (92).

Yüce Divan kendisini görevsiz olarak kabul ederse,görevsiz olduğunu belirtmekle yetinmelidir.Görevli mahkemeyi belirtmek zorunda değildir.Aksi halde görevli mahkemeyi belirtirse,görevli gösterilen mahkeme de kendisini görevsiz sayabilir.Bu durumda Yüce Divan ile genel mahkemeler arasında görev uyumsuzluğu çıkmış olacaktır ki,bu uyumsuzluğun genel kurallara göre çözülmesi olanaksızdır(93).

D)Görev Suçu

Yüce Divan belirli kişileri görevlerinden dolayı işlemiş oldukları suçlardan yargılayacaktır(1982 A.Y.m.1 8/3).Ceza Kanununda,söz konusu kişilere mahsus suç tipi bulunmamaktadır.Örneğin "bakan suçu" gibi.Bu sebeple bu kişilerin memurluk sıfatları esas alınacaktır(94).

Bakanların memur olup olmadıkları Yüce Divan tarafından tartışılmıştır.Yüce Divan 16.4.1963 tarihli bir kararında,"Devlet Cihazının vazifelerinden birini ifa eden herkes memurdur" diyerek başbakan ve bakanların da Yüce Divan'da yargılama açısından memur olduklarını hükme bağlamıştır(95).

E)Yasalarla Bağlılık

1982 Anayasasının 138/1.maddesinde de belirtildiği üzere,Yüce Divan da bir mahkeme olması sebebiyle,kanuna ve hukuka uygun olarak karar vermek durumundadır. Bu kural 2949 Sayılı Kanunun 35.maddesinde de düzenlenmiştir.Anılan maddeye göre:

"Anayasa Mahkemesi,Yüce Divan sıfatıyla çalışırken,yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir".

Bu düzenlemeler karşısında,Yüce Divan'ın ne kadar yüksek bir yargılama organı olursa olsun,kendisini ve yetkilerini belirleyen ve sınırlayan kuralların bulunduğu ve Yüce Divan'ın da bu kurallarla bağlı bulunduğu hususunun belirtilmesinde sonsuz yarar bulunmaktadır.

F)Suç

(92) EREM(1963):s.7;RİCCIO,De Stefano:Il Processo Penale,Avanti La Corte Costituzionale,Napoli 1955,s.4(Naklen EREM(1963):s.7).

(93) EREM(1963):s.7-8.

(94) EREM(1963):s.9.

(95) Anayasa Mahkemesi kararı için bkz.Adliye Ceridesi,1928,nn.7.s.4388.

Yüce Divan ancak belirli kişilerin görevleri ile ilgili suçlarını yargılamaya yetkili ve görevlidir. Gerek 1982 Anayasası gerek 2949 sayılı yasa, suçların kabahat, cürüm, kasıtlı, taksirli gibi ayrımını yapmadan, genel olarak görevle ilgili suçlardan ötürü yargılama yapılacağını belirtmekle yetinmiştir. Bu sebeple, kabahat suçları Yüce Divan'da yargılama konusu olabileceği gibi, ilgili bakan ya da başbakanın işlemiş olacağı taksirli suçlar da yargılama konusu olabilir. Örneğin, taksirli bir eylemle, Devlet sırlarının öğrenilmesi durumunda, şartların mevcut olması durumunda Yüce Divan'da yargılama yapılabilecektir(96).

G) Bakanlar Kurulunun Yüce Divan'da Yargılanması Sorunu

Bakanlar kurulunun müştereken cezai sorumluluğunun bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı bir dava sonucunda, konu ile ilgili olarak şu şekilde bir karar vermiştir.

"Cezai mesuliyette iştirak için mesuliyetin baysi olan cürümün asıl faili olan veya o cürümde ceza kanununun tarif ettiği suretlerden bir suretle fer'an zimethal olmak şarttır"(97).

2-Yüce Divan'da Yargılama Usûlü

A) İtham Eden

Yüce Divan'da görülen davalarda itham eden makam Cumhuriyet Başsavcılığı değildir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ya da Başsavcivekili Anayasanın 148/4. maddesi uyarınca, Yüce Divan'da savcılık görevini yerine getiriyor ise de, bu görevi sadece ithamı yürütmektir. İthamda bulunan makam yargılanacak kişinin sıfatına göre değişecektir. Örneğin Yargıtay üyelerini görevleri ile ilgili suçlardan dolayı yargılanması için Yüce Divan'a gönderen ve dolayısıyla itham eden makam, Yargıtay olacaktır.

Meclis soruşturmasında ise, ilgili bakan ya da başbakanı Yüce Divan'a yargılanmak üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi göndereceğinden, itham eden makam Türkiye Büyük Millet Meclisi olacaktır.

İtham makamını Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak kabul edersek, Yüce Divan'da ilgili başbakan ya da bakanın yargılanması sırasında, parlamentonun seçeceği bir ithamcının bulunması gereğini savunanlar da bulunmaktadır(98).

a-Savcılık Makamı

Yüce Divan'da savcılık görevini Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı yapar(1982 Anayasası, m.148/4 ve 2949 sayılı kanun m.36).

Anılan maddeler incelendiğinde, gereken hallerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilinin de bu görevi yerine getirebileceği anlaşılmaktadır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı yardımcılarında bir veya birkaçı da Cumhuriyet Başsavcısı ya

(96) 5.10.1948 tarihli Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. Adliye Ceridesi, nn.7, s.4388.

(97) 16.4.1928 tarihli Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. Adliye Ceridesi, nn.7, s.4388; Ayrıca EREM(1963):s.13.

(98) RİCCIO:s.38 ve 118 (Naklen EREM(1963):s.13).

da Cumhuriyet Başsavcıvekilleri ile birlikte duruşmaya iştirak edebilir(2949 sayılı kanun m.36/1).

Savcılık makamı yalnızca sanığın aleyhine olan hususları inceleyip ileri süren bir makam olmayıp,gereğinde sanığın lehine olan hususları da araştırıp,ortaya koyan bir makamdır.Ceza yargılamasında amacın"mutlak gerçeği bulmak" olduğu gözönünde bulundurulursa,savcılık makamının görevinin içeriği daha iyi anlaşılacaktır.Mutlak gerçeklik sanığın beraat etmesini gerektiriyorsa,savcılık makamı bu yöndeki delilleri araştırıp ortaya çıkarmakla görevlidir.

b-Kanunilik İlkesi

Savcılık makamı kamu davası açma tekelini kullanırken "kanunilik ilkesi" ile bağlıdır.Ceza yargılamamızda Cumhuriyet Savcılığı kamu davası açmak için yeterli delil bulunduğu inandığı taktirde kamu davası açmak zorundadır(C.M.U.K. m.163).Acaba yasama organı da aynı kurala göre mi hareket edecektir?

Anayasamızda bu konuda açık bir hüküm bulunmamaktadır.Fakat yasama organı da itham sırasında adli görev durumundadır.Bu görevin genel kurallardan ayrılması gerekir(99).

Fakat bu düşünceler siyasal gerçeklerle fazla uyuşmamaktadır.Hakkında meclis soruşturması açılan başbakan ya da bakanlar hakkında Yüce Divan'a sevk etmek (ve dolayısıyla kamu davası açmak) için yeterli delil bulunsa dahi,ilgili başbakan ya da bakanın mensup bulunduğu siyasal partinin,parlamentoda çoğunlukta bulunduğunu düşünürsek,ilgililerin Yüce Divan'a sevkedilmemeleri siyasal gerçeklikte karşılaşılabileceğimiz bir olgudur.

aa-İzin

Sevk kararını izin olarak nitelendirmek mümkün değildir.İzin kurumu,belirli suçlar bakımından yargılama yapılması hakkında bir Devlet makamının,başka bir Devlet makamına,kamu yararının bulunduğu hallerde,yargılama şartını ortadan kaldırarak kamu davasının açılmasını uygun görmesinden ibarettir.Örneğin,T.C.K.'nun 160/2.maddesinde belirtildiği gibi,bu maddede yazılı suçlardan ötürü yargılama yapılması Adalet Bakanlığının iznine bağlı bulunmaktadır.Meclis soruşturmasında ise izin verme gibi bir durum söz konusu değildir.Sadece ilgili başbakan ya da bakanın yargılanması için Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüce Divan'a sevk kararı vermektedir(100).

bb-Son Soruşturma Kararı

Yüce Divan'a sevk kararını bir itham kararı olarak kabul etmek ve dolayısıyla,son soruşturmanın açılması kararı niteliğinde görmek mümkündür(101).Bu karar netice itibarıyla iddianame olarak da kabul edilebilir(102).

(99) EREM(1963):s.15.

(100) EREM(1986):s.669;KUNTER:s.85.

(101) KUNTER:s.382-383;EREM(1986):s.669;TOSUN:s.528;KUMAŞ(1980):s.272-273.

(102) EREM(1986):s.383.

Yüce Divan'a sevk kararının niteliği hakkında Anayasa Mahkemesi bir kararında şöyle demektedir(103).

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin,Anayasanın 90.maddesi(bu Anayasa 1961 Anayasasıdır) uyarınca,sanığın Yüce Divan'a sevkine ilişkin kararının son soruşturmanın açılması kararı niteliğinde olduğu şüphe götürmez bir gerçektir".

İtham kararının Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun son soruşturma kararlarında şart koştuğu unsurları içermesi gerekir.Yüce Divan bir olayda sanığın Yüce Divan'a sevkini bildiren dosyayı,gereği yapılmak üzere Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na göndermiştir(104).

Sevk kararını son soruşturma kararı olarak kabul edince,sevk etmeme kararı da tam tersine takipsizlik kararı olarak nitelendirilebilir(105).

B)Yürürlükteki Usûl Kanunları İle Bağlılık

Yüce Divan yürürlükteki usûl kanunlarına göre yargılama yapar.Zaten Yüce Divan'ın görevini yaparken uymak zorunda bulunduğu usûl kurallarının bir bölümü-2949 sayılı yasa ile düzenlenmiştir.Ancak bu yasada yer almayan usûl kuralları da ceza yargılamasında vardır ki;aslında bunlar genel yargılama kurallarıdır(106). Bu sebeple Yüce Divan'ın yargılama yaparken bu kurallara uymak durumunda bulunduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır.

Fakat genel yargılama kurallarına göre sanığın duruşmada yeni bir suçunun ortaya çıkması durumunda,açılmış bulunan davanın bu suça da teşmiline sanığın rıza göstermesi durumunda davanın açılabiliceği hükmünün,Yüce Divan'da da uygulanması düşünülemez.Çünkü Yüce Divan'da yapılan yargılamaların hepsi için birer " sevk" kararı gerekir.

Yine genel mahkemelerde görülmekte olan bir dava ile ilgili olarak,Yüce Divan'ın görevine girdiğinden söz edilerek verilen görevsizlik kararı üzerine,dosyanın Yüce Divan'a sevk edilmesi durumunda,bu sevk kararını son soruşturmanın açılması kararı olarak kabul edemeyiz.Çünkü sevk kararı sadece belirli makamlara tanınmıştır.Meclis soruşturmasında ise sevk etme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir.Bu sebeple genel mahkemelerin kararını,teknik anlamda bir görevsizlik kararı olarak kabul etmek mümkün değildir(107).

C)Davanın Geri Alınmazlığı

Sevk kararından sonra,henüz Yüce Divan'da yargılamaya başlanmamış olsa da hi davanın geri alınmasına gerek bulunmamaktadır.Çünkü artık ortada genel kurallara göre açılan bir kamu davası bulunmaktadır ve kamu davaları geri alınamazlar (108).

-
- (103) Anayasa Mahkemesi'nin 20.7.1963 tarihli kararı için bkz.EREM(1963):s.15.
(104) Anayasa Mahkemesi'nin kararı için .kz.EREM(1963):s.15.
(105) EREM(1963):s.15.
(106) EREM(1963):s.16.
(107) EREM(1963):s.16-17.
(108) EREM(1963):s.17.

Öte yandan Yüce Divan'da yargılanacak kişilerin, bundan vazgeçerek genel mahkemelerde yargılanmalarını istemelerine de olanak bulunmamaktadır. Çünkü genel kurallara göre görev kamu düzenindedir ve taraflar anlaşarak görevli mahkemeyi belirleyemezler(109).

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta "yargılamasız ceza olmaz" ilkesidir. Bu ilkeye göre, sanık suçunu kabul ederek yargılama yapılmadan ceza verilmesini isteyemez. Öte yandan Yüce Divan'da yargılama yapmadan ceza verilemez ilkesi doktrinde ve uygulamada benimsenmiştir(110).

Sevk kararını son soruşturmanın açılması kararı olarak kabul edersek, Yüce Divan bu kararla ancak fail ve fiil bakımından bağlı olacaktır. Bu konuda Yüce Divan'ın şu kararı soruna ışık tutmaktadır.

"Bu hususta Meclis kararının matuf olduğu encümen (komisyon) mazbatasında vaki olan tefsirlerle, maznunların fiillerine temas ettirilen maddelerin, Divan'ı takyit ettiği kabul edilemez"(111).

Ancak sevk kararından ayrılmak gerektiğinde vasıf değişikliği ihtarı yapılmalı ve sanığa ya da sanıklara ek savunma hakkı verilmelidir(C.M.U.K.m.258). Yüce Divan fail bakımından ise tam olarak bağlıdır. Eğer yeni kişilerin de suçlu olduğu anlaşılırsa, Yüce Divan bu kişileri yargılayamaz. Sadece suç duyurusunda bulunabilir.

Yüce Divan fiil bakımından da bağlıdır. Sanığın yeni bir fiilden ötürü yargılanması gerekir ve bu husus Yüce Divan'ın görev alanına girerse, sanığın kabul etmesi, Cumhuriyet Savcılığının talepte bulunması üzerine Yüce Divan bu fiil bakımından da yargılama yapabilecektir(112).

D) İstinabe

Yüce Divan bazı hususlarda genel mahkemelere istinabe talimatında bulunabilip bulunamayacağı hususu öğretilmiş tartışılmıştır. Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre, Yüce Divan istinabe yoluna başvuramaz. Bu görüşe göre, Yüce Divan bir adliye mahkemesi değildir. Anayasa Yüce Divan'a ancak kendisinin yerine getirmesi gereken bir görev vermiştir. Bu sebeple bu görev, istinabe yoluyla başka bir organa verilemez(113).

Bu sakıncalar ileri sürülmüş ise de Yüce Divan istinabe yoluna başvurmuştur(114).

E) Usûl Tedbirleri

(109) EREM(1963):s.17.

(110) EREM(1963):s.18.

(111) Yüce Divan'ın kararı için bkz.16.4.1928, Adliye Ceridesi, 1928, nn.70-71, s.4388.

(112) EREM(1963):s.18; ARMAĞAN(1978):s.171.

(113) RİCCIO:s.102(Naklen EREM(1963):s.18).

(114) Yüce Divan'ın kararı için bkz. Adliye Ceridesi, 1928, s.14-15 ve 4-5.

Yüce Divan Ceza Muhakemeleri Usûlü Kanununda yer alan genel nitelikteki koruma tedbirlerine başvurabilir.Örneğin gereken hallerde Yüce Divan sanıkların tutuklanmasına karar verebilir.

Ancak başka niteliklerde bazı koruma tedbirlerine de ihtiyaç bulunmaktadır.Yüce Divan'a sevk edilen bir bakanın görevinden alınacağına ilişkin bir kural, mevzuatımızda bulunmamaktadır.Hatta Yüce Divan'da yapılacak yargılama sonunda milletvekili seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen bakan ya da başbakanın görevine devam etmesi mevzuatımıza göre mümkündür.Bu gibi konularda da çeşitli önlemlerin alınması hususunda,Yüce Divan'a yetki verilmelidir.

F)Müdahale

Yüce Divan'da görülen davalar,kamu davası niteliğinde bulunduğundan,bu davalara,suçtan zarar görenlerin müdahalesi mümkündür.Anayasa Mahkemesi,Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalarda da yürürlükteki kurallara göre yargılama yapacaktır.Genel ceza yargılamasında müdahale yoluyla dava mümkün olduğundan,Yüce Divan'da görülen davalarda da suçtan zarar görenlerin müdahale talebinde bulunmaları ve şartların bulunması durumunda taleplerinin kabulü mümkündür(115).

G)Hüküm ve Yargılamanın Yenilenmesi

Yüce Divan'ın kararları kesindir.Yasama ve yürütme organlarını bağlaması yanında,diğer yargı organlarını da bağlar.İdare makamları da Yüce Divan kararlarına uygun davranmak ve gereğini yapmak zorundadır(1982 A.Y.m.148/5 ve 153/son).

Ancak yargılamanın yenilenmesi yolu kapalı bulunmamaktadır.Kesinleşmiş mahkeme kararlarına karşı yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulabileceğinden,Yüce Divan kararlarına karşı da yargılamanın yenilenmesi yolu açık bulunmaktadır(C.M.U.K.m.327vd.) (116).

(115) ARMAĞAN(1978):s.170;EREM(1963):s.21.
 (116) ARMAĞAN(1978):s.170;EREM(1963):s.22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK SİYASAL GERÇEKLIĞİNDE
MECLİS SORUŞTURMASI

I.KURUMUN TÜRK ANAYASAL UYGULAMALARINDAKİ İŞLEYİŞİ

1-Yürütme Organının Güçlenmesi

Türk Anayasal uygulamalarında yürütme organları sürekli olarak güçlü bir konumda bulunmuştur.

Özellikle 1876 Anayasası ile yürütme organının üstünlüğü hukuksal olarak sağlanmıştır.Bu Anayasal dönemde,yasama organının yürütme organını kontrol etmesi bir yana,yasama faaliyeti dahi yürütme organının başı durumunda bulunan sultanın izni ile sınırlanmıştır(1).

Bu Anayasa 1909 tarihinde değiştirilerek,siyasal sorumluluk ilkesini işletmeye yönelik bir parlamento oluşturulmaya çalışılmıştır.Ama bu sefer de,siyasal hayata 1908 II.Meşrutiyet Hareketini yapan İttihat ve Terakki Partisi egemen olmuştur(2).

Bu geleneğin tek istisnası,Milli Mücaadele Döneminde ve 1921 Anayasal uygulamasında,siyasal hayata tam anlamıyla egemen olan parlamentonun,vekili sıfatıyla hükümet işlerini gören bakanlar bulunmaktaydı(3).

1924 Anayasası da siyasal iktidarın yasama ve yürütme yetkilerini münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bırakmıştır.Ancak Cumhuriyetin ilan edilmesi ile Devlet Başkanlığı makamı kurulmuştur.Bu sebeple kuramsal olarak meclis üstünlüğü getirilmesine rağmen,siyasal hayata yürütme organı etkili olmuştur(4).

Yürütme organının siyasal hayatta güçlü olması 1961 Anayasası uygulamasında da devam etmiştir.Aslında 1961 Anayasası,yasama,yürütme ve yargı kuvvetleri arasında dengeyi sağlamıştır.Ancak uygulamada yürütme organı güçlü olmuş ve siyasal hayatta oldukça etkili olmuştur.

1961 Anayasal uygulamasında yürütme organının üstünlüğüne örnek olarak Demokrat Parti dönemini hatırlatmak yeterli olacaktır.Demokrat Parti,1961 Anayasası döneminde yürütme organının üstünlüğünü o kadar ileri götürmüştür ki "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Selâhiyetleri Hakkında Kanun" ile çok geniş ve demokrasi adına kabul edilemez bir biçimde yetkileri,adı "Meclis

-
- (1) SAVCI,Bahri:İncelemeler,Türkiye'de Meclis Hükümet Münasebetlerine Bir Bakış, Ankara 1960,s.57.
 (2) SAVCI(1960):s.58.
 (3) SAVCI(1960):s.59.
 (4) SAVCI(1960):s.59.

Tahkikat Komisyonu" olsa da yürütme organına vermiştir(5).

1982 Anayasası da Devlet yapısı içerisinde yürütme organını önemli sayılabilecek ölçüde güçlendirmiştir.1982 Anayasası özellikle,yürütmenin bir kolu olan Cumhurbaşkanlığı makamının yetkilerini büyük ölçüde artırmıştır.Yani 1961 Anayasasının tersine 1982 Anayasası,hukuksal açıdan da yürütme organını yasama organına karşı güçlendirmiştir.Hukuksal açıdan oluşturulan bu üstünlük,uygulamada kendisini daha güçlü bir biçimde hissettirecektir(6).Nitekim 1982 Anayasal uygulamasını günümüzde görmekte ve yürütme organının yasama organına karşı üstünlüğüne tanık olmaktadır.

2-Meclis Soruşturmasının Uygulamada İşleyişi

Uygulamadaki durumun yukarıdaki anlatılanların da etkisi ile,parlamentonun hükümeti denetleme araçlarının etkisiz bir durumda bulunduğu yönünde olduğu kuşkusuzdur.Tabîdir ki bu anlatılanlar meclis soruşturması için de geçerlidir.Şimdi meclis soruşturmasını(ve bu arada denetim araçlarını) etkisiz duruma getiren unsurları inceleyelim.

A)Meclis Soruşturmasını Etkisiz Duruma Getiren Etkenler

Diğer denetim araçlarında olduğu gibi,meclis soruşturması da etkisiz duruma getiren etkenleri iki ana grup halinde incelemek mümkündür.

a-Yürütme Organının Güçlenmesi ve Kişiselleşmesi

Türk siyasal hayatında yürütme organının,yasama organı karşısında sürekli olarak üstün durumda bulunduğunu belirtmiştik.Burada ise,bu durumun meclis soruşturmasının işleyişine etkisi incelenecektir.

Yürütme organının güçlenmesi II.Dünya Savaşının başlama yıllarından beri oluşan teknik ilerlemenin bir sonucudur.Bu gelişmelerin sonunda yürütme organı hem güçlenmiş hem kişiselleşmiştir.Sadece bu değişme dahi,kuvvetler ayrılığı ilkesini etkisiz duruma getirmiştir(7).

Eskiden parlamentoya özgü sayılan yetkiler,gittikçe yürütmeye devredilmektedir.Bu gelişmelerin sonucu olarak yürütme organı yavaş yavaş daha etkisiz bir denetlemeye tâbi duruma gelmiştir.Yasalar,yürütme organına karşı yetkiler sağlayan esnek kuralları içermekte,meclisin bütün işlemleri daha önce kapalı odalar-

(5) ÖZBUDUN,Ergun:Anayasayı İhlal Davası Münasebetiyle 7468 Sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun" Üzerine Bazı Düşünceler,Forum 1961,c.XIII,sayı 165,s.9-11;ÖZBUDUN(1962):s.114-116;ALDIKAÇTI(1982):s.118 vd.

(6) ÖZBUDUN(1986):s.49-50.

(7) TUNAYA:s.405-425.Burada yürütme organının yasama organı karşısında üstünlüğünü,yasama organının kalabalık bir organ olması,zıt görüşlü kişilerin bulunması,yürütme organında ise görüş birliği,uzmanlık,sorumluluk yükleme,karar alma ve uygulama mekanizmasına yürütme organının yapısının uygun olması,gibi sebeplerle savunanlar da bulunmaktadır(Örneğin SAVCI,Bahri:Siyasi İktidarı Hukuka Bağlamanın Geçirdiği Seyir,SEFD.C.XII.sayı 4,s.65-127).

Yine Turhan bu konuda şu görüşleri ileri sürmektedir."Mirkine-Guetzëvitch'

da alınmış ve hatta yerine getirilmiş kararları tescil etmek suretiyle, bu kararlara sonradan meşruluk kazandırmaktan ibaret kılınmıştır(8). Yürütme organı kanun hükmünde kararnamelerle, yasama organının yetkilerinin önemli bir bölümünü alarak bağımlı ve ikinci derecede bir organ olmaktan çıkmış, birinci derecede bir siyasal karar organı durumuna gelmiştir.

Yürütme organının güçlenmesi yanında kişiselleşmesi de, çoğulcu bir anayasal düzen içerisinde meclis soruşturmasının gereği gibi işlemesine engel olmaktadır. Yürütme organının kişiselleşmesi, iktidarın tek bir kişi tarafından temsil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu surette iktidarın objektif olarak kullanılmasına, subjektif bir unsur eklenmiştir(9).

Bütün bu gelişmeler, iktidarın (yürütme organının) güçlenmesine, kişiselleşmesine ve dolayısıyla, denetim araçlarının ve bu arada meclis soruşturmasının etkisinin azalmasına yol açmıştır(10).

b-Siyasal Partiler

Meclis soruşturmasının etkisini azaltan sebeplerden birisi de siyasal partilerdir. Yürütme organı günümüzde belirli bir siyasal partinin üyelerinden oluşmaktadır. Yürütme organının bir kolu olan Cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturan kişi dahi bir siyasal partinin görüşü doğrultusunda hareket edebilmektedir. Yasama organının çoğunluğunu elinde bulunduran siyasal partinin bir kolu da yürütme organı olunca kuvvetler ayrılığı, yerini bir çeşit kuvvetler karışımına bırakmıştır(11).

in belirttiği gibi yürütme iktidarının güçlenmesi yolundaki eğilimleri, demokrasi veya parlamenter rejime aykırı olarak görmemek gerekir. Parlamenter rejim, güçlü fakat denetlenebilir ve seçmenin iradesine bağlı bir rejim demektir. Mirkiné Guetzévitch'in sözleriyle, "kuvvetli bir icra organı, yaratıcı ve kadir bir icra organı demokrasi için zorunluluktur" (Mirkiné Guetzévitch: Hukuku Esasiyede Yeni Temayüller, Çeviren Ali Rıza Türel, Ankara 1938, s.206).

Ancak parlamenter rejimin gereği olarak bu güçlenme kabinede ortaya çıkmalıdır. Sorumlu ve partizan olan bakanlar kuruludur. Bunun tersi hemen her zaman parlamenter rejimden belirli bir uzaklaşmaya sebep olacaktır. Çağdaş demokrasilerde halktan yetki almanın tek yolu vardır; o da halkın karşısına siyasal partilerle çıkmaktır. Dolayısıyla çağdaş demokrasilerde halk adına siyasal güç kullanan hiçbir devlet makamı tarafsız olamaz. 1982 Anayasasının tarafsız devlet başkanlığını güçlendirmeye çalışması, bu nedenlerden ötürü çok eleştirilecek bir konudur" (TURHAN: s.177-181).

Gerçekten 1982 Anayasası Cumhurbaşkanının yetkilerini 1961 Anayasasına nazaran oldukça artırmıştır. Bu yüzden Turhan'ın görüşleri gerçekleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

(8) TANILLI(1981):s.337.

(9) KALKAN, Emine: Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Denetleme Vasıtaları, Ankara 1981 (seminer), s.23.

(10) TUNAYA: s.425.

(11) KUMAŞ(1985): s.135; TUNAYA: s.425.

Siyasal partilerin meclis soruşturması üzerindeki etkilerini üçlü bir ay-
rıyla incelemek yerinde olacaktır.

aa-Sorumlu Parti Hükümeti Sistemi

Anglo-Amerikan literatüründe "sorumlu parti hükümeti" adı verilen görüş,hü-
kümet politikalarının belirlenmesinde en büyük ağırlığın siyasal partilerde bu-
lunması gerektiğini savunmaktadır(12).

Bu hükümet sistemine göre,açık ve belirli parti programları,seçmenlere de-
ğişik siyasal alternatifler arasında tercih yapma olanağı verir.Böylece seçimler,
halkın belirli bir süre için belirli bir siyasal partiye,bir siyasal programı uy-
gulaması için vekâlet vermesi anlamını taşır(13).

Yine bu hükümet sistemine göre iki parti sistemi,partilere politikalarını
ve programlarını uygulamak için gerekli olan parlamento çoğunluğunu sağlayacak-
tır.Hiçbir partinin tek başına parlamento çoğunluğuna sahip olmadığı,iktidarın
koalisyonlardan oluştuğu çok parti sisteminde,belirli siyasal programlara ve ye-
terli disipline sahip olsalar bile,bunu istedikleri ölçüde uygulama olanağına sa-
hip değillerdir(14).

Belirli bir dönem içerisinde halktan yetki alan siyasal parti iktidarın
temsilcisi olarak doğaldır ki güçlü olacak ve yasama organına karşı oldukça et-
kili bulunacaktır.

bb-Parti Disiplini ve Tutarlılığı

Parti disiplini ve tutarlılığı,sorumlu parti hükümetinin gereklerinden bi-
risidir.Bu unsur çoğunluk partisinin politikasını ve programını tam olarak uygu-
lamasını sağlar(15).Genellikle kabul edildiğine göre,iki parti sisteminde parti-
lerin disiplinli olmaları,Anayasanın koyduğu kuvvetler ayrılığını zayıflatmakta,
hatta ortadan kaldırmakta,yasama ve yürütme ilişkilerini çoğunluk partisinin bir
iç sorunu haline getirmek suretiyle,kuvvetler birliğini gerçekleştirmekte,siya-
sal liderliği yasama organına değil de yürütme organına vererek,hükümetin istik-
rar ve otoritesini kuvvetlendirmektedir(16).

Parti disiplininin fonksiyonel olarak,demokratik rejimin işleyişi bakımın-
dan iyi sonuçlar doğurup doğurmadığı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır.An-
cak bizim konumuzla doğrudan bir ilgisi bulunmadığından bu görüşlere değinmek is-
temiyoruz(17).

Genellikle kabul olunduğuna göre,başkanlık rejimi,parti disiplini zayıf-

(12) ÖZBUDUN,Ergun:Siyasal Partiler,Ankara 1983,s.147.

(13) ÖZBUDUN(1983):s.148.

(14) ÖZBUDUN(1983):s.148.

(15) ÖZBUDUN(1983):s.148.

(16) İki parti sistemi,sadece siyasal hayatta iki partinin bulunduğu anlamına
gelmez.Bir ülkede ikiden fazla parti bulunmakla birlikte,iktidar yarışması
esas itibarıyla iki parti arasında cereyan ediyor ve küçük partiler iktida-
ra ağırlığını koyamıyorsa,ortada iki parti hükümeti sistemi vardır(KAPANİ,
Münci:Politika Billimine Giriş,Ankara 1975,s.137).

(17) Görüşler için bkz.ÖZBUDUN,Ergun:Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti
Disiplini,Ankara 1968,s.12-15.

latmakta,parlamentar sistem ise disiplinli partileri teşvik etmektedir(18).Gerçektenparlamentar rejimde hükümetin görevine devamı,parlamentonun çoğunluğunun güvenine bağlı bulunmakta ve önemli konulardaki hemen bütün oylamalar,hükümet bakımından açık veya üstü kapalı bir güvenoyu niteliği taşımaktadır.Açık bir güvensizlik oyu ile karşılaşmasa dahi,siyaseti ve programı bakımından önem taşıyan bir konuda yenilgiye uğrayan bir hükümetin istifa yoluna gitmesi,parlamentar rejimin mantığına ve teamüllerine uygundur.Bu ise,iktidar partisine veya partilerine üye milletvekillerini güç durumda bırakmaktadır.Milletvekili,oyunu kullanırken,sadece belirli bir hükümet tedbirinin kabulü veya reddini değil,aynı zamanda kendi partisinin hükümetinin iktidarda kalmaya devam edip etmeyeceğini tayin edecektir.Buna karşılık başkanlık rejiminde,başkanın iktidarda kalıp kalmayacağı,Kongre'nin güvenine ve işbirliğine bağlı bulunmadığından,çoğunluk partisi milletvekilleri daha serbestçe hareket edebilmektedir(19).

cc-Oligarşinin Demir Kanunu

Bu terimi ilk kullanan düşünür Robert Michels'dir.Michels'in "Oligarşinin Demir Kanunu" ile kastettiği şey,bir örgütün liderlik mevkilerinde bulunan kişilerin,örgüt üyeleri ve kendilerinden alt düzeyde bulunan yöneticiler tarafından kontrol edilmelerinin olanaksız olmasıdır(20).

Michels'e göre:

"Oligarşinin eğilimi,bütün siyasal örgütlerin doğasında vardır.Çünkü muhafazakar partilerin oligarşik niteliği zaten tartışma götürmeyecek derecede açıktır.Oysa oligarşik olgular,bunlara karşı mücaadele etmek amacıyla kurulmuş olan devrimci partilerde de ortaya çıkıyorsa bu,sözü geçen eğilimin evrenselliğinin kesin bir kanıtı sayılabilir...Bütün bu örgütlerin kaçınılmaz sonucu olan teknik uzmanlaşma,uzman liderlik denilen olguyu zorunlu kılar...Örgütlenmenin sonucunda her parti veya meslek kuruluşu,bir yönetici azınlığı ile yönetilenler çoğunluğuna bölünür.Böylece liderleri kütlelerden ayıran uçurum,gitgide genişler.Liderlerin iktidarındaki artış,örgütün büyümesiyle doğru orantılıdır...Geniş bir alana yayılmış bir kütle söz konusu olduğunda,her konuda bütün üyelere danışmak,muazzam bir zaman kaybına yol açar;üstelik,böylelikle elde edilecek kanaat,ayrıntılardan ve açıklıktan yoksun olur.Mücaadele içerisindeki bir parti için hiyerarşik bir yapı zorunludur.Böyle bir yapı olmadıkça parti,disiplinli ve iyi eğitim görmüş tek bir Avrupa alayı karşısında darmadağın olan vahşi ve şekilsiz bir zenci ordusuna benzer"(21).

(18) ÖZBUDUN(1968):s.137;ÖZBUDUN(1962):s.2-13.

(19) ÖZBUDUN(1968):s.137-138.

(20) ÖZBUDUN(1968):s.8.

(21) MICHELS,Robert:Political Parties:A Soci-ological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy,Glenco,Illinois:The Free Press,s.27-49 (Naklen ÖZBUDUN(1983):s.8-9).

Yukarıda anlatılan teknik ve yönetsel etkenler yanında, aşağıda belirtilen psikolojik ve entellektüel etkenler de bulunmaktadır(22).

Psikolojik etkenler arasında Michels, parti yöneticiliğinin zamanla alışkanlığa dayanan bir hak niteliğini almasını, bir çok politika sorunlarına karşı ilgisiz olan kütlelerin liderlik ihtiyacı duymalarını, kütlelerde kendileri için çalışan ve çoğu zaman ceza ve kovuşturmalara uğrayan liderlere karşı, bir şükran duygusu doğmasını, liderlerin kütleler gözünde yüceltilip, üstünlüklerine inanılmasını, saymaktadır(23).

Entellektüel etkenler konusunda da yazar, kütlelerin kendi kendilerini yönetecek, yetenekte olmadıklarına, büyük ve karmaşık bir örgütte liderlerin, yönettikleri kütlelerden çok daha yüksek kültür düzeyinde olduklarına, bu nedenle de kütlelerce kolay kolay feda edilemeyeceklerine değinmektedir(24).

Sorumlu parti hükümeti sistemi, parti disiplini ve tutarlılığı ve Oligarşinin Demir Kanunu, devlet organları arasındaki ilişkileri, klasik anayasa hukukunun öngördüğünden çok farklı bir biçime sokar. Bu sistem içinde yetkiler, çoğunluk partisinin liderlerinden oluşan hükümette toplanır. Klasik yasama-yürütme ayrılığının yerini, çoğunluk partisi disiplininin ortaya çıkardığı kuvvetler birliği alır(25).

Doğaldır ki bu anlatılanlardan meclis soruşturması (ve dolayısıyla diğer denetim araçları) da etkilenecektir. Meclis soruşturması ile ilgili olarak, meclisteki siyasi parti gruplarında görüşme yapılamaması ve karar alınamaması kuralına rağmen, sorumlu parti hükümeti, Oligarşinin Demir Kanunu ve parti disiplini gibi etkenler, bu kuralın tam anlamıyla uygulanmasına engel olmaktadır.

B) Ülkemizde Parti Disiplini ve Tutarlılığı

Ülkemizde yıllardır parlamenter rejim uygulandığına göre, yukarıda anlatılanlar Türkiye'deki siyasal partiler için de geçerli olacaktır.

Ülkemizde parti hayatı yanında, parti disiplininin kaynağı İkinci Meşrutiyet Dönemine kadar uzanır. Özellikle İttihat ve Terakki Partisi, disiplinli olma yolunda oldukça etkili olmuştur(26).

Yine Cumhuriyet Halk Partisi, tek parti yönetimi yıllarında kuvvetli bir parti disiplinine sahip olmuştur. Demokrat Parti için de aynı şeylerin söylenmesi mümkündür(27).

Partilerimiz 1961 Anayasasının kabulünü izleyen yıllarda da yüksek tutarlılıktaki parti disiplinlerine bağlılıklarını devam ettirmişlerdir(28).

-
- (22) MICHELS:s.50-85(Naklen ÖZBUDUN(1983):s.9).
 (23) MICHELS:s.50-85(Naklen ÖZBUDUN(1983):s.9).
 (24) MICHELS:s.86-96(Naklen ÖZBUDUN(1983):s.9).
 (25) ÖZBUDUN(1983):s.150.
 (26) ÖZBUDUN(1968):s.186.
 (27) ÖZBUDUN(1968):s.186.
 (28) ÖZBUDUN(1968):s.186.

1982 Anayasası döneminde de, özellikle 1983-1989 Anavatan Partisi döneminde Oligarşinin Demir Yasası oldukça etkili olmuştur. Bu dönemde parti ileri gelenleri, parti üyeleri ve alt seviyedeki yöneticiler tarafından kontrol edilememişler aksine onları kontrol etmişlerdir. Yine bu dönemde parti disiplini ve tutarlılığı oldukça etkili olmuştur.

C) Meclis Soruşturmasının Uygulamadaki Durumu

Meclis soruşturması önergesi ilk aşamada meclis tarafından görüşülmekte, meclis bu konuda soruşturma açılmasına ya da açılmamasına karar vermektedir. Meclis soruşturması önergesinin, başbakan veya bir bakan hakkında verildiği düşünülür ve bu başbakan ve bakanın üyesi bulunduğu siyasi partinin mecliste çoğunluğa sahip olduğu gerçeği gözden uzak tutulmaz ise, bu önerge daha ilk aşamada reddedilecektir(29). Nitekim memleketimizde, Demokrat Parti iktidarı döneminde ileri sürülen meclis soruşturma önergeleri, iktidar çoğunluğu tarafından reddedilmiştir(30). Bu sakıncayı önlemek amacıyla, milletvekillerinin belirli bir oranının meclis soruşturması önergesi vermesi durumunda, soruşturmanın açılmasının zorunlu duruma getirilmesi düşünülebilir. Ancak bu durumda da meclis soruşturmasının, hükümetin ve meclisin çalışmalarını aksatmaması için gerekli düzenlemelerin nasıl yapılacağı hususu dikkate alınmalıdır(31).

Meclis soruşturması önergesi kabul edilip soruşturma açılınca, bu soruşturmayı meclis komisyonları aracılığı ile yapacaktır. Bu komisyonların üyelerini de yine siyasi partilerin güçleri oranında seçecekleri temsilcileri oluşturacaktır. Dolayısıyla bu organa rengini yine çoğunluk partisi verecektir(32). Durum böyle olunca, komisyonun iktidara üye olan kişileri hükümeti temize çıkarmak, muhalefet üyeleri ise, hükümetin itibarını kırmak arzusu ile hareket edeceğinden, subjektif olmaktan kurtulamayacaklardır(33).

Bu sakınca, meclis soruşturmasının komisyonlar aracılığı ile yapıldığı süreçte devam edecektir. Bu noktada Özbudun, İngiltere'de olduğu gibi tarafsız Tahkikat Mahkemelerinin kurulmasının yerinde olacağını söylemektedir(34).

Komisyon çalışmalarını yaparken, hükümetten bilgi isteyebilir ve istediği belgeye el koyabilir. Ama güçlü siyasi iktidar, bu bilgi ve belgeleri komisyondan saklamanın bir yolunu bulabilir. Bu sakıncayı önlemek için de hükümetten bilgi ve belge esirgenmesinin, güçlü cezai yaptırımlara bağlanması gerekir(35).

(29) ONAR(1977):s.126-127.
 (30) ÖZBUDUN(1960):s.245.
 (31) ÖZBUDUN(1962):s.124-125.
 (32) SAVCI(1960):s.81-82.
 (33) ÖZBUDUN(1962):s.123.
 (34) ÖZBUDUN(1960):s.245.
 (35) TURAN:s.137.

Komisyondun raporunu sonucu, ilgili başbakan veya bakanı Yüce Divan'a yine Meclis göndereceğinden yukarıda anlatılanlar burada da geçerli olacaktır.

Görüldüğü üzere meclis soruşturmasının, ilgili başbakan veya bakanın taraf-sız bir yargılama organı olan Yüce Divan önüne gelmesi oldukça zordur. Bu zorluk, mecliste çoğunluğa sahip bulunan siyasal partinin disiplinli olması, parti tutar-lılığ, Oligarşinin Demir Kanunu gibi etkenlerle doğru orantılı bulunmaktadır. An-cak bütün bunlara rağmen, zaman zaman iktidar çoğunluğu da bu yola başvurabilir. Bu başvuru, durumu şüpheli bulunan başbakan veya bakanın aklanması amacıyla yapı-labileceği gibi, ilgililerin gerçekten sorumlu bulunup bulunmadıklarının belirlen-mesi amacıyla da yapılabilir(36)(37).

Bütün bunların yanında meclis soruşturması, meclis içerisinde sürekli olarak hükümetin ve meclis çoğunluğunun uygulamalarını, yaptıkları hataları sürekli ola-rak eleştirmek açısından yararlı bir kurumdur. Bu surette kamuoyunun ilgisini çek-mek, onu uyarmak yoluyla meclis etkin olabilmektedir(38).

II. TÜRK SİYASAL HAYATINDA MECLİS SORUŞTURMASI

Türk siyasal hayatında meclis soruşturması yoluna parlamentonun değil, bü-yük ölçüde parlamentodaki muhalefet partisi üyelerinin başvurduğu görülmektedir. Ancak zaman zaman iktidar çoğunluğu da, meclis soruşturması kurumunu işletmek i-çin girişimlerde bulunmaktadır(39).

1876-1960 yılları arasında 10 adet meclis soruşturması önergesi verildiği halde, 1961 Anayasasının uygulanması döneminde 357 adet soruşturma önergesi veril-miştir(40).

Toplantı yıllarına göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen meclis so-ruşturması önergelerini tablo halinde göstermek mümkündür.

DÖNEM	Birinci Dönem				
	26.10.1961-16.7.1965				
Toplantı Yılı	1	2	3	4	Toplam
Meclis Soruşturması	45	2	-	3	50

(36) Örneğin 1956 yılında zamanın iktidar partisinin girişimi ile dört bakan hakkında meclis soruşturması açılması isteminde bulunulmuş ve bu girişim sonucu meclis soruşturması açılmıştır. Bkz. KUMAŞ(1980):s.389-395; Güncelli-ğini henüz yitirmeyen bir diğer örnek de Devlet eski bakanı, İsmail Özdağ-lar'ın iktidar partisi çoğunluğu tarafından Yüce Divan'a gönderilmesi o-layıdır. Bu konuda bkz. Yüce Divan'ın 1985/1 Esas, 1986/1 Karar sayılı ve 14. 2.1986 günlü kararı için, Yüce Divan Kararları, Ankara 1987, c.2, s.454 vd.

(37) İlginç öneriler için bkz. KUMAŞ(1980):s.389-395.

(38) ÖZBUDUN(1962):s.123; ÖZBUDUN(1960):s.246; SAVCI(1960):s.82.

(39) SAVCI(1960):s.81-82.

(40) Bu konuda daha geniş ve karşılaştırmalı bilgiler ve tablolar için bkz. EZ-HERLİ, İhsan: Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1986), Ankara 1986, bütün e-ser.

<u>DÖNEM</u>	<u>İkinci Dönem</u>				
	<u>22.10.1965-13.6.1969</u>				
<u>Toplantı Yılı</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>Toplam</u>
Meclis Soruşturması	1	1	6	4	12
<u>DÖNEM</u>	<u>Üçüncü Dönem</u>				
	<u>22.10.1969-25.7.1973</u>				
<u>Toplantı Yılı</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>Toplam</u>
Meclis Soruşturması	4	3	4	10	21

Meclis soruşturması önergelerinin televizyon ve haber bültenlerinde haber olarak kamuoyuna duyurulması, bu önergelerin sayısını 1973 yılından sonra hızla artırmıştır. Sonradan TRT Kurumunun gerçekten haber niteliği olan soruşturma önergelerini kamuoyuna sunması gerekirken, bu uygulamadan vazgeçtiğini görüyoruz. Ancak buna rağmen artış devam etmiştir(41). Televizyona çıkmak için, meclis soruşturması önergesi verilmesi ve parlamento ile hükümetin çalışmalarının aksaması durumu ise, soruşturma önergelerinin televizyondan haber olarak kamuoyuna duyurulması isteğinin bir sakıncası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sakıncaları düşünen Anayasa koyucu 1982 Anayasası ile meclis soruşturması açılması isteminde bulunabilecekleri sayısal olarak sınırlamıştır. Gerçekten bu sınırlama ile gereksiz birçok meclis soruşturması önergesinin önüne geçilmiştir.

1973 yılından sonraki dönemlerde meclis soruşturması önergelerindeki artış aşağıda gösterilmiştir.

<u>DÖNEM</u>	<u>Dördüncü Dönem</u>				
	<u>22.10.1973-19.4.1977</u>				
<u>Toplantı Yılı</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>Toplam</u>
Meclis Soruşturması	3	17	39	117	176
<u>DÖNEM</u>	<u>Beşinci Dönem</u>				
	<u>13.6.1977-12.9.1980</u>				
<u>Toplantı Yılı</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>Toplam</u>
Meclis Soruşturması	21	57	20	--	98

1980-1983 yılları arasında, önceki yıllardan nakleden 25 adet meclis soruşturması önergesinin varlığı bilinmektedir. Bunlardan beş tanesi hakkında, (Eski Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar, Bayındırlık Eski Bakanı Şerafettin Elçi, Bayındırlık Eski Bakanı Selahattin Kılıç ve Gümrük ve Tekel Eski Bakanı Tunçay Matracı) soruşturma açılmış ve Yüce Divan'a gönderilmişlerdir(42). Yine aynı dönem-

(41) KUMAŞ(1985):s.144.

(42) Sosyal Güvenlik Eski Bakanı Hilmi İşgüzar ve arkadaşları hakkında Yüce Divan'ın 1981/1 Esas, 1982/2 Karar sayılı ve 13.4.1982 günlü kararı için bkz. Yüce Divan Kararları, c.1, Ankara 1985, s.278 vd; Gümrük ve Tekel Eski Bakanı

de aynı dosya ile Sanayi ve Teknoloji Eski Bakanı Şahap Kocatoğlu ile Maliye Eski Bakanı Kaya Erdem hakkında da meclis soruşturması açılması isteminde bulunmuş, ancak anılan kişilerin Yüce Divan'a gönderilmemelerine karar verilmiştir (43).

1983-1987 yılları arasında yedi adet meclis soruşturması önergesi verilmiş, bunlardan altı tanesi reddedilerek Yüce Divan aşamasına ulaşmamıştır. Devlet Eski Bakanı İsmail Özdağlar ise Yüce Divan tarafından yargılanarak mahkûm olmuştur (44).

1987 yılından günümüze kadar ise üç adet meclis soruşturması önergesi verilmiştir. Bu önergelerin hepsi hakkında da Yüce Divan'a göndermeme kararı verilmiştir. Bu soruşturma önergelerinin tümünde, soruşturma komisyonu ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu aynı görüştedir (45).

Tuncay Mataracı, Bayındırlık Eski Bakanı Şerafettin Elçi ve 20 arkadaşları, hakkında Yüce Divan'ın 1981/2 Esas, 1982/1 karar sayılı ve 16.3.1982 günlü kararı için bkz. Yüce Divan Kararları, c.1, s.717 vd; Bayındırlık Eski Bakanı Şerafettin Elçi ve arkadaşları hakkında, Yüce Divan'ın 1982/1 Esas, 1983/2 Karar Sayılı kararı (12.4.1983 günlü) için bkz. Yüce Divan Kararları, c.2, s.5 vd; Bayındırlık Eski Bakanı Selahattin Kılıç hakkında Yüce Divan'ın 1982/2 Esas, 1983/1 Karar Sayılı ve 9.3.1983 günlü kararı için bkz. Yüce Divan Kararları, c.2, s.242 vd. Görüldüğü üzere Şerafettin Elçi hakkında iki adet dosya bulunmaktaydı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Denetim Bürosu, Soruşturma Kayıt Defterinden inceleme yapmış bulunmaktayım.

(43) Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Denetim Bürosu, Soruşturma Kayıt Defterleri.

(44) Bkz. yuk. dipnot 43.

(45) Bkz. yuk. dipnot 43.

SONUÇ

Yargısal nitelikteki meclis soruşturması, cezai sonuçları dikkate alındığında, meclisin hükümeti etkili denetleme araçlarındandır. Görevi sırasında başbakan veya bakanların, görevleri ile ilgili olarak yaptıkları eylemlerin cezai sorumluluklarını gerektirip gerektirmediği, meclis soruşturması sonucu ortaya çıkacaktır.

Ancak meclisin hükümeti denetleme etkinliği, hükümet sistemlerine göre değişmektedir. Yürütmenin üstünlüğüne dayanan rejimlerde doğal olarak meclis, hükümeti gerektiği gibi denetleyemeyecektir. Yasama organının üstünlüğüne dayanan rejimlerde ise meclis, hükümeti yoğun şekilde denetleyebilecektir.

Parlamentar hükümet sisteminin gereği olarak, yasama ve yürütme organları arasında birbirlerini karşılıklı etkileme ve frenleme araçları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hükümet sisteminde meclis soruşturması, önemli denetim araçlarından birisi durumunda bulunmaktadır.

Öte yandan meclis soruşturması yargısal bir karakter taşımaktadır. Çünkü bir kimsenin cezai sorumluluğunun bulunup bulunmadığının belirlenmesi, bir yargılamayı gerektirmektedir. Meclis soruşturması sonucunda ilgili başbakan ya da bakan Yüce Divan tarafından yargılanabilmektedir. Bu durum ise meclis soruşturmasının yargısal karakterini ortaya koymaktadır.

Türk Anayasal gelişmeleri içerisinde, Anayasal rejimlere göre meclis soruşturmasının (ve bu arada meclisin hükümeti denetleme araçlarının) etkinlik derecesinin farklı yoğunlukta bulunduğunu görmekteyiz. 1876 Anayasası sınırlı monarşi sistemini beraberinde getirdiğinden Anayasanın 31. Heyet-i Mebusan İçtüzüğü'nün 32. maddesinde, her ne kadar meclis soruşturması yer almakta ise de, meclis soruşturması seyri içerisinde son olarak, Padişahın ilgilinin yargılanması ya da yargılanmamasına karar vermesi yönünde bir düzenleme yer almaktadır. 1909 değişikliği ile Anayasada, demokratik nitelikte bazı düzenlemeler getirilmesine rağmen, meclis soruşturması yönünden bir değişiklik yapılmamıştır. Milli Mücaadele Döneminde ise meclis hükümeti sistemi gereği, meclisin hükümeti her zaman ve yoğun bir şekilde denetleyebildiği görülmektedir. Ayrıca bu dönemde İstiklâl Mahkemeleri de, görevleri dolayısıyla ilgili başbakan ya da bakanları yargılayabilmektedir.

1924 Anayasası, parlamenter hükümet sistemi ile meclis hükümeti sistemlerinin özelliklerini taşıyan kendine özgü bir siyasal rejim getirmiştir. Bu Anayasamızda meclis soruşturması ile ilgili olarak 22. maddede genel bir çerçeve düzen-

lenmiştir.Bu düzenleme "meclis tahkikatı" başlığı altında yapılmıştır.Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesi ise 177.maddesinde meclis araştırmasını, 169-176.maddelerinde ise meclis soruşturmasını düzenleyerek,meclis tahkikatı kavramının içeriğini belirlemiştir.

1961 Anayasası demokratik ve katılımcı bir Anayasal rejimi beraberinde getirmiştir.1961 Anayasasında 1924 Anayasasının aksine,meclis soruşturması ve meclis araştırması kurumları ayrı ayrı düzenlenmiştir.1961 Anayasası 88.maddesinde meclis soruşturması ve meclis araştırması kurumlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetim yolları arasında belirtmiş,90.maddesinde de meclis soruşturmasını ayrıntılı olarak düzenlemiştir.Cumhuriyet Senatosu İktüzüğünde 26.madde,Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İktüzüğünde ise 12-22.maddeler meclis soruşturmasını ayrıntılı olarak düzenlemiştir.

1982 Anayasası meclis soruşturmasını ayrıntılı bir şekilde 100.maddesinde düzenleme yolunu benimsemiştir.Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi kendi içtüzüğünü henüz yapamadığından,Anayasanın geçici 6.maddesine göre,Türkiye Büyük Millet Meclisi kendi içtüzüğünü yapıncaya kadar,Millet Meclisi İktüzüğünün Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanacaktır.Millet Meclisi İktüzüğüne baktığımız zaman meclis soruşturması ile ilgili olarak bir tek hüküm dahi bulunmadığını görmekteyiz.Bu eksikliği gören Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul'u aldığı bir kararla,meclis soruşturması komisyonunun üyelik şartları,çalışma usul ve esasları ile yetkileri ve soruşturma komisyonlarının düzenleyeceği raporun,Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi usul ve esasları hakkında,Türkiye Büyük Millet Meclisi İktüzüğü yapıncaya kadar,Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İktüzüğü'nün Anayasaya aykırı olmayan hükümlerinin uygulanacağını karar altına almıştır.Ancak bu düzenlemeye rağmen bazı sorunlar giderilememiştir.

1960 ve 1980 harekâtları ise olağanüstü rejimleri birlikte getirmesi sebebiyle,bu rejimlerin özelliğine uyan düzenlemeler yapmıştır.

Parlamentar hükümet sisteminde her ne kadar yasama ve yürütme kuvvetlerinin eşitliği,dengeli olmaları ve işbirliği esasları birer kural ise de,uygulamada parti sistemleri,parti disiplini gibi etkenler bu dengeyi bozabilmektedir.

Tek parti çoğunluğunun egemen olduğu meclislerde kabinelerin güçlü olduğunu görmekteyiz.Bu olgunun yanında fiili bir tek partinin hemen ufukta belirebileceğini belirtmekte yarar bulunmaktadır.Çoğunluk,meclis adına hareket edeceği için,demokratik kurumlar gereği gibi işlemeyebilir.Yine meclisin denetleyici fonksiyonu,kendi genel kurullarından parti gruplarına,bu kanaldan meclis dışına ve parti örgütü içine kayabilir.Bu olgu da meclisin hükümeti denetleme araçlarından birisi olan meclis soruşturmasını doğal olarak etkileyecektir.

Daha çok parlamentoya iki,hatta üç partinin egemen olması ve parti çoğunlu-

ğının bulunması durumunda, siyasal partilerin disiplinli olmaları da, parlamento-
nun rolünün ve gücünün yürütmeye karşı zayıflamasına yol açar. Türk Anayasal uy-
gulamalarında bu durumla sürekli olarak karşı karşıya gelinmiştir.

Meclis soruşturmasını meclis yürüttüğünden, mecliste çoğunluğa sahip bulunan
siyasal parti, meclis soruşturmasının seyrini istediği yöne itebilecektir. Meclis
çoğunluğu genellikle kendi partisine üye olan başbakan ya da bakanın yıpranması-
nı istemeyeceğinden, daha işin başında meclis soruşturması açılması isteminin red-
dedilmesini sağlayacaktır. Meclis soruşturması açılması kararlaştırılmış ve meclis
soruşturma komisyonu kurulmuş ise, yine bu çoğunluk komisyona yansiyacaktır. Yani
neticede ilgili başbakan ya da bakanın Yüce Divan'a gönderilmesi engellenecektir.
Ancak bütün bunlara rağmen iktidar çoğunluğunun da zaman zaman kendi partisi üye-
si olan başbakan veya bakanları Yüce Divan'a gönderdikleri görülmektedir.

Yukarıda anlatılan sakıncaların yanında meclis soruşturması, hükümetin ve
meclis çoğunluğunun uygulamalarını ve hatalarını sürekli olarak eleştirmek, hükü-
meti ve meclis çoğunluğunu uyarmak ve kamuoyunun dikkatini çekmek açısından ya-
rarlı bir kurumdur.

EKLER

EK-I.ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN ANAYASALARINDAKİ MECLİS TAHKİKATI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1-1831 Tarihli Belçika Anayasasınının 40.Maddesi:

"Meclislerden her biri,amme işlerinin tedvir şeklini tahkik etme hakkını haizdir"(Peaslee,c.1,s.130).

2-1948 Tarihli İtalyan Anayasasınının 82.Maddesi:

"Her bir meclis,umumi menfaat ile ilgili meseleler hakkında soruşturma açabilir.Bu maksatla kendi üyeleri arasından,muhtelif grupların oranını aksettirecek bir tarzda bir komisyon kurar.Soruşturma komisyonu,adli makamların aynı yetkileri ve aynı kayıtları(tahditleri) ile incelemelerini ve tahkikatını yapar"(İtalyan Cumhuriyeti Anayasası,Adalet Bakanlığı Yayınları,13,Tercüme Eden,Prof. Dr.Atıf Akgüç,Ankara 1972,s.21).

3-1946 Tarihli Japonya Anayasasınının 62.Maddesi:

"Meclislerden her biri,hükümet işleri hakkında tahkikat icra edebilir,şahitleri celp ve ifadelerini alabilir ve kayıtların ibrazını talep edebilir(Prof.Dr.Atıf Akgüç,s.313,c.2).

4-1949 Tarihli Batı Almanya Anayasasınının 44.Maddesi(İki Almanyanın birleşmesi ile Batı Almanya Anayasası Almanya Anayasası olarak geçerliliğini korumaktadır):

"1-Federal Millet Meclisi kendiliğinden veya üyelerinin dörtte birinin talebi üzerine zorumlu olarak,gerekli delilleri açık oturumda değerlendirecek bir soruşturma komisyonu kurabilir.Toplantının gizli yapılmasına karar verilebilir.

2-Delillerin ileri sürülmesinde ceza muhakemeleri usulü hükümleri kıyas yoluyla uygulanır.Mektup,posta ve haberleşmenin gizliliğine dokunulamaz.

3-Mahkemeler ve idari makamlar,hukuki ve idari yardımla yükümlüdürler.

4-Soruşturma komisyonlarının kararları hakim tarafından tartışılmaz.Mahkemeler,soruşturmaya konu teşkil eden olayın değerlendirilmesinde ve hüküm tesisinde serbesttirler"(Almanya Anayasası,Adalet Bakanlığı Yayınları,Çeviren,Dr.Jur.Şeref Ünal,Ankara 1972,s.22-23).

5-1958 Tarihli Fransız Anayasasınının 68.Maddesi:

"Cumhurbaşkanı görevinin ifası sırasında yaptığı tasarruflarından ancak vatana ihanet halinde sorumludur.Cumhurbaşkanı ancak her iki meclisin açık oyla ve üyelerinin mutlak çoğunluğu ile karar vermeleri halinde vatana ihanetle itham olunabilir;Cumhurbaşkanı Yüce Divan'da yargılanır.

Hükümet üyeleri görevlerinin ifası sırasında vukubulan ve işledikleri zaman ağır suç veya suç olarak nitelendirilen fiillerinden dolayı cezai bakımdan sorumludurlar.Yukarıda tayin edilen usûl, bakanlara ve aynı zamanda devlet güvenliğine karşı bir komploya iştirakleri halinde suç ortaklarına da uygulanır.Fu fıkroda belirtilen hallerde Yüce Divan,ağır suçların ve suçların tarifi ve bunlara verilecek cezalar hususunda işlendikleri tarihte yürürlükte olan ceza kanunlarındaki tarif ve esaslarla bağlıdır"(1958 Fransız Anayasası,Adalet Bakanlığı Yayınları,76,Tercüme Eden ve Hazırlayan Turgay Yücel, Ankara 1988,s.39-40).

EK-II.ERZURUM MİLLETVEKİLİ SABAHATTİN ARAS VE ARKADAŞLARI TARAFINDAN HAZIRLANAN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İÇTÜZÜĞÜ TEKLİFİ ÜZERİNE ANAYASA KOMİSYONUNUN KABUL ETTİĞİ METİN

BEŞİNCİ BÖLÜM

Meclis Soruşturması ve Yüce Divan'a Sevk

Mad.110"Görevde bulunan veya görevinden ayrılmış bulunan Başbakan veya bakanlar hakkında Meclis soruşturması açılması,Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği bir önerge ile istenebilir.

Bu önergede;Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya bakanlıkların görevleri ile ilgili işlerden dolayı Başbakan veya ilgili bakanın cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin görevleri sırasında işlendiğinden bahsedilmesi,hangi fiillerin hangi kanun ve nizamaya aykırı olduğunun gerekçe gösterilmek ve maddesi de yazılmak suretiyle belirtilmesi zorunludur".

Meclis Soruşturması Önergelerinin Görüşülmesi

Mad.111"Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilen Meclis soruşturması önergesi,gelen kağıtlar listesine alınır ve Genel Kurul'da okunur.Okunan önergenin bir örneği Başkanlıkça,ilgili başbakan veya bakana gönderilir.

Meclis soruşturması açılması ya da açılmaması hakkında yapılacak görüşmelerin günü,önergenin verilişinden itibaren bir ay içerisinde görüşülüp karara bağlanacak şekilde,bir özel gündem halinde Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca tesbit edilir.Bu görüşme günü de ayrıca Başbakan veya ilgili bakana bildirilir.

Sırasıyla, önergeyi verenlerden ilk imza sahibinin veya onun göstereceği bir diğer imza sahibinin, şahısları adına üç milletvekilinin ve o sırada görevde bulunsun ya da bulunmasın Başbakan veya ilgili bakanın konuşacağı bir konuşmadan sonra, Meclis soruşturması açılıp açılmaması hakkında Genel Kurulca karar verilir".

Meclis Soruşturması Komisyonunun Kuruluşu

Mad.112"Soruşturma açılmasına karar verilmesi durumunda, soruşturmanın yürütülmesi görevi, Anayasanın 100.maddesi hükümlerine göre, Başkanlıkça Genel Kurulda yapılacak ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyona verilir.

Komisyon, kendisine bir başkan, bir başkanvekili, bir sözcü ve bir kâtip seçer.

Bu komisyona, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 21 ve 22 nci maddelerinde yazılı olan veya meclis soruşturması önergesini veren veya daha önce Türkiye Büyük Millet Meclisinde veyahut dışında bu konudaki görüşünü açıklamış olan milletvekilleri seçilemezler.

Komisyonunda görevli memur ve raportörler ile stenolar için de aynı hüküm uygulanır".

Meclis Soruşturması Komisyonunun Çalışma Usulü ve Süresi

Mad.113"Soruşturma komisyonu üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir.

Komisyonun çalışmaları gizlidir. Bu komisyona kendi üyeleri dışındaki milletvekilleri katılamazlar.

Soruşturma komisyonu, raporunu Anayasanın 100.maddesine göre kuruluşundan itibaren iki ay içinde verir. Soruşturmanın bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Komisyonun bu konudaki istem yazısı Genel Kurulun bilgisine sunulur".

Meclis Soruşturması Komisyonunun Yetkileri

Mad.114"Komisyon, kamu ve özel kuruluşlardan konu ile ilgili bilgi ve belgeleri isteyebilir; gerekli gördüğü evraka el koyabilir; Bakanlar Kurulunun bütün vasıtalarından faydalanabilir; Bakanlar Kurulu üyelerini, diğer ilgilileri, tanık ve bilirkişileri dinleyebilir.

Komisyon naib veya istinabe yoluyla adli mercilerden yardım isteyebilir. Ayrıca, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun tanıklarla, bilirkişilerle ve zapt ve arama ile ilgili olarak adli mercilere verdiği hürriyeti kısıtlayıcı yetkilerin kullanılmasını, gerekçesini bildirmek suretiyle görevli adli merciden yazı ile isteyebilir.

Komisyon, gerektiğinde alt komisyonlar halinde Ankara dışında da çalışma kararı alabilir".

Soruşturmanın Sonuçlandırılması

Mad.115"Soruşturma komisyonu raporu,Başkanlıkça bastırılarak ilgili Başbakan veya bakana derhal gönderilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtılır.Rapor,üyelere dağıtıldıktan yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınır ve öncelikle görüşülür.

Bu görüşmede,komisyona,şahısları adına milletvekillerine (altı milletvekiline) ve o sırada görevde bulunsun ya da bulunmasın Başbakan veya ilgili bakana söz verilir.Son söz,hakkında soruşturma istenen Başbakan veya ilgili bakana aittir.

Görüşmeler tamamlandıktan sonra komisyon raporu Genel Kurulca karara bağlanır.

Komisyonun Yüce Divan'a sevk edilmesi yönündeki raporları ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yüce Divana sevk kararlarında,hangi ceza hükmüne dayanıldığı belirtilir.

Komisyonun Yüce Divana sevk edilmemesi yönündeki raporlarının reddi,ancak,Yüce Divana sevke dair verilen ve sevk kararının hangi ceza hükmüne dayanacağını gösteren önerenin kabulüyle mümkündür.

Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Türkiye Büyük Millet Meclisince Yüce Divana sevk kararı alınır-sa,dosya en geç yedi gün içinde Başbakanca Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilir".

Siyasi Parti Gruplarında Soruşturma ile ilgili Görüşme Yapılamaması
Mad.116"Siyasi parti gruplarında,Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

Ancak,bu gruplarda meclis soruşturması ile ilgili komisyon üyelikleri için gösterilecek adayların tesbiti amacıyla seçim yapılabilir".

EK-III-2949 SAYILI ANAYASA MAHKEMESİ'NİN KURULUŞ VE YARGILAMA USULLERİ HAKKINDA KANUNUN YEDİNCİ VE SEKİZİNCİ BÖLÜMLERİ

YEDİNCİ BÖLÜM

Yüce Divan Sıfatıyla Bakılan İşlerde Usul

Duruşma ve Hüküm

Mad.35"Anayasa Mahkemesi,Yüce Divan sıfatıyla çalışırken,yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir.

Yüce Divan kararları kesindir".

Savcılık Görevi

Mad.36"Yüce Divanda savcılık görevini,Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.Cumhuriyet Başsavcı yardımcılarında bir veya birkaçı da Cumhuriyet Başsavcısı veya Başsavcivekiliyle birlikte duruşmaya iştirak edebilir".

Duruşmada Sanığın Hazır Bulunmaması

Mad.37"Yüce Divanda sorgusu yapılmış olan sanığın sonraki oturumlara gelmemesi ve Yüce Divanca da duruşmada hazır bulunmasına gerek görülmemesi hallerinde,duruşmadan varestede tutulma istemi bulunmasa dahi gıyabında duruşmaya devam edilerek kamu davası sonuçlandırılabilir".

Sanığın Sorgusunda Üyelerin ve Cumhuriyet Başsavcısının Soru Sorması

Mad.38"Yüce Divanda sanığın sorguya çekilmesi sırasında,üyeler ve Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcıvekili,Başkanın izni ile sanığa soru sorabilirler".

Araç,Gereç ve Personelden Yararlanma

Mad.39"Başkan,Yüce Divandaki duruşmanın gerekli kıldığı durumlarda Devlet kurum ve kuruluşlarına ait araç,gereç,stenograf ve teknik personelden yararlanmak için istemde bulunabilir.Bu istemler,ilgili makamlarca hemen yerine getirilir".

Duruşma Safahatının Teknik Araçlarla Kaydolunması

Mad.40"Duruşma safahatı,Başkanın uygun göreceği teknik araçlarla kaydolunabilir.Bu kayda dayanılarak düzenlenen duruşma tutanaklarının her sayfası Başkan ile tutanağı düzenleyen zabıt kâtibi tarafından imzalanır.Bu tutanakların duruşma safahatına uygun olmadığına ilişkin iddialar,Yüce Divanca incelenerek karara bağlanır"

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İnceleme ve Yargılama Usullerine İlişkin Müşterek Hükümler

Mahkemenin Toplanması

Mad.41" Anayasa Mahkemesi,Başkan ve on asıl üye ile toplanır.Başkan, asıl üyelerden mazereti olanların yerini kıdem esasına göre yedek üyelerle tamamlar.

Mazeretlerin sebep ve mahiyeti Anayasa Mahkemesi İktüzüğünde düzenlenir".

Müzakere Gizliliği ve Karar Nisabı

Mad.42" Anayasa Mahkemesinin müzakereleri gizlidir.Kararlar salt çoğunlukla verilir.Anayasa değişikliklerinde iptale karar verilebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır.

Oylamaya en kıdemsiz üyeden başlanır.

Kıdem,Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilme gününe göre belli edilir.Aynı günde seçilenlerden yaşça büyük olanlar,aynı yaşta olanlar arasından ad çekme ile saptananlar kıdemli sayılır".

Bilgi,Evrak ve Belge Gönderme Yükümlülüğü

Mad.43" Devletin yasama,yürütme ve yargı organlarıyla idare makamla-

rı ve bütün gerçek ve tüzel kişiler ve kuruluşlar Anayasa Mahkemesinin istediği bilgi, evrak ve belgeleri, tayin edilen süre içinde vermekle yükümlüdürler.

Açıklanmasında Devletin yüksek menfaatlerine zarar vermesi umulan ve sır halinde saklanması gereken bilgilerin verilmesinden, evrak ve belgelerin gönderilmesinden ilgili makam kaçınabilir.

Anayasa Mahkemesi bu hususta karara varmadan önce yetkili kimselerden sözlü izahat isteyebilir. Bu yoldaki açıklamalar tutanağa geçirilmez.

Söz konusu bilgi, evrak ve belgelerin istenmesi zaruretine Anayasa Mahkemesince üçte iki çoğunlukla karar verildiği takdirde istenen bilgi, evrak ve belgelerin verilmesi mecburidir.

Ancak sır, Türkiye Cumhuriyetinin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere de ilişkin ise, ilgili makamın söz konusu bilgi, evrak ve belgeleri vermemek hususundaki kararı kesindir.

Dördüncü ve beşinci fıkralar gereğince bir sırrın verilmemesi halinde, bu sırla alâkalı hususlar aleyhte delil teşkil etmez".

İçtüzük

Mad.44" Anayasa Mahkemesinin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki iş bölümü, mahkemenin yapacağı içtüzükle düzenlenir.

Bu içtüzük Resmi Gazetede yayımlanır.

Dilekçenin Reddi

Mad.45" Anayasa Mahkemesinin görevine girmeyen konulara ilişkin dilekçeler reddolunur. Ret kararı, dilekçe sahibine tebliğ edilir".

Dava ve İşlere Bakmanın Caiz Olmadığı Haller

Mad.46" Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyeleri:

1.Kendilerine ait olan veya kendilerini ilgilendiren dava ve işlere;

2.Aralarında evlilik bağı kalkmış olsa bile eşinin, kan veya sıhriyet yönünden usul ve furuunun, dördüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan yönünden ve sıhriyeti doğuran evlilik kalkmış olsa bile üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) sıhriyet yönünden civar hısımlarının veya aralarında evlatlık bağı bulunan kimselerin dava ve işlerine;

3.Dava ve iş sahiplerinin vekili, vasisi veya kayyımı sıfatıyla hareket ettiği dava ve işlere;

4.Hâkim, savcı, hakem sıfatıyla bakmış veya tanık ya da bilirkişi olarak beyanda bulunmuş olduğu dava ve işlere;

5.İstişari mütalaa ve kanaat beyan etmiş olduğu dava ve işle-
ra;

Bakamazlar".

Başkan ve Üyelerin Reddi

Mad.47" Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyeleri tarafsız hareket edeme-
yecekleri kanısını haklı kılan hallerin dava açılmadan veya iş Mah-
kemeye gelmeden önce mevcut olduğu iddiası ile reddolunabilirler.

Bu taktirde,Anayasa Mahkemesi,reddedilen üye katılmaksızın ret
konusu hakkında karar verir.Bu karar kesindir.

Ret şahsidir.Kurulun toplanmasına mani olacak sayıda üyenin
reddine ilişkin talepler dinlenmez".

Ret Dilekçesinin Reddi

Mad.48" Ret dilekçesinde,ret sebeplerinin açıkça gösterilmesi ve lü-
zumlu ispat vasıtalarının hep birlikte bildirilmesi gerekir.Bu şart-
ları kapsamayan dilekçeler reddolunur.

Yemin delil teşkil etmez".

Çekinme

Mad.49" Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerinin,46 ıncı maddede yazı-
lı sebeplere dayanarak davaya veya işe bakmaktan çekinmeleri halinde
Anayasa Mahkemesi,çekinme isteğinde bulunan Başkan veya üyenin de iş-
tiraki ile konu hakkında kesin karar verir.Ancak,çekinme isteğinde
bulunan oylamaya katılamaz.

Kurulun toplanmasına mani olacak sayıda üyelerin çekinme istek-
leri dinlenmez".

Yersiz Ret İstemleri

Mad.50" Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerinin reddine ilişkin istem-
lerin reddi halinde,ret isteyenden mahkemece,ret isteminin mahiyeti-
ne göre,onbin liradan yüzbin liraya kadar para cezası alınır.

Yukarıdaki fıkraya göre hükmolunacak para cezası Amme Alacak-
larının Tahsili Usulü Hakkında Kanuna göre tahsil edilir".

Tanık ve Bilirkişilerin Dinlenmesi

Mad.51" Anayasa Mahkemesinde bakılan dava ve işlerden dolayı bilgi-
sine başvurulmuş bilirkişi veya tanığın dinlenmesi,usul kanunları ge-
reğince resmi bir makamın iznine bağlı bulunup da Devlet menfaatle-
rine zararlı olacağı mülahazasıyla izin verilmediği taktirde;Mahke-
me izin vermeye yetkili kimsenin sözlü veya yazılı mütalaa al-
dıktan sonra,izin vermemenin yersizliğine üçte iki çoğunlukla karar
verirse,bilirkişi veya tanık sır saklama ödevine dayanamaz.

Ancak, izin vermeme keyfiyeti, açıklanmasında mahzur bulunan sırrın Türkiye Cumhuriyetinin güvenliği ve yüksek menfaatleri ile birlikte yabancı devletlere de ilişkin bulunması sebebine de dayanıyorsa, yetkili makamın bu husustaki kararı kesindir".

Harç, Vergi ve Resimden Muafiyet

Mad. 52" Bu Kanunun 18 inci maddesinin (1) ve (2) numaralı bentleri uyarınca kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün Anayasaya aykırılığı sebebiyle yapılan başvurular ile 28 inci maddesi uyarınca mahkemelerden gelen istekler ve bunlara bağlı tasdikli örnekler ve Anayasa Mahkemesince bu konularda alınacak kararlar ve yapılacak işlemler ile 18 inci maddenin (6) numaralı bendi gereğince yapılacak istem ve işlemler harç, vergi ve resme tabi değildir".

Anayasa Mahkemesi Kararları

Mad. 53" Anayasa Mahkemesi kararları gerekçeli olarak yazılır. Kararlar, inceleme ve yargılamaya katılan başkan ve üyeler tarafından imzalanır. Muhalif kalanlar, kararda muhalefet sebeplerini açıklarlar. Kararlar ilgililere bu şekliyle tebliğ olunur.

Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesince Anayasaya aykırı olduğundan iptaline karar verilen kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü veya bunların belirli madde veya hükümleri, iptal kararının Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar.

Gerekli görüldüğü hallerde Anayasa Mahkemesi, iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, iptal kararının Resmi Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

Anayasa Mahkemesi bir kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün veya bunların belirli hükümlerinin iptali halinde meydana gelecek olan hukuki boşluğu kamu düzenini tehdit veya kamu yararını ihlal edici mahiyette görürse, yukarıdaki fıkra hükmünü uygular ve boşluğun doldurulması için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ile Başbakanlığa bilgi verir.

Anayasa Mahkemesi, bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

İptal kararları geriye yürümez".

Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yayınlanması ve Bağlayıcılığı

Mad.54" Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazetede hemen yayımlanır ve Devletin yasama,yürütme ve yargı organlarını,idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri ve kuruluşları bağlar".

Başkan ve Üyelerin Şahsi ve Görevle İlgili Suçları

Mad.55" Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerinin görevlerinden doğan veya görevleri sırasından işledikleri suçlarla,şahsi suçları için soruşturma açılması Anayasa Mahkemesinin kararına bağlıdır.Başkan, gereken hallerde işi Anayasa Mahkemesine götürmeden önce bir üyeye ön inceleme de yaptırabilir.İmzasız,adressiz yahut takma adla yapılan veya yapıldığı anlaşılan ya da belli bir olayı ve nedeni içermeyen,delilleri ve dayanakları gösterilmeyen ihbar ve şikayetler Başkanlıkça işleme konulmaz.

Anayasa Mahkemesince,soruşturma açılmasına karar verildiği takdirde gerekli soruşturmayı yapmak,Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre gereken kararı vermek ve söz konusu Kanunun sorgu hâkimine tanıdığı yetkileri kullanmak üzere üç üye görevlendirilir.Bu kurulun vereceği kararlar kesindir.Ön inceleme yaptırılmasına,kurul üyelerinin seçilmesine,soruşturmanın yapılmasına ve gereken kararların verilmesine dair esaslar Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünde gösterilir.

Ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde hazırlık soruşturması ve ilk soruşturma genel hükümlere tabidir.

Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerinin şahsi suçlarında,Yargıtay üyelerinin şahsi suçlarına ilişkin hükümler uygulanır.

Anayasa Mahkemesi üyeleri açısından Sıkıyönetim Kanununda sözü edilen izin mercii Anayasa Mahkemesidir.Anayasa Mahkemesinin,sıkıyönetim komutanlığınca kovuşturma yapılmasına izin vermemesi halinde o üye hakkında yapılacak işlemler İçtüzükte gösterilir".

YARARLANILAN KAYNAKLAR

I-METİNLER

- Açıklamalı Amerika Birleşik Devletleri Anayasası,1987(Birleşik Devletler Tanıtma Dairesi Yayını).
- Almanya Anayasası (Çev.Şeref Ünal) Ankara 1972 (Adalet Bakanlığı Yayını).
- Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi (Çeşitli Sayılar).
- Belçika Anayasası (Çev.Uluğ Kızılkeçili),Ankara (T.B.M.M.Yayını).
- Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü,Ankara 1973 (T.B.M.M.Yayını).
- Danışma Meclisi Tutanak Dergisi (Çeşitli Ciltler).
- Fransız Anayasası (Çev.Turgay Yücel) Ankara 1988 (Adalet Bakanlığı Yayını).
- İtalyan Anayasası (Çev.Prof.Dr.Atıf Akgüç) Ankara 1972 (Adalet Bakanlığı Yayını).
- Japonya Anayasası (Çev.Prof.Dr.Atıf Akgüç) Ankara 1972 (Adalet Bakanlığı Yayını).
- Millet Meclisi İçtüzüğü,Ankara 1973 (T.B.M.M.Yayını).
- T.B.M.M.Birleşik Toplantısı İçtüzüğü,Ankara 1973 (T.B.M.M.Yayını).
- T.B.M.M.Dahili Nizamnamesi,Ankara 1946 (T.B.M.M.Yayını).
- T.B.M.M.Tutanak Dergisi (Çeşitli Ciltler).

II-KİTAPLAR ve MAKALELER (X)

- ABADAN,Yavuz-SAVCI,Bahri :Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış,Ankara 1959 (A.Ü.S.B.F.Yayını).
- ALDIKAÇTI,Orhan
ALDIKAÇTI(1982) :Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4.b.İstanbul 1982.
- ALDIKAÇTI,Orhan
ALDIKAÇTI(1960) :Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı,İstanbul 1960.
- ARMAĞAN,Servet
ARMAĞAN(1972) :Memleketimizde İçtüzükler,İstanbul 1972.
- ARMAĞAN,Servet
ARMAĞAN(1978) :1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu,İstanbul 1978.
- ARSEL,İlhan
ARSEL(1955) :Anayasa Hukukunun Umumi Esasları,Ankara 1955.
- ARSEL,İlhan
ARSEL(1959) :Türk Anayasa Hukuku,Ankara 1959.

(X) Bir yazarın birden çok eserinden yararlanılan hallerde,kısaltmalar kullanılmış ve bu kısaltmalar,Yararlanılan Kaynaklarda yazar adı altında belirtilmiştir.

-
- ATATÜRK, Mustafa Kemal :Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.1, Ankara 1971 (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları).
- ATATÜRK, Mustafa Kemal :Bu Günün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri (Bu günkü dile aktaran Behçet Kemal Çağlar). Ankara 1978 (Türk Dil Kurumu Yayınları).
- ATATÜRK, Mustafa Kemal :Nutuk (Bu günkü dille yayına hazırlayan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz), c.1, Ankara 1984 (Atatürk'ün 100. Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu Yayınları).
- ATATÜRK, Mustafa Kemal :Söylev (Nutuk), c.2, 7.b. Ankara 1978 (Türk Dil Kurumu Yayınları).
- ATATÜRK, Mustafa Kemal :Söylev (Nutuk), c.1, 7.b. Ankara 1978 (Türk Dil Kurumu Yayınları).
- AYBARS, Ergun :İstiklâl Mahkemeleri, Ankara 1975 (Bilgi Yayınevi).
- BALTA, Tahsin Bekir :İNCELEMELER, Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti, Ankara 1960 (A.Ü.S.B.F. Yayınları).
- BAŞGİL, Ali Fuat :Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Münasebetleri, 2. kitap (Takrirler) 1960.
- BİLGE, Necip :Bakanların Görev ve Sorumları, Ankara 1956.
-
- DAL, Kemal :Türk Anayasa Hukuku, Ankara 1974.
- DE SMITH, S.A. :Constitutional and Administrative Law, Third Edition, Midlexex, 1978.
- DURAN, Gülay :1924 Anayasasında Kuvvet İlişkileri, Ankara 1982 (Seminer).
- DUMAN, Av. İlker Hasan :Türk Anayasa Hukuku, İstanbul 1985.
- EREM, Faruk :Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak İncelenmesi, Ankara 1963.
- EREM, Faruk :Ceza Yargılamaları Hukuku, Ankara 1986 (Işın Yayınları).
- EREM (1986)
- ESEN, Bülent Nuri :Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, Ankara 1970.
- EZHERLİ, İhsan :Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986), No, 10, Ankara 1986 (T.B.M.M. Kültür Sanat ve Yayın Kurumu Yayınları).
- GÖZÜBÜYÜK, A. Polat :Mebuslar ve Vekiller Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usulü, Adalet Dergisi, No, 10, 1954 (s.1186-1192).

- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref-
KILI, Sema
GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref
GÜNEŞ, Turhan
HOCAOĞLU, A. Şeref-
KEPEKÇİ, İ. İhsan
İSLAM, Nadir Latif
KALKAN, Emine
KAPANİ, Münci
KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer
KILIÇ, Ali
KUBALI, Hüseyin Nail
KUBALI (1969)
KUBALI, Hüseyin Nail
KUBALI (1959)
KULAN, Ruhi
KUNTER, Nurullah
KUMAŞ, Rahmi
KUMAŞ (1980)
KUMAŞ, Rahmi
KUMAŞ (1985)
KURAN, Alp
MALKOÇ, İsmail-
MALKOÇ, Aytaç
MICHELS, Robert
MIRKINE, GUETZEVITCH
- :Türk Anayasa Metinleri, Ankara 1957.
:Yönetim Hukuku, Ankara 1983 (Sevinç Yayınları).
:Parlamentar Rejimin Bu Günkü Manâsı ve İşleyişi, İstanbul 1986 (İ.Ü.H.F.Yayınları).
:Memurun Muhakematı Hakkında Kanun ve Buna Dair Açıklamalar, Ankara 1962.
:Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı, Ankara 1986.
:Parlamentar Rejimlerde Parlatentonun Hükümeti Denetleme Yolları, Ankara 1981 (seminer).
:Politika Bilimine Giriş, Ankara 1957 (A.Ü.H.F.Yayınları).
:Yasama Meclisinde Komisyonlar, Ankara 1965 (A.Ü.H.F.Yayınları).
:İstiklâl Mahkemeleri Hatıraları, İstanbul 1955.
:Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul 1969 (İ.Ü.H.F.Yayını).
:Meclis Tahkikatı ve Meclis Reisliği, Vatan Gazetesi, 17 Haziran 1959.
:Açıklamalı-Uygulamalı-İçtihatlı Memurların Yargılanmaları Usulü ile 1609 Sayılı Kanuna Tabi Suçlar, 2. b., Ankara 1989 (Olgaç Basım Yayım).
:Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul 1986 (Kazancı Yayınları).
:İktidardan Yüce Divan'a İstanbul 1980 (Tekin Yayınevi).
:Parlatentonun Boyutları, İstanbul 1985 (Çağdaş Yayınları).
:Kapalı İktidar, İstanbul 1962.
:Memurlar ve Suçlar-Memurlar ve Kamu Görevlilerinin Hukuki Sorumlulukları, Ankara 1988 (Seçkin Yayınları).
:Political Parties: A Sociological Study Of The Oligarchical Tendencises Of Modern Democracy, Glenco Illionois: The Free Press (Naklen ÖZBUDUN (1983)).
:Hukuku Esasiyede Yeni Temayüller (Çeviren Ali Rı-

- ÖZÜZKAN,Zeynel Abidin :1961 Anayasasında Parlatentonun Hükümeti Denetleme Yolları,Ankara 1981 (Seminer).
- ONAR,Erdal
ONAR(1990) :1982 T.C.Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hükümeti Denetleme İşlevi (1990 Tarihli Milli Egemenlik Sempozyumuna Sunulan Tebliğ.Halen basılmaktadır).
- ONAR,Erdal
ONAR(1977) :Meclis Araştırması,Ankara 1977 (A.Ü.H.F.Yayınları).
- ÖZBUDUN,Ergun
ÖZBUDUN(1961) :Anayasayı İhlal Davası Münasebetiyle,7468 Sayılı" T.B.M.M.Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selahiyetleri Hakkında Kanun" Üzerine Bazı Düşünceler,Forum 1961,c.XVIII,sayı 65,s.9-11.
- ÖZBUDUN,Ergun
ÖZBUDUN(1968) :Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, Ankara 1968 (A.Ü.H.F.Yayınları).
- ÖZBUDUN,Ergun
ÖZBUDUN(1960) :İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Meclis Tahkikatı,A.Ü.H.F.D.c.XVIII,1961,sayı,1-4,s.219-348.
- ÖZBUDUN,Ergun
ÖZBUDUN(1962) :Parlamente Rejimde Parlatentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları,Ankara 1962 (A.Ü.H.F.Yayınları).
- ÖZBUDUN,Ergun
ÖZBUDUN(1986) :Türk Anayasa Hukuku,Ankara 1986 (Yetkin Yayınları).
- ÖZBUDUN,Ergun
ÖZBUDUN(1985) :Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Niteliği,c.1,Ankara 1985 (Atatürk Araştırma Dergisi).
- ÖZYÖRÜK,Mukbil
PINAR,İbrahim :İdare Hukuku Dersleri,Ankara 1972-1973 (Teksir).
:Açıklamalı-İçtihatlı Memur Suçlarında İdari Soruşturma,Ankara 1987 (Seçkin Yayınları).
- SAVCI,Bahri
SAVCI(1960) :Türkiye'de Meclis Hükümet Münasebetlerine Bir Bakış,Ankara 1960 (A.Ü.S.B.F.Yayınları).
- SAVCI,Bahri
SAVCI(1949) :Parlamente Rejimli Hükümetin Unsurları,S.B.O.D. 1949,c.IV,sayı 1-4,s.24-69.

- SAVCI, Bahri :Siyasi İktidarı Hukuka Bağlamanın Geçirdiği Seyir,
S.B.F.D.c.XII, No 4, s.65-127.
- SELEK, Sebahattin
SELEK (1968) :Anadolu İhtilali, 4.b, İstanbul 1968.
- SELEK, Sebahattin
SELEK (1985) :Milli Mücadele-I-Anadolu İhtilali, 2.b, İstanbul 1985.
- SERVER, Feridun :Anayasalar ve Siyasal Belgeler, İstanbul 1962
- SOYSAL, Mümtaz
SOYSAL (1969) :Anayasaya Giriş, 2.b, Ankara 1969 (S.B.F.Yayını).
- SOYSAL, Mümtaz
SOYSAL (1982) :Yürütme Nasıl Olmalı? Milliyet, 9 Şubat 1982 (makale).
- SOYSAL, Mümtaz
SOYSAL (1986) :Parlamentonun Boyutları, İstanbul 1986 (Gerçek Ya-
yınevi).
- TANILLI, Server
TANILLI (1982) :Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş, İstanbul
1982.
- TANILLI, Server
TANILLI (1980) :Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat, İstanbul 1980.
- TANÖR, Bülent-
BEYGO, Taner :Türk Anayasalı ve Anayasa Mahkemesi Kararları, İs-
tanbul 1966.
- TEZİÇ, Erdoğan
TEZİÇ (1986) :Anayasa Hukuku, İstanbul 1986, 1.b, (Beta Basım Yayın).
- TEZİÇ, Erdoğan
TEZİÇ (1980) :Parlamento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa
Mahkemesi Kararları, İstanbul 1980.
- TİKVEŞ, Özkan :T.C.Anayasası ve Uygulaması (Anayasa Mahkemesi Ka-
nunu ile Birlikte) İstanbul 1969.
- TOSUN, Öztekin :Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, c.1, İstanbul
1984.
- TUNAYA, Tarık Zafer :Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1980(
İ.Ü.H.F.Yayını).
- TURAN, İltar :Parlamente Demokraside Denetim İşlevi, S.B.F.D.1978,
c.33, No, 1-2, s.1-33.
- TURHAN, Mehmet :Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır
1989 (D.İ.H.F.Yayınları).
- :Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976),

- Siyasi İlimler Türk Derneği, Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı Sempozyumu, Ankara 1971.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet : Devirden Devire, c.1, Ankara 1974.
..... : Yeni Türk Ansiklopedisi, c.12, İstanbul 1985 (Ötüken Yayınları).
..... : Yüce Divan Kararları, Ankara 1987 (Anayasa Mahkemesi Yayınları).
..... : Yüce Divan Kararları, c.2, Ankara 1987 (Anayasa Mahkemesi Yayınları).

PARLIAMENTARY INQUIRY

In the system of parliamentary government, legislative and executive power have been established different from each other, and each of them has different power aswell. The main purpose of this system is to solve the problems together, and as a result of being invested with equal power, to affect mutually, and to show defects of the system to each other. On the one hand, the executive branch of the state can abolish the legislative body, on the other hand, the Legislative branch of the state can inspect the executive body through the basic parliamentary questions, interpellations, general assembly meetings and parliamentary inquiries.

Parliamentary inquiry is one of the most important parliamentary investigation ways and by which it is possible to find out whether prime ministers and ministers have criminal responsibility or not while they are holding their offices. At the beginning, the inquiry is made by the legislative branch of the state and on condition that it is found some evidence, which is enough to make the prime minister or one of the ministers responsible for their wrongful activities, they are committed to the Constitutional Court or as called "the High Tribunal" where these politicians are tried and either found guilty or acquitted. Therefore with regard to this procedure, parliamentary inquiry can be considered a judicial proceeding.

In this essay, firstly, under the the title of "Parliamentary inquiry", generally I have traied to give some in formaiton by looking over development of Turkish Constitutional Law. Secondly, from the 1876 Constitution to the present time, both the progress of impeachment and the trial of the High Tribunal have been examined in detail. Finally, the actual Parliamentary inquire has been reviewed.

Is parliamentary inquiry considered sufficient or not in contemporary Turkey?

In teh system of parliamentary government, althoguhg the separation of power is one of the most important rules, in practive this balance, namely, the rule of the separation of power, cannot be kept properly beacuse of the political party siystems and their disciplinary effects an members. As a matter of fact, in present time, the executive power, because the first one can impose what it wants on the legislative power by using the defects of the political system which have been mentioned above As a result of this, the majority of Parlیمانet, in other words, the political party in power, has become more important and powerful than parliament. As an assumption, the majority of the

political party in power will not want to launch a pralimanetray inquiry about the prime minister or one of the ministers who are members of their party. Tere fore as a rule, this inspection way will be generally used by the opposition political party. However, on the other hand, this application will be probably refused by the majority of parliament. Even if it is accepted, an investigation commision will be set up with regard to the power of the political parties in parliament and this commission will be dominated by the same party's members and any kind of the commissions procedures cannot be executed neutrally Finally, no one will vote in favour of their parties member or merbers. The second probability is that the members of the commission will think their future. It would be better to say, if they serd the prime minister to the high Tribunal, the government, if they send a minister to the same court, this time the minister are considered resignation from their offices and this situation will cause no confidence about the Government.

The other side of the coin, members of the apposition party from time to time, may request same unnecessary parliamentary inquiries about the prime minister or one or more than ona ministers according to their political opinions andduring the investigation they may not become impartial to accuse in directly the political party in power.

Many ideas have been propesed to prevent these defects of the system. One of these is that a certain number of MPs has been requested. However, this time, it may be possible to prevent the actual activities of the Grand National Assembly. In consequence, each of these purposes has some negative effects and in this essay I have tried to present these negative effects for consideration.

In spite of all these negative effect, parliamentary inquiry is a useful institution to critise activities constantly and mistakes of the government, to warn the go vernment and the majority of parliament and finally to have attention of the public opinion.